

**İLKÖĞRETİM DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ
DERSLERİNDE ADALET DEĞERİNİN ÖĞRETİMİ**

Ahmet ÇAKMAK

**Yüksek Lisans Tezi
İlköğretim Din Kültürü Ve Ahlak
Bilgisi Eğitimi Ana Bilim Dalı
Prof. Dr. Nurullah ALTAŞ
2013
(Her hakkı saklıdır)**

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
İLKÖĞRETİM DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ EĞİTİMİ
ANA BİLİM DALI

İLKÖĞRETİM DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ DERSLERİNDE
ADALET DEĞERİNİN ÖĞRETİMİ

(Value Of Justice Education Courses In Primary Culture Of Religion And Ethics)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ahmet ÇAKMAK

Danışman: Prof. Dr. Nurullah ALTAŞ

ERZURUM
OCAK, 2013

KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Prof. Dr. Nurullah ALTAŞ danışmanlığında, Ahmet ÇAKMAK tarafından hazırlanan “İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde Adalet Değerinin Öğretimi” başlıklı çalışma 18/01/2013 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Eğitimi Ana Bilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Doç Dr. Fazlı POLAT

İmza:

Danışman: Prof. Dr. Nurullah ALTAŞ

İmza:

Jüri Üyesi: Yrd. Doç Dr. Celal BÜYÜK

İmza:

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

11/04/2013

Prof. Dr. H. Ahmet KIRKKILIÇ

Enstitü Müdürü

TEZ ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI

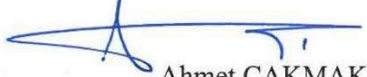
Yüksek Lisans olarak sunduğum “İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde Adalet Değerinin Öğretimi” başlıklı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden olduğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla doğrularım.

Tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin 5 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

18/01/2013

Ahmet ÇAKMAK

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ

İLKÖĞRETİM DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ DERSLERİNDE ADALET
DEĞERİNİN ÖĞRETİMİ

AHMET ÇAKMAK

2013, 111 sayfa

Bu araştırmanın amacı; adalet değerinin, ilköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi öğretim programlarında nasıl yer aldığını ve öğretim süreçlerine nasıl aktarıldığını öğretmen kılavuz kitapları temele alınarak ortaya koymaktır. Araştırmamız dört bölümden oluşmaktadır: Giriş, Değerler Eğitimi, İlköğretim Din kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinde Adalet Değeri, Sonuç ve Öneriler. Giriş bölümünde, adalet değerinin kuramsal çerçevesi, araştırmanın önemi, amacı ve yöntemi ortaya konulmuştur. Adalet değeri, literatürde taranmış adalet ile ilgili olarak kavram analizi yapılmıştır. Değerler eğitimi bölümünde, değer eğitiminde kullanılan yaklaşımlar açıklanmış, değerler eğitimi yaklaşımları kendi aralarında mukayeseli bir şekilde incelenmiştir. Ayrıca değerler eğitimi yaklaşımları ile yapılandırmacı öğrenme kuramı karşılaştırılmış ve yaklaşımlar, yapılandırmacı öğrenme kuramına göre değerlendirilmiştir. İlköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi dersinde adalet değeri bölümünde, ilköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi öğretim programı ve ders kitaplarındaki adalet değerinin öğretimi ile ilgili etkinlikler, yaklaşımlar çerçevesinde değerlendirilmiştir. Ayrıca bu bölümde ilköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi öğretim programı ve ders kitaplarında adalet değeri kavram çerçevesinde değerlendirilmiştir. Son bölümde ise yaptığımız çalışmada ulaştığımız sonuçlar ile bu sonuçlar çerçevesinde önerilerimiz sunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Adalet, İlköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi, Değer, Değerler eğitimi.

ABSTRACT
MASTER THESIS

**VALUE OF JUSTICE EDUCATION COURSES IN PRIMARY CULTURE OF
RELIGION AND ETHICS**

AHMET ÇAKMAK

2013, 111 pages

The purpose of this study is to put forth the justice value in how to get it involved in primary religious culture and moral knowledge education programs and how to get it transferred into teaching processes in terms of the teacher's guide books. Our research consists of four parts, which are introduction, education of values, and the value of justice in primary religious culture and moral knowledge course, conclusion and recommendations. In the introduction, it has been put forth the theoretical framework of the justice value, the importance of research, the aim of research and the method of research. The conceptual analysis of the justice value has been made with the justice today known in literature. In values education department, approaches used in value education have been explained and these approaches have been examined in a comparative way. Also approaches to values education have been compared with constructivist learning theory, and approaches have been evaluated according to the constructivist learning theory. In the part of justice value in the primary religious culture and moral knowledge class, activities concerning with teaching of the justice value in course books and primary religious culture and moral knowledge teaching program have been evaluated within the framework of the approaches. Also in this part, primary religious culture and moral knowledge teaching program and the justice value in course books have been evaluated within the framework of the concept. In the last section, results achieved in our work and our proposals have been presented within the framework of these results.

Keywords: Justice, Primary Religious Culture and Moral Knowledge, Value, Values Education

ÖN SÖZ

Geçmiş insanlık tarihi kadar eski olan adalet kavramı, toplum yaşamı için olmazsa olmaz bir değerdir. Filozofların ve peygamberlerin öğütlerinde, ilahi kitapların emirlerinde her zaman için öncelikli bir yer edinen adalet, ideal bir toplum için insanlarda bulunması gereken bir erdemdir.

Adalet değerinin eğitime konu edinildiği bu çalışmada desteğini ve değerli fikirlerini bizlere aktaran danışman hocam, Sayın Prof. Dr. Nurullah Altaş'a teşekkürü bir borç bilirim. Yaptığımız bu çalışmada tavsiyelerini ve fikirlerini bizlerle paylaşan Doç Dr. Mustafa Macit, Yrd. Doç. Dr. İsmail Arıcı ve Yrd. Doç. Dr. Celal Büyük hocalarıma teşekkür ederim. Bu araştırmada bilgisayar ile ilgili sorunlarımıza çözüm üreten Yrd. Doç. Dr. İsmail Bulut hocama teşekkür ederim.

Bu çalışmayı yaparken bana duaları ile destek olan aile büyüklerime teşekkür ederim. Akademisyenlik gibi özveri ve fedakârlık gerektiren bir mesleği icra etmemde ve bu çalışmamda bana sabırla destek olan Eşim Kevser Hanım'a ve dünyaya yeni gelmesine rağmen, anne ve babasını uykusuz bırakmayan değerli oğlum Asım Fatih'e hayırlı bir hayat dilerim.

Erzurum-2013

Ahmet ÇAKMAK

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY TUTANAĞI	I
TEZ ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI	II
ÖZET	III
ABSTRACT	IV
ÖN SÖZ	V
TABLolar DİZİNİ	IX

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ	1
A. ARAŞTIRMA KONUSU ve PROBLEMİ.....	1
B. ARAŞTIRMA KONUSUYLA İLGİLİ KURAMSAL ÇERÇEVE ve BELLİ BAŞLI ARAŞTIRMALAR	7
1. Adalet.....	7
2. Adaletin Kaynağı	15
3. Adalet ve Bazı Değerler.....	16
a. Adalet ve merhamet	16
b. Adalet ve sevgi.....	17
c. Adalet ve saygı.....	18
d. Adalet ve sorumluluk.....	18
e. Adalet ve diğer bazı değerler	18
4. Adaletin Çeşitleri	19
a. Sosyal adalet	19
b. İlahi adalet.....	20
5. Yapılan Çalışmalar	20
C. ARAŞTIRMANIN AMACI.....	22
D. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ	22
E. YÖNTEM.....	23

İKİNCİ BÖLÜM

DEĞERLER EĞİTİMİ	25
A. DEĞER.....	25
B. DEĞERLERİN SINIFLANDIRILMASI.....	26

C. DEĞERLER EĞİTİMİ.....	28
D. DEĞERLER EĞİTİMİ YAKLAŞIMLARI	30
1. Doğrudan Değer Öğretimi(Telkin Yaklaşımı, Değer Aktarımı)	31
2. Değer Açıklama/Belirginleştirme	33
3. Değer Analizi	37
4. Ahlaki Sorgulama/Muhakeme	41
5. Yansıtıcı yaklaşım.....	44
6. Karakter Eğitimi Programları	45
E. BAZI DEĞERLER EĞİTİMİ YAKLAŞIMLARININ ADALET DEĞERİ ÖĞRETİMİNE UYGULANMASI	49
1. Değer Aktarımı Yaklaşımı Adalet Değeri Öğretimine Uygulanması.....	49
2. Değer Açıklama Yaklaşımının Adalet Değeri Öğretimine Uygulanması	51
3. Değer Analizi Yaklaşımının Adalet Değeri Öğretimine Uygulanması	53
F. YAPILANDIRMACILIĞA GÖRE DEĞERLER EĞİTİMİ	55

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İLKÖĞRETİM DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ DERSİNDE ADALET DEĞERİ.....	62
A. İLKÖĞRETİM DİN KÜLTÜR VE AHLAK BİLGİSİ ÖĞRETİM PROGRAMLARINDA ADALET	62
1. Programın Genel Yaklaşımında Değer Öğretimi ve Adalet Değeri	62
2. Programın Öğrenme Alanlarında Değer Öğretimi ve Adalet Değeri	69
A. İnanç.....	70
B. İbadet	71
C. Hz. Muhammed	71
D. Kur'an ve Yorumu	72
E. Ahlak.....	73
F. Din ve Kültür	74
3. Kazanımlarda Değer Öğretimi ve Adalet Değeri	75
B. İLKÖĞRETİM DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ DERS KİTAPLARINDA ADALET DEĞERİ	82

Öncelikle Verilecek Değerler Arasında Adaletin Geçtiği Ünitelerin Değerlendirilmesi.....	83
a. Dördüncü Sınıf Hz. Muhammed’i Tanıyalım Ünitesi	83
b. Beşinci Sınıf Hz. Muhammed ve Aile Hayatı Ünitesi.....	88
c. Altıncı Sınıf Son Peygamber Hz. Muhammed Ünitesi.....	91
d. Yedinci Sınıf Bir İnsan ve Peygamber Olarak Hz. Muhammed Ünitesi	94
e. Yedinci Sınıf Din ve Güzel Ahlak Ünitesi	97

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SONUÇ ve ÖNERİLER.....	101
KAYNAKÇA	105
ÖZGEÇMİŞ.....	111

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1: Değer Eğitimi Yaklaşımlarına Bütünsel Bir Bakış.....	49
Tablo 2: Yapılandırmacı Yaklaşım ile Değerler Eğitimi Yaklaşımlarının Karşılaştırılması	61
Tablo 3: Adalet Değerinin Verilmesi Öngörülen Ünitelerin Sınıflara Göre Dağılımı	82
Tablo 4: Dördüncü Sınıf “Hz. Muhammed’i Tanıyalım” Ünitesinin Adalet Değeri ile İlgili Durumu	83
Tablo 5: Beşinci Sınıf “Hz. Muhammed ve Aile Hayatı” Adlı Ünitenin Adalet Değeri ile İlgili Durumu	89
Tablo 6: Altıncı Sınıf “Son Peygamber Hz. Muhammed” Adlı Ünitenin Adalet Değeri ile İlgili Durumu	92
Tablo 7: Yedinci Sınıf “Bir İnsan ve Peygamber Olarak Hz. Muhammed” Adlı Ünitenin Adalet Değeri ile İlgili Durumu	95
Tablo 8: Yedinci Sınıf “Din ve Güzel Ahlak” Adlı Ünitenin ‘Adaletli Olmak’ Konusunun Adalet Değeri ile İlgili Durumu	98

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

A. ARAŞTIRMA KONUSU ve PROBLEMİ

Eğitim, hayat boyu devam eden bir süreçtir. Bu süreç içerisinde toplumlar; değerlerini, inançlarını, kabullerini, örf ve adetlerini yeni nesillere aktarırlar. Kültürel değerlerin bireylere aktarılmasına kültürleme denir(Demirel, Kaya, 2003:4). Kültürlenme ise bir toplumun farklı bir toplumla veya alt bir toplumla iletişime geçmesi sonucunda, asıl kültürde yeni bir senteze ulaşılmasıdır(Demirel, Kaya,2003:4). Kültürleşme de iki farklı toplumun etkileşimleri sonucu birbirini etkilemesi durumudur(Demirel, Kaya,2003:4). Eğitim genel anlamda bir kültürleme sürecidir.

Bir kavramın kapsamı ne kadar genişse, o kavramın tanımlanması da o kadar zordur(Tosun, 2010:3). Eğitim kavramının da kapsamı çok geniş olmakla beraber, eğitimin çok farklı tanımları vardır. Bunun nedeni de her düşünür ve eğitimcinin, inandığı felsefe doğrultusunda eğitimi tanımlamalarıdır(Arslan, 2009:13). Amacımız eğitimi tanımlamak değildir. Ancak eğitim felsefesi akımlarının eğitim anlayışları bize eğitimin amacı konusunda fikir verecektir. Felsefi akımlardan idealizme göre eğitim, insanın bilinçlice ve özgürce Allah'a ulaşmak için sürdürdüğü çabalarıdır(Arslan, 2009:14). Realizme göre eğitim; yeni kuşağa kültürel mirası aktararak onları topluma hazırlama sürecidir(Arslan, 2009:14). Eğitim felsefesi akımlarında(Daimicilik, Esasicilik) eğitimin amacı olarak insanın toplumsallaşması yani topluma uyum sağlaması esastır(Sönmez, 2006:71-72). İlerlemecilikte ise toplumu değiştirmek eğitimin hedefi iken, yeniden kurmacılıkta ise toplumun değerleri ile çatışan ve toplumu yeniden şekillendiren bir anlayış vardır(Sönmez, 2006:74-78).

Yukarıda ifade edilen felsefe akımlarının eğitim anlayışlarının birbirinden farklı olmasının bir başka nedeni olarak da eğitim felsefelerinin insana ve kâinata bakışlarındaki

farklılıkta yatar ve bu farklılıklar, hakikat olarak kabul ettiğimiz değerlere dayanır(Tozlu, 1994:164). Bir başka ifade ile eğitim felsefelerinin amaçlarının ne olduğu sorusunun cevabı, insanın mahiyetinden ne anlıyoruz sorusunun cevabı ile paralellik arz eder(Açıkgenç, 2009:82). Batı menşeli bu felsefe akımlarında eğitimin amacı da zaten iyi bir insan yetiştirmek değil, iyi bir vatandaş yetiştirmektir(Tozlu, 1994:165). Bu düşünceyi farklı bir şekilde ifade edersek, kitlesel okul eğitiminin amacı vatandaşları ve işçileri modern sanayi için yetiştirmektir(Evkuran, 2009:482). Gerçekte batı düşüncesinin eğitimi bu şekilde ele almasını normal kabul edilebilir. Çünkü batı düşüncesi, insanı salt bu dünya için eğitmiş ve sonlu kabul etmiştir(Tozlu, 1994:165).

Gerçekte bu iddia edilenler doğru mudur? Batı ve düşüncesinin ortaya çıkardığı eğitim felsefelerinin amacı, insanları birer robot şekline sokup, iş gücünden faydalanmak mıydı? Günümüz dünyasında yaşanan savaşlar, işgaller, adaletsizlikler, açlık, fakirlik, çevre kirliliği, eğitimsizlik, cinayetler vb. sorunlar günümüz eğitim sistemlerinin öngördükleri amaca(insan tipine) ulaşmadıkları değerlendirilebilir. Batıdaki din-bilim çatışması sonucu eğitimin, kilisenin elinden alınıp salt pozitivist bir anlayışla yeniden düzenlenmesi ile insan; teknoloji, bilim, bilgi alanında çok önemli ilerlemeler kat etmiştir. Ancak insanın, mutlu ve huzurlu olduğu söylenemez. Bilgi ve bilimin bu kadar ilerlediği bir asırda dünya çok büyük iki savaşı yaşamıştır. Pozitivist bir eğitim anlayışla uzaya çıkan ve atomdan enerji üreten insan, o atomu insanları yok etmek için de kullanmıştır.

Batının yaşamış olduğu bu durumdan Türkiye de nasibini almıştır. Küreselleşen bir dünyada meydana gelen her şey, bütün dünyayı etkilediği gibi Türkiye'yi de etkilemiştir. Modern Türk eğitim modelinin, öğretim(talim) yanının başarılarının başarısızlıklarına oranla daha fazla olduğu bir gerçektir. Ancak bunu eğitim(terbiye) için söylemek mümkün değildir(Aydın, 1994:250). Toplumda meydana gelen olaylar, terörizm, suç oranlarının artması daha fazla cezaevi, çocuk bakım yuvaları ve yaşlı bakım evlerine ihtiyaç duyulması, Türk eğitim sisteminin hedeflediği insan tipini yetiştiremediğini göstermektedir. Bu insan tipinin yetiştirilmesinde karşımıza çıkan sorunların başında ahlaki ve dini değerlerin kaybolması veya ahlaki ve dini değerlerin yerlerine maddi değerlerin ikame edilmesi gelmektedir.

Kendi ihtiyaçlarımıza ve bize özgü toplumsal yapıya paralel eğitim felsefemizi yeniden yorumlama ihtiyacı ile karşı karşıyayız(Açıkgenç, 2009:99). Toplumun ihtiyaçlarına cevap veren, sorumluluk sahibi bireyler yetiştiren bir eğitim sistemine ihtiyaç duymaktayız. İnsanların kendi aralarındaki ilişkileri ile davranışlarının belirlenmesinde değerler büyük bir etkisi vardır. İnsanların davranışlarını öngörme de değerler önemli olduğu gibi istenilen insan tipinin yetiştirilmesinde değerlerin bireylere kazandırılması gerekmektedir.

Felsefede değer problemi iki şekilde ortaya çıkar. “İyi, güzel, doğru nedir?” sorusu ile değerlendirme etkinliğini; saygı, dürüstlük, adalet gibi kişiler arasındaki ilişkilerin temelindeki anlamla ilgili sorularsa, farklı farklı değerleri sorgulamayı ifade eder(Toku, 2002:102). İnsanın bir olgu hakkında vermiş olduğu yargı ifadesi bir değerlendirmedir. Mesela insanların birbirlerine karşı dengeli davranmaları iyidir. “İyidir” ifadesi bir değeri ifade etmemektedir. Bilakis bir değerlendirmeyi ifade etmektedir. Değer ise insanın kendisi ile iletişime geçen her şeye karşı göstermiş olduğu tutum ve davranışlarını belirleyen kavramlardır. Dengeli olma, iyilik sahibi olma gibi. Aksiyoloji olarak ifade edilen değer sorunun temeli sofistler ve Sokrat’a kadar götürülebilir(Bazarkulov, 2008:10). Ancak değerlerin sosyal bilimlerde araştırma konusu olması çok gecikmiştir. Bunun nedenlerinden biri olarak da pozitivist anlayış gösterilmektedir(Bazarkulov, 2008:20).

Değer bir şeyin kendi cinsleri arasındaki yeridir(Tepe, 2002:346). İnsanın değeri ise varlıktaki özel yeridir(Tepe, 2002:345). TDK sözlüğünde de değer, bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet olarak ifade edilmiştir. Bir başka tanımda ise değer, bireyin tutum ve davranışlarını belirleyen ölçüttür(Aydın, 2011:115). Değerler, insanın hayatını ona göre düzenlediği ve şekillendirdiği şeylerdir. Değer bir değerlendirme değildir. İyidir, güzeldir demek bir değerlendirme; adalet, eşitlik, güvenilirlik ise değerdir.

Değer kavramının yeterince açıklığa kavuşturulduğu söylenemez. Bunun nedeni değer kavramının soyut, değişken ve farklı değişkenlerle ilgili olmasından kaynaklanmaktadır(Bazarkulov, 2008:20). Buna ilaveten her bilim dalının, değer kavramını

kullanması ve değer kavramının siyaset, para, cinsellik, eğitim, aile, din gibi her şey ile ilişkilendirilmesini de(Aydın, 2011:115) değer kavramının yeterince açıklanamamasının nedenleri olarak sayılabilir.

Bireyler, değerler sayesinde hayatlarını anlamlandırır. Değerler, bireylere nasıl davranacağı, nasıl düşüneceği, bireylerin karşılaştıkları olaylar ve olgular karşısında nasıl tepkilerde bulunacağı konusunda bireylere rehberlik eder. Bu açıdan bakıldığında değerler, insanın hayat görüşünün oluşmasında başat aktördür.

Ahlaki değerler bireylerin topluma uyumunu değil, bireyi köleleştiren ve körleştiren her şeyden bireyi kurtarmayı hedefler(Aydın, 2011:116). Bilgi ve inanç, ahlaki değerlerin oluşumunda çok etkili olmakla beraber değerlerin gücünü de artırmaktadır. Kültürün aktarılmasında eğitimin ulaşmaya çalıştığı hedeflerinin arasında bireye, yaşadığı diğer insanlarla büyük bir dayanışma ruhu aşıl原因an değerlerin aktarılması sayılabilir(Ozolins, 2009:100). Eğitimin hedefi o ülkedeki insanların bir dayanışma ruhu içinde yaşamaları olabilir. Ancak bunun yanında diğer değerlerinde öğretime konu edinilmesi gerekmektedir ki hedeflenen birey tipi yetiştirilebilsin. Kendi aralarında çok iyi bir dayanışma ruhuna sahip olan ancak bunun yanında yabancılara karşı hoşgörü göstermeyen, kendi insanlarına karşı adaletli ancak diğer insanlara karşı adaletli olmayan bir insan tipini ne çağdaş eğitim felsefeleri ne de Kuran uygun bulur.

Her toplum, gelecek nesilleri yetiştireceği eğitim sistemini kurarken, topluma mal olmuş referans değerlerini temele alır(Kaymakcan ve Meydan, 2011:30). Değerlerin, toplum hayatındaki etkinliğini daha önce ifade etmiştik. Özellikle değerler, eğitimde uzak hedeflerin konulmasında etkili olmakla beraber, değerlerin kendileri eğitime de konu edinirler(Kaymakcan ve Meydan, 2011:30).

Toplumların ilerlemeleri ya da geri kalmaları o toplumun bireyleri nasıl yetiştirdiği ile ilgilidir. Bireylerin toplum hayatı için önemli olduğu gerçeği ile beraber değerlere verilmesi gerektiği önemin verilmediği şeklinde yakınmalar bulunmaktadır. Ancak, mesele değerlerin bireylerde etkin bir yer edindikten sonra bozulması mıdır yoksa bu değerlerin eğitimde (ister okulda olsun ister ailede olsun) verilir verilmeyeceği midir? Bireylere

değerlerin kazandırılmasında birçok unsurun bulunması, bu değerlerin ya hiç kazandırılmadığını ya da bu değerlerin yanlış bir şekilde işlendiği sorununu ortaya çıkarmaktadır. İnsanın aile, medya, akran grupları, internet gibi sebeplerden dolayı istenen değerleri kazanamadığı düşünülebilir. Bu bağlamda günümüz insanının sorunu, sahip olduğu değerleri yeni şartlarda yitirme değil, değerlere sahip olamama durumudur(Aydın, 2011:117). Birey sahip olduğu değeri kaybederek bu duruma gelmemekte bilakis o değeri hiç almamaktadır. Dolayısı ile okullara bu konuda büyük sorumluluklar düşmektedir.

Değerler eğitimi de her eğitim alanı gibi uzmanlık gerektirir. Ancak ahlaki değerlerin teorik bir alanı olmaması bilakis pratik bir alanı sahip olması(Ceylan, 2009:118) ve değer kavramının “olması gerekeni” ifade etmesi, bilimin ve bilginin konusu olan “olmuş olanı” ifade etmemesi(Bolay, 2007:60) nedeni ile değerlerin öğretimi de farklı tekniklerle kullanılmalıdır. Değerler, eğer yasalar gibi öğretilirse işe yaramaz aksine bu durum değer duygusunu aşındırır(Evkuran, 2009:486). Toplumun huzuru ve refahı için birçok yasa oluşturulmuştur. Ancak bu yasaların bilinip de uygulanmadığı durumlarda karışıklık ortaya çıkmaktadır. Yasaları bilen ama onları uygulamayan bir toplum istenilen düzeye gelemeyecektir. Aynı şekilde değerleri bilen ama onların doğrultusunda hareket etmeyen bireylerin oluşturduğu toplumlar da istenile seviyeye gelemeyecektir.

Değerler, bireysel gelişimin erken dönemlerinde ailede kazanılmaya başlanır(Aydın, 2011:117). Değerler eğitimin verileceği mekân hayatın her alanı olabilir. Birey ilk beş yılını ailede geçirmekte ve sonrasında örgün eğitimin içine girmektedir. Değerler nesilden nesile aktarılacak varlıklarını devam ettirirler. Ancak modernite ile birlikte geniş ailenin çekirdek aileye dönüşmesi, geçmişin geleneksel kurumlarının yok olması veya işlevini yitirmesi, kadının çalışma hayatına atılmış olması gibi birçok nedenden dolayı değerlerin nesillere aktarılmasında okullara büyük sorumluluklar düşmektedir(Kaymakcan, Meydan, 2011:32). Bu konuda bir başka gerçek ise bir insanın hayatının 1/3'ünün okullarda geçirmesidir. Bu durum, bir insanın hayatının şekillenmesinde, karakterinin oluşmasında, hayata bakışında, insanlara karşı davranışında, değerleri kazanmasında, okullarda verilen eğitimin ne kadar etkili olduğunu ortaya çıkarmaktadır.

Beşeri bilimlerdeki bilgilerin veriliş metoduyla eğitim modelinde hedeflenen birey tipi arasında ilgi vardır(Ceylan, 2009:117). Değerler ve eğitimi de beşeri bilimler içerisinde değerlendirilebilir. Değerler eğitimi yaklaşımlarında da bu durum açık bir şekilde görünmektedir. Çeşitli değerler eğitimi yaklaşımları o toplumdaki sistemin istediği vatandaşın niteliklerine göre değişkenlik göstermektedir. Bireyi önceleyen sistemlerle, toplumu veya devleti önceleyen sistemlerin yaklaşımları da farklılık arz etmektedir.

Değerler eğitimi sadece bir dersin meselesi olarak ele alınması savunulamaz(Aydın, 2011:117). Değer eğitimi, eğitim sisteminin ruhunu oluşturduğundan dolayı, bütün sistemin görevi olarak ele alınmalıdır(Aydın, 2011:118). Değer eğitimi herhangi bir dersin konusu değil bütün derslerin içerisinde verilmesinin daha uygun olacağı değerlendirilmektedir. Değerler eğitimi yaklaşımları arasında son zamanlarda öne çıkarılan karakter eğitimi yaklaşımı değerler eğitiminin sadece derslerde değil toplumun genelinde verilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Bu bağlamda son yasal düzenlemelerle birlikte(Millî Eğitim Bakanlığı[MEB], 2012) ilköğretim 1. Sınıftan itibaren okullarda, ahlak eğitimi, değer eğitimi ve karakter eğitimi de verilebilecektir. Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulunun yayınlamış olduğu hayat bilgisi(MEB, 2009a), sosyal bilgiler dersleri öğretim programlarında(MEB, 2009b) da değerlere yer verilmiştir. Değerler eğitiminin verilmesi konusunda din kültürü ve ahlak bilgisi dersleri, gerek konuları gerekse de amaçları bakımından önemli imkânlar sunar(Kaymakcan, Meydan, 2011:32). İlköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi öğretim programında doğrudan değerlerin ifade edildiği üniteler vardır. 4. sınıflarda “Sevgi, Dostluk ve Kardeşlik” ünitesi, 5. sınıflarda “Vatanımızı ve Milletimizi Seviyoruz” ünitesi, 6. Sınıflarda “İslam’ın Sakınılmasını İstediği Bazı Davranışlar” ünitesi, 7. sınıflarda “Din ve Güzel Ahlak” ünitesi, 8. sınıflarda “Hz. Muhammed’in Hayatından Örnek Davranışlar” ünitesi değerler eğitimi ile doğrudan alakalıdır.

İlköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi öğretim programında öğrencilerin içselleştirilmesi istenilen 61 değer listelenmiştir. Bu değerlerden birisi de “adalet” değeridir. Adalet sözlükte(Türk Dil Kurumu[TDK], 1988) “Yasalarla sahip olunan hakların herkes tarafından kullanılmasının sağlanması, hak ve hukuka uygunluk ve herkese kendine uygun düşeni, kendi hakkı olanı verme, doğruluk” şeklinde ifade edilmiştir. Adalet dini bir

terim olarak; ifrat ve tefrit arasında orta yolu takip etmek, hak yol üzere dosdoğru olmak, dinen haram kılınan şeyleri terk etmek, farzları yapmak, içi ve dışı, özü, sözü, fiili ve davranışları eşit olmak, haklıya hakkını, haksıza cezasını vermek gibi anlamlara gelir(Karagöz, 2005:6).

Kuran'da adalet bir şeyin karşılığı(fidye), kıymet, Allah'a ortak koşma(şirk), haktan sapmak, düzeltmek ve tevhit anlamlarında kullanılmıştır. Ayrıca Kuran'da şu konularda adaletli olunması emredilmiştir: Sözde, şahitlikte, yargıda, barışın sağlanmasında, borçlanmalarda, senet tanziminde ve aile hayatında.

Hadis ilminde hadisi rivayet eden ravinin adalet sahibi olması gerekmektedir. Adalet sahibi ravinin özellikleri ise şunlardır: her türlü günahattan ve mürüvvete aykırı hallerden uzak durmak(Karagöz, 2005:6).

Bu çerçevede **araştırmamızın problemi**, adalet değerinin ilköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi öğretim programlarında öğretilmesi hedeflenen değerler içerisinde alındığı dönemden itibaren, ilköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi(4-8) öğretim programlarında adalet değerine nasıl yer verildiğini ve adalet değerinin öğretim süreçlerine nasıl aktarıldığını öğretmen kılavuz kitapları(ders kitapları) temel alınarak ortaya koymak olarak belirlenmiştir.

B. ARAŞTIRMA KONUSUYLA İLGİLİ KURAMSAL ÇERÇEVE ve BELLİ BAŞLI ARAŞTIRMALAR

1. Adalet

Tanımlamak, sözlükte bir kavramın niteliklerini eksiksiz olarak belirtmek ve açıklamak olarak verilmiştir. Herhangi bir kavramın nitelikleri, o kavramı başka kavramlardan ya ayırır ya da o kavramın özelliklerini belirtir. Bir kavramı diğer kavramlardan ayıran nitelikleri belirlemede toplumun ittifakı söz konusu iken, o kavramın temsil ettiği bilgiler ve nitelikler hakkında toplumun ittifak etmesi güç bir durumdur(Öner,1997:5). Bu kavram hakkındaki niteliklerin eksiksiz olarak verilmesi ise tanımlama eylemini daha da zorlaştırmaktadır.

Bir kavramı tanımlamanın diğere bir zorluğu ise onun ilgili olduğu alanı ile alakalıdır. Sosyal gerçekler fiziksel gerçeklere göre çok daha karmaşık olması ve sosyal gerçeklerle ilgili kavramlara, insanın irade ve duygusunun katılmasından dolayı, sosyal kavramların tanımlanması zordur(Akyol: 1997, 231). Tanımlanmanın zorluğu ifadesi ile tanımlamanın yapılamayacağı değil, beşeri bilimlerin inceleme alanına giren, insanın bütün hak ve özgürlükleri ile ilgili kavramların üzerinde belli bir tanımda birlik sağlanmasının bilimsel yolla dahi mümkün olmayacağıdır(Öner, 1997:5).

Toplum tarafından sıkça kullanılan kavramların üzerine düşünülduğünde, o kavramların ne kadar geniş bir anlama sahip olduğuna ulaşılır. Adalet kavramı da bu şekilde çok geniş bir anlam dünyasına sahiptir. Adalet teriminin farklı anlamlarda ve farklı alanlarda kullanılması, adalet kavramını tanımlamada bir zorluk oluşturmaktadır. Adalet kişisel bir erdem, bir ahlaki düşünce, toplumu denetim altında tutmak için bir rejim veya toplumun denetlenmesine yönelik bir sistem olarak algılanmıştır(Hazlitt, 2006:297). Bu algılama sonucunda, adalet birçok kavramla bir araya gelmiştir. Bu duruma siyasi adaleti, ahlaki adaleti, ilahi adaleti örnek olarak gösterebiliriz.

Adalet ile ilgili birçok tanımlamada, adaletin olmadığı durumdan(zulüm) hareket edilerek tanımlama yapılmaya çalışılmıştır. Ancak bu yaklaşım adalet konusundaki belirsizliği giderememiştir(Güriz, 1994: 5). Adalet kavramı birçok kişi tarafından çeşitli alan ve bağlamlarda yaygın olarak farklı anlamlarda kullanılması(Hazlitt; 2006:305) adaleti tanımlamayı zorlaştırmış, bu nedenle genel geçer bir adalet tanımlaması yapılamamıştır. Bu bağlamda adalet kavramı diğere kavramlara ilişkilendirerek analiz edilecektir. Adalet kavramının tarih boyunca süregelen bu tanımlama eylemi nihayete ermemiş olması yapılan analizi güçleştirebilecektir.

Sözlükte(TDK, 1988) adalet; yasalarla sahip olunan hakların herkes tarafından kullanılmasının sağlanması, hak ve hukuka uygunluk, hakkı gözetme, herkese kendine uygun düşeni, kendi hakkı olanı verme, doğruluk şeklinde tanımlanmıştır. Felsefe sözlüklerinde ise adalet; bir toplumda değerlerin, ilkelerin, ideallerin, erdemlerin, cisimleşmiş, somutlaşmış, hayata geçirilme durumu ve herkesin hak ettiği ödül ya da

cezayla karşılaşma hali şeklinde tanımlanmıştır(Cevizci, 2000). Yine aynı sözlükte adaleti bir değer olarak şöyle tanımlamıştır; “İnsan davranışlarını ahlaki açıdan inceleyen ve eleştiren düşünce, hakka ve doğruluğa saygıyı temele alan ahlak ilkesi ve doğruluk, dürüstlük, tarafsızlık, uygun ve doğru muamele biçimi.” Diyanet İslam Ansiklopedisi’nde ise adalet yine çok yönlü bir tanımlamaya tabi tutulmuştur: “Ferdî ve içtimai yapıda, dirlik ve düzenliği, hakkaniyet ve eşitlik ilkelerine uygun yaşamayı sağlayan ahlaki ilke(1), davranış ve hükümde doğru olmak, hakka göre hüküm vermek, eşit olmak, eşit kılmak(2), verilen ile hak edilen arasındaki denge(3).”

Şimdiye kadar yapmış olduğumuz tanımlamalarda olduğu gibi bundan sonraki yapacağımız tanımlamalarda da bir kaynak içinde birçok tanım geçecektir. Bu da, belli başlı kaynaklardaki adalet tanımlamalarının çok geniş bir çerçevede ele alındığını göstermektedir.

Platon’a göre adalet her insanın kendi yeteneklerine göre kendi hayat süresi içinde kendine düşeni yapmasıdır(Güriz, 1994: 6). Aristo, adalete genel bir açıdan değinmenin yeterli olmayacağını düşünerek, adaleti dağıtıcı ve düzeltici adalet şeklinde iki kısımda incelemiştir. Aristo dağıtıcı adaleti, herkesin yeteneğine göre şeref ve mallardan pay alması şeklinde ifade ederken, düzeltici adaleti de herkesin kanun önünde eşit olması şeklinde tanımlamıştır(Güriz, 1994: 6). Ayrıca Aristo adaleti yasalara uygun davranmak ve eşitliği bozmamak şeklinde de tanımlamıştır(Aristo, 2005: 95). Amerikalı düşünür J. Rawls’un adalet görüşü iki temel ilke üzerine inşa edilmiştir. Bir kişinin diğerleri ile aynı hakka sahip olması ile sosyal ve ekonomik eşitsizliklerin herkesin yararına olacak şekilde bertaraf edilmesidir. Sosyal ve ekonomik eşitsizliklerin giderilmesi talebi herkesin hürriyetini geliştirmeyecekse bu talep terk edilmelidir(Güriz, 1994:8). J. Rawls’un birinci ilkesinin uygulanabilirliği mümkün iken ikinci ilkesinin uygulanması başka insanların hürriyetlerine engel olacağından kendisinin de ifade ettiği üzere bundan vazgeçilecektir.

İslamî düşünce ekollerinin ortaya çıktığı ilk yıllarda adalet konusunda tartışmalar daha çok Allah’ın adaleti konusuna odaklanmış, böylece kader konusu da tartışmaya dâhil olmuştur(Hadduri, 1991:64). Allah’ın diğer sıfatlarına sorulduğu gibi ‘adl’ sıfatına da ezeli

midir sorusu sorulmuş, adaletin Allah için vacip olup olmayacağı tartışılmıştır. Bu tür tartışmalar adaletin ilahi yönü ile alakalı olmakla beraber, kader tartışmalarını da içerdiği için beşeri bir yönü de mevcuttur. Bu tartışmalar mezheplerin ortaya çıkmasında önemli bir etkiye sahiptir. İslam filozof ve ahlakçıları ise adaleti, ilahi yönünden ayırarak insan ve insanın uğraş alanı olan âlem ile ilişkilendirerek ifade etmişlerdir. Farabi, adaleti itidal kavramı ile açıklamış ve makro âlemden mikro âleme kadar her şeyin bir denge ‘itidal’ üzerine hareket ettiğini ifade etmiştir(Çağrı, 1988:342). Nasîrüddîn Tûsî’ye baktığımızda adalet, yalın bir erdem aynı zamanda hikmet, iffet ve şecaat erdemlerinin birleşmesinden meydana gelen birleşik bir erdem, nefse ait kuvveleri adil veya adalete uygun bir şekilde kullanma olarak ifade edilmiştir(Gafarov, 2011:142). Ayrıca Tûsî erdem olan adaleti ferdi ve sosyal boyutu itibari ile ölçülü veya dengeli davranmak olarak ifade eder. Hayati Hökelekli(2011:49) adaleti iki veçheden ele alır. Bireysel yönden adalet; bir kimse beden organlarını, ruhsal yeteneklerini amacına ve işlevine uygun tarzda ve yeterlilikte, sağlam ve dengeli kullanmasıdır. İnsanlar arası ilişkilerdeki adalet ise; diğer insanların hak ve hukukuna saygı göstermek, haksız ve ölçsüz davranmamak, kin ve intikam duygusu ile hareket etmemektir.

Adalet ile ilgili açıklamalarda ‘hak’ kavramının büyük bir önem taşıdığı görülmektedir. TDK sözlüğünde ‘Hak’ kavramı; pay(1), adaletin, hukukun gerektirdiği veya birine ayırdığı şey, kazanç(2), verilmiş emekten doğan ücret(3), emek karşılığı ücret(4), adalet(5) şeklinde ifade edilmiştir. Kuran’da hadislerde ve diğer İslami kaynaklarda ‘hak’ kelimesi; korunması, gözetilmesi ya da sahibine ödenmesi gerekli olan maddi ve manevi imkân, pay, eşya, menfaatler gibi anlamlarda kullanılmıştır(Çağrı, 1997:138). Ayrıca yine ‘hak’ kavramı hikmetin gereğine uygun olarak yapılan iş(1), gerektiği şekilde, gerekli ölçüde ve gereken zamanda meydana gelen iş(2), olarak ifade edilmiştir(Çağrı, 1997:138). Hak ile ilgili tartışmalarda, bir bireyin bir şeye hakkı olduğunu veya hakkı olmadığını bilgisini nasıl elde edilir sorusu ortaya çıkmaktadır. İnsanlar adaleti talep ederlerken, aslında kendilerinde olması gereken şeyi- bu herhangi bir şey, o anda, onda olmasını istediği şey, yoksun bırakıldıkları, kendilerinden alınmış, kendilerine verilmesi gereken bir şeyi talep ediyorlar. Bu, insanların hakk(ım) dedikleri şey.

“İnsanlar neye dayanarak haklı ya da haksız bir şekilde o şeye sahip olması gerektiğini ileri sürebiliyor ve biz bunu nasıl biliyoruz?” sorusunu tekrardan soralım. Bu soru karşısında insanın iki farklı şeye baktığını ve o iki şeyi üçüncü bir terim aracılığı ile karşılaştırdığı görülür. a) Birinin belli bir anda sahip olduğu şeylere b) Başka birinin aynı anda sahip olduğu şeylere bakar ve c) değer verdiğimiz üçüncü bir şey açısından karşılaştırıldığı görülür. Birinin sahip olduğu ve durumunu daha iyi yapan ve diğerinin de sahip olmasını gerektiğini düşünülen bir şey açısından bir karşılaştırma yapılır. Bu diğerinin yoksun bırakıldığını düşündüğü şeydir. Böylece hak iddia edenin hakkının olduğu veya olmadığı savını ortaya çıkmış olur(Kuçuradi,1994: 29).

Bu duruma bir de farklı bir açıdan bakıldığında; kişinin birçok hakla karşı karşıya kaldığı görülür ki Allah hakkı, kul hakkı, hayvan hakkı örnek olarak verilebilir. Burada hakkın belirlenmesi şeklinde bir problem yoktur. Hüküm koyan(Allah), insanın hakkının ne olup olmadığını belirlemiştir. Kuran-ı Kerim’de zenginlerin mallarında yoksulların hakkı olduğunu bildiren ayetlerde(Zariyat 41/19; Mearic 70/24), akrabaya, yolcuya, yoksula hakkını vermeyi emreden ayetlerde(İsra 17/26; Rûm 30/38) hak kelimesi zekâtı veya dini emirlerin ortaya koyduğu malî bir yardımı ifade etmektedir(Bardakoğlu, 1997:142).

Hak kavramının da adalet kavramı gibi çok çeşitli kullanımları olduğu gerçeği karşımızda durmaktadır. İnsan hak ettiği şeyi elde edemezse bu adalet olmaz. Aynı şekilde hak etmediğini elde etmesi de adalet değildir. Hak etme meselesinde de ittifak sağlanması söz konusu değildir. Günlük yaşantımızda bırakın farklı insanlarla hak konusunda aynı fikirde olmayı, eşimiz veya yakınlarımızda bile hak konusunda farklı düşünürüz.

Adalet ile ilintili kavramlardan biri de eşitliktir. Tartışmanın boyutunda ise insanlar eğer eşit ise hepsinin mal ve kazançtan aynı hisseyi alması gerekliliği vardır. Sınıfsız bir toplum müreffeh bir toplumdur. Herkesin ihtiyaç ve yetenekleri farklıyken herkese aynı şeyleri vermek ve herkesin kapasitesi ve yükümlülükleri farklıyken herkesten aynı şeyleri istemek adil olur mu(Comte ve Sponville, 2004, 80)? Bunu tecrübe eden komünizm seksen yıl dayanmış ve sonunda gerçek ortaya çıkmıştır. Günümüzde kalan diğer komünist devletlerin mutlak anlamda bir komünist devlet olmadıkları, toplumlarındaki iktisadi

hayatın liberal sistemde işlediği aşikârdır(Çin Halk Cumhuriyeti). İnsanlar eşittirler ancak yaratılışa eşittirler. İnsanın insan olduğu için sahip olduğu hakları almada eşittirler. Adaletin temelinde eşitlik olmakla birlikte, adalet eşitlik değildir. Çünkü herkesin layık olduğu şeyler farklıdır(Topçu, 1992:92). Ödev ve sorumlulukları farklı olan insanların eşitliğini savunmak adaletsizliktir. Eşitliğin adaletle en ilintili olduğu kısmı insanların kanun önünde eşit olmalarıdır. Kanun önünde eşitliğin olmadığı toplumlar da huzur ve güvenden söz edilemez. İnsanın insan olduğu için sahip olduğu haklar konusunda da insanlar arasında bir eşitlik vardır. Kuran’da insanların şahitlik yaparken, şahitlik yaptıkları kişilerin zengin veya fakir olmalarına bakmadan Allah için şahitlik yapmaları istenmiştir(Nisa 4/135). Ne fakirin durumuna acıyarak onun lehinde şahitlik yapmamıza ne de zenginden bir yarar sağlamak veya ondan gelecek bir tehdidi bertaraf etmek için onun lehinde şahitlik yapmamıza Kuran izin vermemektedir.

“Allah katında en şerefli olan Allah’tan en çok sakınanınıdır.”(Hucurat 49/13) ayeti ile Allah’ın Kuran’da “Ey Âdemoğulları” ifadeleri insanların yaratılış olarak eşit olduklarını ifade etmektedir. “İnsanlar tarağın dişleri gibi eşit yaratılmıştır.”(Sanani, 1987:274), “Hepiniz Âdem’in çocuklarıdır. Âdem’de topraktır. Arap olmayanın Arap olandan, Arap olanın Arap olmayandan bir üstünlüğü yoktur.”(Ahmed b. Hanbel, 1992:411) hadislerini de bu minvalde değerlendirmeliyiz. İnsanların cinsiyet, soy, sops, makam bakımından insan olarak birbirlerine üstünlükleri olmamakla birlikte herkesin kanun önünde eşit olması adaletin bir gereğidir. Hz. Muhammed’in hırsızlığı alışkanlık haline getiren nüfuzlu bir aileye mensup bir kadın hakkında vermiş olduğu hükmünün, birileri tarafından değiştirilmesi tekliflerini geri çevirmiştir(Müslim, 1978:343). Kanunun herkes için geçerli olduğunu ifade etmiştir.

Adaletin ilişkilendirildiği bir diğer kavram ise, kendisi ile aynı kökten gelen ‘itidal’ kavramıdır. İtidal kavramı, sözlükte aşırı olmama durumu, ılımlılık, ölçülülük şeklinde ifade edilmiştir. Kuran-ı Kerim İnfitar Suresi 7. ayetinde “O Allah ki seni yarattı, seni düzgün ve dengeli kılıp, ölçülü bir biçim verdi.” ayetinde ‘feadelek’ ifadesi itidal anlamında kullanılmıştır. Allah’ın yarattıklarının arasında dengeli veya ölçülü olmayan hiçbir mahlûk bulunmamaktadır. “Rahman’ın yaratışında hiçbir uyumsuzluk göremezsin”

(Mülk, 67/2). İnfitar Suresi'nde insanın yaratılışına atıf varken, Mülk Süresi'nde insanın yaratılmasına atıf bulunmaktadır.

İnsanın davranışlarında dengeli davranması, onun adaletli olduğunun bir göstergesidir. Ancak adalet ile itidal kavramlarının farklılıkları da bulunmaktadır. Kindi itidali nefsin fonksiyonlarının kişinin kendisinde ortaya çıkması ile tanımlarken adaleti nefsin fonksiyonlarının başkaları üzerindeki etkisi olduğunu iddia etmiştir(Gafarov, 2011, 145). Burada adalet, kişinin daha çok diğer şeylerle ilişkiye girdiğinde ortaya çıkmasıyken, itidal, kişinin kendi nefsinde ortaya çıkması diğer bir ifade ile kişinin kendisine karşı olan davranışlarında ortaya çıkmasıdır. Bu düşünceden hareketle itidalli olmayan bireyin adaletli de olamayacağı değerlendirilebilir.

Devletler ve insanlar gücü ellerinde bulundurmaya isterler. Güçlü devletlerin veya kişilerin adaletli olması o anda refah ve huzurun yaşandığını gösterir. Bu bağlamda adalet ile kuvvet arasında çok yakın bir ilişki vardır. Adil olan kişi, kurum veya devlet güçlü olmak zorundadır. Gücü elinde bulundurmayan bireyin adaleti ikamet etmesi imkân dâhinde değildir. Eğer güç adil olmayan birinin eline geçerse, o kişi zalim olur. Ve adaletin zıddı olan zulüm ortaya çıkar. Zulüm, kuvveti kullanan adaletsizliğe verilen isimdir(Topçu,1992:94). Zayıf kimsenin adaletinden söz edilemez. Zayıf olan bireyin, haksızlık karşısında yapabileceği tek şey vardır, o da kalbi ile bu işi onaylamamasıdır. Oysa adalet bir eylem gerektirir. İnsanın kalbi ile bir işi onaylamaması da bir eylemdir. Ancak bunun topluma bakan bir tarafı olmayacağı için sadece kişi ile Allah arasında kalan bir eylemdir. Bunun topluma yansıyan şekli olabilmesi için insanın gücü elinde bulundurması gerekmektedir. Eylemi de ancak güçlü insanlar yapar. Hz. Peygamberin pehlivanı “Gücü yettiği halde öfkesine hâkim olan kimse.” şeklinde tanımlamaktadır. Güçlü olmayan insan öfkeli olduğunda bir eylem oluşturamayacağı için bir değer de ifade etmeyecektir. Kuran-ı Kerim’de kitap, mizan ve demir kavramları Hadid Suresi’nde birlikte verilmiştir. Ayette insanlar arasında adaleti sağlamak için kitabın ve mizanın indirildiği ve kendisinde müthiş bir güç ve fayda bulunan demirin yaratıldığı ifade edilir(Hadid 57/25). Kitaptaki hükümlerin uygulanabilmesi için güç olan demire ihtiyaç vardır. Ancak demiri belli bir yörüngede tutacak olan mizan olmazsa zulüm ortaya çıkar. Demir ve kitap arasındaki

düzeni koruyacak ve kuracak olan mizandır. Bu üç kavram arasındaki ilişki bu şekilde olursa Kuran'ın ifadesi ile insanlar arası adalet sağlanmış olacaktır(Ünal, 1999:267). Huzurlu ve refah bir toplum için güçlünün adaleti değil, adaletin gücü esas olmalıdır.

Kuran'da güç ile adalet arasındaki ilişki bir örnek ile açıklanmıştır. Örnekte dilsiz, hiçbir şeyi beceremeyen efendisinin üzerine bir yük olan bir kişi tasvir edilmiş ve bu kişiyi nereye gönderirsen gönder bir hayır getiremeyeceği ifade edilmiştir. Bu kişi ile doğru yolda yürüyerek adaleti emreden kişinin eşit olması sorulmuştur(Nahl 16/76). Ayette adaleti emreden ifadesi ile güce vurgu yapılmıştır. Adaleti emretme fiili ile emreden kişinin güçsüz, sağır, beceriksiz birisi olması çelişki oluşturmaktadır. Bu bağlamda adaleti emreden kişinin hem güçlü olması hem de doğru yolda yürümesi gerekmektedir. Bu ayetteki ifadeler yukarıda Hadid süresi ile ilgili verilen değerlendirmeyi destekler niteliktedir. Ancak güçlü insanların adaleti tesis edebileceği belirtilirken adalet emrini verenlerin doğru yolda olmaları gerekmektedir. Burada 'demir' güç(emretme fiili) ile doğru yolda olmak da kitapla ilişkilendirilebilir.

Aristo adaleti, yasalara uymak ve eşitliği bozmamak şeklindeki tanımındaki yaklaşıma göre, yasaya mutlak itaat, adalettir. Ancak yasanın adil olup olmadığını nasıl bilebiliriz? Bütün yasalar adalete uygun mudur? Oysaki yasayı yapan hakikat değil bilakis otoritedir(Comte ve Sponville, 2004, 80). Otoriteler kimlerdir? Günümüzde, birçok ülkenin yönetim sistemi demokrasi olduğuna göre ülkelerdeki çoğunluğu oluşturanlar otorite olmaktadır. Çoğunluğun haklı olduğunu, hakikat olduğunu kim iddia edebilir(Comte ve Sponville, 2004, 80). Demokratik bir yönetimi olmayan ülkelerde otoriteyi elinde bulunduran güçlerin yapmış olduğu yasaların adalete uygun olup olmadığı da tartışmalıdır. Bu durumda yasa adil değilse, yasaya uymak zulüm, karşı çıkmak ise adaletin gereğidir. Burada arzu edilen şey yasa ile adaletin paralellik arz etmesidir(Comte ve Sponville, 2004, 81).

Adalet kavramının tanımlamalarında karşımıza şu iki eylem çıkmaktadır. Birincisi hakka göre davranma diğeri ise dengeli davranma. İnsanın kendisine ve kendisinden gayrı

her Şeye karşı, söz ve davranışlarda haklara dikkat ederek dengeli davranması adaletin iki önemli boyutudur.

2. Adaletin Kaynağı

Adaletin kaynağı sorusunun bir cevabı var mıdır? Veya böyle bir soru sorulabilir mi? Bu soruların cevapları adalete hangi zaviyeden bakıldığı ile ilgilidir. Adaleti salt bir felsefe düşüncesi Şeklinde ele alırsak farklı, bir değer olarak düŐünürsek farklı cevaplar elde ederiz.

Şunu iddia edebiliriz ki değerlerin, hem bireysel hem de sosyal tarafları vardır. Bir değerin oluşumunda toplum etken olmakla birlikte, birey, o değerı özümseyerek kendine mal eder. Toplum sözleŐmesine göre, insanların adalet kavramı ile karŐılaŐmaları ilk defa topluluk halinde yaŐamalarıyla gerçekleştiği iddia edilmektedir(Solomon,2004, 85). Bu düşünce adaletin, sadece insanlar arası ilişkilerde ortaya çıkmasını savunan görüşün bir sonucudur. Mutlak anlamda yalnızlıkta adalet diye bir Şey olmaz(Comte ve Sponville, 2004, 94). Allah'ın Kuran-ı Kerim'deki adaleti ile ilgili ifadelerine baktığımızda, adaletin bir muhatabı vardır. Adalet kendi içinde başka Şeyle ilişkiye girilince ortaya çıkar diyebiliriz. Şey ifadesini kullanıyoruz çünkü insanın ilişki ve iletiŐimde olduğu her Şeye(insanlar, hayvanlar, eŐyalar, tabiat ve kendi bedeni) karşı adaleti söz konusudur. Buna mukabil adaletin bir duygu olduğunu da iddia edebiliriz. Adalet büyük bir ihtimalle genlerimize kodlanmış bir duygudur. Bir anaokulunda yapılan araştırmada, bir sınıf dolusu çocuğa aynı miktarda Őekerleme verilmiştir. Bir sonraki gün aynı sınıfa öğrencilere farklı farklı sayılarda Őekerleme verilir. Bunun sonucunda bir huzursuzluk ortamının çıktığını ve kavgaya sebebiyet verdiği gözlenmiŐtir(Tarhan,2007:119). AraŐtırmacılar insanların beyin programlarında adalet arayıŐı ve ayrımcılıktan sakınma duygusunun olduğunu söyler(Tarhan,2007:120).

Yukarıda ifade edilen grŐlerden ilkinde, adaletin fitraten insanda olduğu ve adaletin ortaya çıkması için bir Şeyle ilişki veya iletişime geçmesi gerektiği anlaşılır. İkinci grŐte ise adalet duygusunun doğup gelişmesi, adaletsizlik karşısında duyduğumuz öfke ve nefret sayesinde mümkündür(Solomon,2004:68). Adaletin oluşmasında kötü duyguların

etkili olduğu ileri sürülebilir ki ilkel bir duygu olan öç duygusu, adaletin kavramsal bir özüdür(Solomon,2004:16). Bir haksızlık karşısında bizler vicdanen rahatsız oluruz ki bu da bizim yaratılışımızda olan adalet duygusunun bir izidir. “Ona kendi ruhundan üflemiştir.” (Secde 32/9) ayeti Allah’ın kendisinde bulunan sıfatlarından belli bir oranı kadarı da insanda olabileceği gerçeğine işaret etmektedir. Kuran’da kâinatın ve insanın yaratılmasında adaletin olduğu ifade edilmiştir. Ancak adalet denge ve ölçü olarak ele alınmıştır(Rahman 55/7, İnfitar 82/7).

Aslında adalet, sırf insan olduğumuz için bizde olması gereken bir değerken, dinler bunu Allah korkusuna bağlamışlardır(Topçu, 1994:93). Topçu’nun dinler ifadesini din adamları, din algıları şeklinde tashih edebiliriz. Kişisel olarak hissedilmediği(Solomon, 2004:51) ve dıştan bir baskıyla oluştuğu sürece, adalet diye bir şeyden söz edilemez.

3. Adalet ve Bazı Değerler

a. Adalet ve merhamet

İnsanın kendisi dışında bir canlıya yapılan haksızlığa direnmesi, o haksızlığı protesto etmesi o kişinin içindeki merhamet duygusunun bir sonucudur. İnsanın kendisinde olan ancak başkalarında olmayan olumlu şeyleri gördüğünde içinde meydana gelen acıma duygusu merhamettir(Hökelekli, 2011:55). Merhametin yönü üstten aşağı doğrudur. Maddi ve manevi anlamda merhameti, sahip olanlar sahip olmayanlara gösterebilirler. Allah’ın insanlara merhameti, zenginın fakire merhameti, güçlünün zayıfa merhamet gibi. İnsandaki merhamet duygusu adaletin kaynağını oluşturmaktadır(Topçu, 1994:95). İnsan sahip olduğu şeyleri düşünür ve buna mukabil sahip olmayanları düşünerek bir karşılaştırma yapar. Kendisinde olan şeylere diğerk insanların da sahip olmasını düşünür. İşte bu adalettir. Bundan sonra insanın bu duruma acıması merhamet, eyleme geçerek o insanlara yardım etmesi ise yine adalettir. Adalet, merhamet ve yardımseverlik duygularının bir eylemidir(Solomon, 2004:62). Merhametin zıddı olan acımasızlık ile adaletin zıddı olan zulüm kelimeleri anlam olarak aynı şeyi ifade etmektedirler. Merhameti olmayanın adaletinden bahsedemeyiz.

Merhametin adaleti engelleyen bir yönü vardır. İnsanın fakirlere veya haklardan yoksun olanlara merhameti ne kadar insani ise de fakirlerin veya haklardan yoksun olanların aleyhlerine şahitlikte merhamet duyularak şahitliğin yapılmaması adaletsizliğe neden olur. Zina eden kadın ve erkekler hakkında verilecek hüküm ile alakalı olan ayette yüz sopa vurulması emredilmiştir. Bu emrin yerine getirilmesinde o suçu işleyenlere karşı acınmaması gerektiği ifade edilmiştir(Nur 23/2). Buradaki acıma insanlar arası hukuk işlerinde adaletin yerine gelmemesine sebep olur.

b. Adalet ve sevgi

Sözlükte insanı bir şeye veya bir kimseye karşı yakın ilgi ve bağlılık göstermeye iten duygu ile ifade edilen sevginin, adalet ile yakından bir ilişkisi vardır. İnsan sevdiği kişilere karşı adaletli davranamaz. Onların ayıp ve kusurlarını örter. İnsanların sevdiği ve sevmediği kişilere karşı davranışlarının farklılığı bilinen bir gerçektir. Sevdiği insana karşı daha merhametli olan insan, sevginin zıddı olan kin duyduğu ve nefret beslediği insana karşı hakkını vermeyi bırakın onun hakkını almayı dahi isteyebilir. Kendi inancında veya grubundan olana karşı tutum ve davranışları farklılaşabilir. İnsanın birey olarak davranışlarında bunu yapması kendi sorumluluğunda olan durumdur. Ancak insan makam ve mevki sahibi olması ile birlikte yaptığı bu davranışlar toplumu ilgilendiren bir konu haline alır(Kasapoğlu, 2012:64). Allah Kuran’da hakkı ve adaleti titizlikle ayakta tutmamızı isteyerek bir topluma olan kinimizin adaletsizlik yapmamıza sebep olmaması gerektiğini belirtmiş ve adil olmamızı istemiştir(Maide 5/8). Ayette bir kişiye beslediğimiz sevgi duygusunun zıddı olan kin ve nefretin adaletten ayrılmamıza sebep olmaması gerektiği üzerine bir vurgu vardır. Bir diğer ayette ise şahitlik esnasında kendimiz, anne- babamızın aleyhine dahi olsa Allah için şahitlik yapanlardan olmamızı emreder(Nisa 4/135). Sevdiğimiz insanların aleyhlerine dahi olsa şahitlik ederek adaleti yerine getirmemiz istenmiştir.

Aristo sevginin olduğu yerde adalet duygusuna gerek olmadığını söylemiştir(Solomon,2004:56). İnsanların sevdiklerine karşı kötü eylemlerde bulunmaması nedeni ile bu görüş savunulabilir. Ancak insan bu dünyada sadece sevdiği insanlarla yaşamamaktadır. Sevdiği insanların iyiliği veya çıkarı için adaletsizlikler peşinde koşabilir.

Sevgi ile adalet arasındaki ilişki, adalet denge boyutu ile ele alınarak şöyle ifade edilmiştir. Sevmek çok zor olmakla birlikte aynı zamanda çok talebkârdır da. Ötekinin her şey olduğu ölçüsüz sevgi karşısında, ben'in her şey olduğu bencillik arasında adalet bir denge sağlar(Comte ve Sponville, 2004:91).

c. Adalet ve saygı

İnsan toplumsal bir varlıktır. Bu da insanın toplum içerisinde belli başlı kurallara uymasını ve insanların haklarına saygı duymasını gerektirmektedir. İnsanların haklarına saygı göstermeyen bir bireyin adaletinden söz edilemez. Ancak hakkı olmadığı halde hak iddia eden kişilere saygı göstermek adalet değil zulümdür.

d. Adalet ve sorumluluk

Adalet, insanların hak ve ödevlerinden ortaya çıkmaktadır. İnsanlar haklarını alamadıkları zaman bir mazlum oldukları bir gerçektir. Aynı şekilde insanlar yapmaları gereken ödevleri yerine getirmedikleri zamanda zalim olmaktadır. İnsan ne olursa olsun nerede olursa olsun belli başlı sorumlulukları vardır. Bu sorumlulukların yerine getirilmemesi durumunda bireysel veya hem bireysel hem de toplumsal problemler ortaya çıkabilir. Adaletin tesisi hak ve sorumluluk gibi iki kavramda önemli bir yer tutmaktadır.

e. Adalet ve diğer bazı değerler

Adalet kavramının tanımlanmasında çok geniş bir anlam dünyası içinde bulunduğumuzu ifade etmiştik. Adalet bütün değerlerin üstünde bir konuma sahiptir. Adaletli/adil birisi için yalancı, güvenilir olmayan, öfkeli, acımasız gibi olumsuz nitelermeler kullanılamaz. Adalet bütün değerlerin toplanmış bir halidir. Her değer adaleti gerektirir. Adaletten muaf, huzurlu bir hayatın da varlığından bahsedilemez(Comte ve Sponville, 2004:77). Adalet bazı hedeflere ulaşılacak için feda edilecek bir değer değildir(Comte ve Sponville, 2004:78). Adaletsiz bir toplumda huzur, refah, bolluk ve bereket kalmadığı için hedef edinilen şeyler zaten gerçekleşmeyecektir. Değil adaleti bir amaca feda etmek, adaleti geciktirmek dahi bir zulümdür.

İslam düşünce geleneğinde adalet ile birlikte dört temel değer sayılır. Bunlar şecaat, hikmet, iffet ve adalettir(Erdem, 2006:224). Bu temel değerler farklı kaynaklarda

değişebilirken, her zaman için yerini koruyan değer adalet olmuştur. Bunun nedeni; adaletin ifrat ve tefritinin bulunmamasıdır. Bu durum, adalet değerinin kendi içinde de bir dengeye sahip olduğunu göstermektedir. Şecaat yani yiğitliğin tefriti korkaklık, ifratı ise sert, kaba olmaktır. Hikmetin tefriti beladettir ki ahmaklık, kalın kafalılık, ifratı ise cerbezidir ki hilekârlık, kurnazlıktır. İffetin tefriti hamud cinsel isteksizlikken, ifratı fücurdur(Erdem, 2006:224). Adaletin bu bağlamda ifrat ve tefriti bulunmamaktadır. Mutlak şekilde kötü ve mutlak şekilde iyi çok az şey vardır(Hökelekli, 2011:111). Mutlak şekilde iyi olan az şeylerden birisi de adaletin kendisidir.

Adaletin çatı bir değer olması tüm değerlerle ilişkilendirilmesini ortaya çıkarmaktadır. Adaletin doğruluk ve güvenilirlik ile ilişkisi diğer değerlerle olan ilişkisinden daha farklıdır. Nisa suresi 135. ayette adaletin ayakta kalması için doğruluk şart koşulmuştur. Güvenirlikte ise adil olmayan insanın güvenilir olduğu iddia edilemeyeceği gibi, güvenilir olmayanında adil olması söz konusu olamaz.

4. Adaletin Çeşitleri

a. Sosyal adalet

İnsan sosyal bir varlıktır. Sosyal yapı içindeki insanların, insan olma açısından hakları aynıdır. Ancak sınıfsız bir toplumun inşasının mümkün olmadığı da bir gerçektir. Bütün toplumlarda zengin, fakir, güçlü, zayıf kimselerin olması kaçınılmazdır. İnsanların istidat ve kabiliyetlerinin farklılığı bu duruma sebep gösterilebilir. Bunun yanında bireyler, bu tür ayrıcalıkları miras yoluyla da elde edebilirler. Bu kazanımları meşru bir şekilde elde edebildikleri gibi, gayr-ı meşru şekilde de kazanabilirler.

Bir toplumun huzuru ve refahı, o toplumdaki bütün insanların durumu ile alakalıdır. Huzurun, refahın, mutluluğun toplumun sadece belli bir kesimi için olduğu toplumlarda çatışmalar meydana gelir. Sosyal barışı gerçekleştirmek sosyal adaleti sağlamaktan geçmektedir. Sözlükte sosyal adalet; toplumun değişik kesimlerinde gelir düzeyi, hayat standardı gibi birtakım ölçülerin fırsat eşitliği çerçevesinde dikkate alınmasıyla sosyal alanda sağlanan denge durumu, şeklinde ifade edilmiştir. Bu tanımda denge ifadesi adalet

kavramının karşılığıdır. Yani gelir düzeylerinin, standartların eşitliği değil gelir düzeyleri ve hayat standartlarındaki denge.

Sosyal adaleti sağlamanın en önemli iki etkeni vardır. İnsanlar arasındaki fırsat eşitliği ve paylaşmanın topluma mal edilmesi. İslam'daki zekât ve sadaka müessesesi paylaşmanın bir ifadesidir.

b. İlahi adalet

Günümüz dünyasında adalet hakkındaki konuşmalarda, mutlak adaletin gerçekte olamayacağı ancak bir ideal olacağı düşüncesi vardır. Dünyanın içinde bulunduğu olumsuz durumlar, savaşlar, işgaller, haksızlıklar adaletin gerçekleşmesi konusunda bizi ümitsizliğe sevk etmektedir. Afrika'daki açlık ve su sorunları, terör, işsizlik, baskı altında yaşayan halklar vb. sorunlar adaletin bu dünyada egemen olamayacağı endişesini oluşturmaktadır. Bu küresel sorunlara bir de kişisel pencereden bakıldığında küresel sorunlarla uğraşan insanlığın bireylerinde de aynı sorunların olduğunu görecektir. Bütün bunlar adaletin varlığının sorgulanmasına neden olmaktadır.

Bütün bu adaletsizliklerin üzerine zalimlerin hesap vermedikleri, mazlumların haklarının korunmadığı bir düzende, adaletin tesis edileceği bir günün varlığı insanlar için bir gereksinim olarak ortaya çıkmaktadır. Ahretin varlığına delil olarak da gösterilen ilahi adalet; herkesin hakkını eksiksiz alacağı, yapmış olduğu her şeyin karşılığını göreceği ilahi yargılamayı ifade eder. İlahi adalet ile ilgili olarak Kuran'da birçok ayet geçmektedir(Enbiya 21/47, Zümer 39/69, Zilzal 99/7-8).

5. Yapılan Çalışmalar

Değerler eğitimi ile din eğitimi arasında olan ilişki 2005 ve 2006 yıllarında yaşanan program değişiklikleri ile daha da belirginleşmiştir(Eğitim Reformu Girişimi[ERG], 2007). 2010 yılında yayınlanan ilköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi öğretim programında öğrencilerin içselleştirilmesi öngörülen değerler listelenmiştir. Adalet de bu değerlerden biridir. İlgili alanlarda daha önceki yapılan tezler incelenmiş ancak değerler eğitimi ile ilgili, özelden de adalet değerinin ilköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitaplarında verilmesi ile ilgili olarak yalnızca lisans bitirme düzeyinde bir tez bulunmuştur. Bu tez;

2006 yılında İlknur Çelik tarafından “İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Müfredatında ‘Adalet’ Kavramının Öğretimi ve Değerlendirilmesi” adı ile yapılan lisans bitirme tezidir. Bu tez de ‘Adalet’ kavramının tanımlanmasına yer verilmiş ve 4 ve 5. sınıfların müfredatındaki üniteler değerlendirilmiştir. Bu çalışmada öğretim programlarına, 6, 7 ve 8. sınıf konularına hiç değinilmemiştir. Çalışmanın sonuç kısmında 4 ve 5. sınıflarda adalet kavramının temellendirilmesi gerektiği belirtilmiş ayrıca adalet değerinin diğer derslerde de temellendirilmesinin üzerinde durulmuştur. Adalet kavramının yetişen nesillere içselleştirme boyutunda kazandırılmasının gerekliliği belirtilmiş ancak herhangi bir öneri sunulmamıştır.

Yukarıda ifade edilen lisans bitirme tezi dışında öğretim programları ve içeriklerle ilgili adalet kavramını konu edinen çalışma bulunmamaktadır. Ancak adalet değeri/kavramı din eğitiminde konu edinilmiştir. 1997 yılında, İlyas Tekin tarafından “Din Eğitimi Açısından Adalet Kavramı” adıyla bir yüksek lisans tezi yapılmıştır. Bu tezde adalet kavramı sadece Kuran açısından ele alınmış felsefi ve diğer kaynaklar göz ardı edilmiştir. Konu sadece öğretmen öğrenci münasebetleri çerçevesinde incelenmiş, insan-insan, insan-nesne, insan-tanrı ilişkilerinde de ve sosyal hayatta büyük belirleyiciliği olan adaletin boyutları araştırmanın içine alınmamıştır. Aynı zamanda bu çalışmada ilköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi öğretim programına ve ilköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitaplarına hiç değinilmemiştir. Araştırma insanların dil, din, ırk, cinsiyet ayrımlarına gidilmeden eğitimde fırsat tanınması gerektiğini ifade ederek fırsat eşitliğine göndermelerde bulunmuştur. Araştırmada yılların etkisi ile öğrenci-öğretmen münasebetlerinde öğrenciyi bilgiyi alan ve öğretmeni de bilgi veren şeklinde bir değerlendirme yapılmıştır. Öğretmenlerin, öğrencilerine karşı sevgide, ilgide, notta, ödülde, cezada, şaka ve mizahta, ödevde, velilerle ilişkilerde gibi konularda öğrencileri arasında adaletli davranması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Bunun nasıl olacağı ile alakalı olarak herhangi bir öneriye yer verilmediği gibi, güzel davranışlar ile kötü davranışlar sergileyen öğrenci arasında öğretmenin ayırım yapmaması adaletin gereği gibi sunulmuştur.

Adalet gibi bütün zamanlarda tartışılmış bir değer üzerine birçok alanda araştırılma yapılması kaçınılmazdır. Aristo’dan beri tartışılan bu kavramla en çok ilgilenen

alan felsefedir. İslam felsefesi alanında da araştırma konusu yapılmıştır. “İslam Felsefesi’nde Adalet Kavramı” adıyla Uludağ Üniversitesi’nde Seda Ensarioğlu tarafından bir yüksek lisans tezi yapılmıştır. Bu çalışma adaleti ahlaki, siyasi ve ilahi olarak üç kısma ayırmış, Grek felsefesinden Platon ve Aristoteles ile İslam Felsefesinden de İbn-i Sina ve Farabi’nin adalet anlayışlarını mukayeseli bir şekilde incelemiştir. Kuran’da Adalet Kavramı adı ile Şükran Balıkkaya tarafından Uludağ Üniversitesi’nde yüksek lisans tezi olarak hazırlanan çalışma ise Kuran’ı merkeze almıştır. Adaleti öznesi ve nesnesine göre ve gözettiği gayelere göre açıklanmıştır.

Burada adalet ile ilgili önemli bir kaynağı da vurgulamalıyız. Profesör Macid Hadduri tarafından kaleme alınan “İslam’da Adalet Kavramı” adlı eser Selahattin Ayaz tarafından dilimize kazandırılmıştır.

C. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu çalışmada ilk amaç ilköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi öğretim programlarında ve Milli Eğitim Bakanlığınca bir komisyona yazdırılan ilköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmen kılavuz kitapları ve ders kitaplarında adalet değerinin nasıl yer aldığını betimleyici bir yöntemle ortaya koymaktır.

İkinci amacımız ise adalet değerinin kazandırılmasına yönelik ünite, konu ve içeriğin ilgili kazanımlara hangi düzeyde hizmet ettiğini belirlemektir.

D. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Böyle bir araştırma şimdiye kadar ilgili alanda yapılmış değildir. Adalet değeri diğer alanlarda kavramsal olarak çalışılmış olsa da eğitime konu edinilmemiştir. Adalet nispeten de olsa ders kitaplarının bir kısmında incelenmiştir. Ancak bu inceleme de sınırlı kalmıştır. İlköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi öğretim programının bu şekilde değerlendirilmemesi önemli bir eksiklik olarak karşımızda durmaktadır. Bu bağlamda yapılacak bu çalışma ile adalet değerinin ve değerler eğitimi yaklaşımlarının ilköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi öğretim programı ve ders kitaplarında incelenmesi alan içerisinde bir ilk olma özelliği taşıyacaktır.

Daha sonraki yapılacak diğer değerlerle ilgili çalışmalara bir ilham kaynağı olması da dūřunılmaktadır.

Ders kitapları ve ğretim programları o alanın o zamana kadar yapmış olduğu birikimin ortaya çıkarılıp, değerlendirildiği çalışmalardır. Eleřtirel bir bakışla incelenmesiyle, daha etkili olmaları sağlanmalıdır. Bu inceleme ders kitabının ve ğretim programının yazımında görev alan akademisyenlere, uzmanlara ve öğretmenlere farklı bir bakış açısı getirmesi dūřunılmaktadır.

Deęerler eğitimi yaklaşımlarının ve adalet değerinin kazandırılmasında kullanılan etkinliklerinin incelenmesi ve sunulan örnek modeller, öğretmenlerin din kültürü ve ahlak bilgisi dersindeki değerler eğitimi etkinliklerine katkılar sağlaması dūřunılmaktadır.

E. YÖNTEM

Araştırma uygulanmakta olan İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ğretim Programı(4-8) ile ilgili komisyona yazdırılan din kültürü ve ahlak bilgisi ğretmen kılavuz kitapları (ders kitapları) ile sınırlı olacaktır.

Araştırmada ilk aşamada adalet değeri üzerinde kavram analizi yapılacaktır. Bu analiz ile adaletin boyutları ortaya çıkarılacaktır. Bu analizde doküman incelemesinden yararlanılacaktır. Bu adımdan sonra değerler eğitimi yaklaşımları incelenecektir. İlköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi ğretim programında ve diğer kaynaklarda yer alan değerler eğitimi yaklaşımları yapılandırıcılık çerçevesinde değerlendirilecektir.

İlköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi ğretim programı adalet ve değerler eğitimi çerçevesinde taranacaktır. Ayrıca ilköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi ğretim programında verilen değerler eğitimi yaklaşımları ile diğer değer eğitimi yaklaşımları bağlamında ğretim programı ve ğretmen kılavuz kitaplarındaki(ders kitapları) etkinlikler değerlendirilecektir.

İlköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi ğretim programındaki kazanımlarda adalet değeri araştırılacaktır. Bu araştırma sonrasında ğretmen kılavuz kitapları ile ders kitaplarının içerikleri adalet değeri çerçevesinde değerlendirilecektir. Ayrıca kazandırılmak

istenen değerler arasında adaletin geğtiği üniteler adaletin boyutları çerçevesinde incelenecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

DEĞERLER EĞİTİMİ

A. DEĞER

Değer kavramı günümüzde dinden sanata, sosyolojiden felsefeye, siyasetten eğitime birçok alanda kullanılmaktadır. Bir kavramın kullanım alanının geniş olması, o kavramın zihinlerde ortaya çıkardığı anlamı belirsizleşmesinde etken olabilmektedir. Çünkü reel bir şeyi dile getirmeyen bir kavram, genel ve soyut olduğu için kullananların zihninde farklı anlamları dile getirmek için kullanılmıştır(Kuçuradi, 1971: 17).

Anne rahmine düşmesi ile insanın, hayat boyu sürecek olan iletişimi ve onun sonucu olan etkileşimi başlamıştır. İnsan kendisi de dâhil olmak üzere her şeyi sorgular ve sorguladıkları şeyler hakkında hüküm verir. Bu hüküm verme eylemi bir değerlendirmedir. Kişinin başka kişileri, olayları, durumları, kendisini ve genellikle tek tek şeyleri değerlendirmesi insanın bir yapı özelliği, bir var olma şartıdır(Kuçuradi, 1971: 15). İnsanın fitratında var olan bu değerlendirme eyleminde; değerlendirilendeki ya değeri görme vardır, ya değer atfetme vardır, ya da değer biçme vardır(Kuçuradi, 1971: 16). İnsan bir nesneyi değerlendirdiğinde ya nesnedeki var olan değeri ortaya çıkararak değer verir. Ya da o nesnenin kendinden bir değeri değil de onunla ilişkiye giren insan için değeri ortaya çıkar ki bu durum da değer atfetmedir. Yani o nesneye bir değer yüklemektir. Değer biçme ise bu ikisinin ortası durumudur. Değer biçme eyleminde hem değer biçilen hem de değer biçenin etkinliği söz konusudur. O nesnedeki değer ne nesnede olduğu için değerlidir ne de değer biçen değer biçtiği için o nesne değerlidir. Her iki durumunda olması halidir.

Bir şeyin kendi alanı veya kendi benzerleri arasındaki yeri onun değerini ifade eder(Kuçuradi, 1971: 41). Mesela insanın değeri dediğimiz zaman insanın varlıktaki özel yeri akla gelir(Kuçuradi, 1971: 57). Akbaş (2008:44) değeri; bireyin çevresi ile etkileşimi sonucunda içselleştirdiği ve davranışlarını yönlendiren standartlar olarak ifade etmiştir. Bir şeyin değerliliği kendisi ile aynı cinsten olan şeyler arasındaki yerinden dolayı insanla olan

özel ilgisi, insan için taşıdığı özel mana değer olarak ifade edilir(Kuçuradi, 1971: 59). Bu durumda insan ile ilişkiye girmeyen şeyin değerinin olmadığı sonucuna ulaşırız. Sosyal değerlerin kendi başına bir anlamı olmamakla beraber nesnelerin kendinden değerli olduğu da iddia edilir(Özensel, 2003:225).

Değerler insanın davranışlarına, düşüncelerine, duygularına etki eder. İnsanın değerleri ile eylemleri arasında eğer bir çelişki olursa bu durum, bireyi rahatsız eder. İnsanın tutumları değerlerin birer eylemsel halidir. İnsanın değerlerinden hareketle insanın davranışlarına yön verilebilir veya insanın davranışları öngörülebilir. Değerlerin insanda boyutları vardır. Bir değerın bilişsel boyutunda farkına varma ve nerede kullanılacağını bilme iken, duyuşsal boyutunda iyi-kötü gibi yargılar ile duygusal tepkiler vardır. Bilişsel ve duyuşsaldaki meydana gelen değişmelerle birlikte değerin davranışa dönüşmesi, değerin psiko-motor yönünü ifade etmektedir(Akbaş, 2008:45).

Bireyler değerlerini doğuştan getirmezler bilakis toplum hayatında değerlerini edinirler. Bunun ilk basamağı olarak aile kurumu karşımıza çıkar. Daha sonra onu çevre, okul, iş hayatı ve sosyal hayat takip eder. Bu sosyal kurumlarının hepsinin birer değeri vardır. İnsan bu kurumlarda değerlerini edinir. Bir toplumda iyinin-kötünün belirlenmesi, ideal düşünme ve davranma yollarının tamamı değerler tarafından oluşturulur(Özensel, 2003:220). Bunlara ilaveten sosyal kontrol mekanizmaları ve ödüllendirme araçlarının değer kaynaklı olduğu aşikârdır(Özensel, 2003:220). Toplum açısından değerler birer dinamiktir. Toplum ile değerler arasında karşılıklı bir ilişki vardır. Toplum değerleri değiştirebildiği gibi değerler de toplumu değiştirmektedir. Değerler toplumların ayakta kalmasını sağlayan bir direk ve insanlar için tutunacak bir daldır(Özensel, 2003:222).

B. DEĞERLERİN SINIFLANDIRILMASI

Değer sadece kendi hayatımızın gayesi olabileceği gibi başkalarının da hayatları içinde gaye olmasını istediğimiz şeylerdir(Güngör, 1993:84). Bu isteğimiz eylemlerimize yansıdağı zaman toplumda karşılık bulabilir de bulmayabilir de. Bu durum aynı toplum içinde yaşıyan farklı değerleri benimseyen insanların olabileceğini göstermektedir. Aynı zamanda bir toplumun belli bir değer altında tanınması da söz konusudur. Değerler bazen

sadece fertler için belirleyici olurken bazen de toplumlar belli bir değer pratiği ile tanınırlar(Güngör, 1993:84). Bireyden bireye, toplumdan topluma farklılık gösteren değerlerin sınıflandırılması da bu durumdan nasibini almış birçok değer sınıflaması yapılmıştır. Ancak bu sınıflandırmalar arasında da bir birlik oluşturulduğu söylenemez(Çengelci, 2010:4).

Allport, Venon, Lindey (1960)'den sonra değerler altı grupta sınıflandırılmıştır. Estetik, teorik(ilmi), iktisadi, siyasi, sosyal ve dini değerler şeklinde tasnif edilmiştir(Güngör, 1993:84). Güngör(1993) bu altı değere ahlaki değeri eklemiş ve kendi sınıflamasını yedi gruba çıkarmıştır. Güngör(1993) yapmış olduğu araştırmada bu yedi değer grubunu örneklendirmiştir.

Estetik değerler: Hayatın ölçülü ve ahenkli olması, güzelliklerde dolu bir dünya

Ahlaki değerler: Yalansız bir dünya, vicdan huzuru

Teorik değerler: Bütün gerçeklerin bilinmesi, cahillikten arınmış bir dünya

İktisadi değerler: Ekonomik bağımsızlık, konforlu bir hayat

Dini değerler: Öbür dünyayı kazanma, günahlardan arınma

Siyasi değerler: Eşitliğin sağlanması, hürriyet için mücadele

Sosyal değerler: Gerçek dostluk, insanlara yardım

Rokeach değerleri gaye değerler ve vasıta değerler diye ikiye ayırmaktadır(Güngör, 1993:85). Amaç değerler daha çok kişisel sosyal değerlerdir. Tercih edilen kişi ve toplum temellidir. Barış, eşitlik, mutluluk, erdem, başarılı olma, kendine saygı, özgürlük, aile güvenliği, ulusal güvenlik vb. gibi. Vasıta(Araç) değerler, amaç değerlere ulaşmak için davranış kalıplarını ifade eder. Ahlaki değerlerdir. Cesaretli, mantıklı, sorumluluk sahibi, kibar, dürüst vb(Aladağ, 2009:13).

Kilby(1993'den aktaran, Özensel, 2003:230) değerleri bireysel ve grup ölçekli değerler şeklinde ikiye ayırmıştır. Grup ölçekli değerler, grubun içindeki normlar ve

kanunları ifade eder. Bu her grup için değişebilir. İngilizce öğretmenleri için İngilizceyi iyi derecede bilmek bir değer ifade ederken, din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmenleri arasında da alan bilgisinin güçlü olması bir değer ifade eder. Grup ölçekli değerler bizlere neyin iyi, önemli olduğunu neyin önemsiz ve kötü olduğunu gösterir. Böylece bizlere motivasyon sağlamış olur.

Değerler, zamanın ve bulunduğu ortamın değişmesi ile öncelik sıralarını değiştirebilirler. Kaos, anarşi, terör, savaş zamanlarında öncelikli değer güvenlik iken, barış zamanında ise özgürlük değeri öncelik kazanabilir. Avrupa'daki bütün ülkelerin aynı değerlere sahip olduğu iddia edilebilirken aynı değerleri önceledikleri söylenemez. Öncelikli değerler farklılaşması sadece Avrupa ülkeleri arasında değil kuşaklar arasında dahi öncelikli değerlerin farklılaştığı yapılan araştırmalarda ortaya çıkmıştır(Canatan, 2004). Öncelik sırası değişen değerlerin yanında durağan olan ve zamanın ve mekânın değişmesi ile değişmeyen değerler de vardır. Bu değerlere evrensel (nihai) değerler denir. Bu değerlerin sayıları az olmakla beraber yoklukları düşünülemez. Ailede olmazsa olmaz değer olan şefkatin yokluğunda bir aileden söz edilebilir mi? Adaleti dikkate vermeyen bir dinden söz edilebilir mi? Evrensel değerler, bir toplumda en alt düzeydeki fikir birliğinden çıkan değerleri de bu gruba alabiliriz. Ayrıca tüm nihai değerler evrensel bir nitelik gösterebilirler. Evrensel değerler her toplumda vardır. Ancak içeriği ve uygulaması farklılık arz edebilir. Adalet her toplumda olan bir evrensel değerdir. Ancak kimi ülkelerde haksız yere adam öldürmenin cezası idam ise de kimi ülkeler de bu hapsedilme veya da farklı bir şekilde cezayı müeyyide şeklinde görünmektedir. Evrensel değerlerle alakalı olarak bir başka hususta, dünyanın bütün ülkelerinde yanlış olarak addedilen ve tazmin edilmesi gerekli davranışlar vardır. Hırsızlık yapmak ve cinayet işlemek gibi(Özensel,2003:236).

C. DEĞERLER EĞİTİMİ

Eğitimin hedefi toplumun değerlerini gelecek nesillere aktarmak, kendisine, topluma, insanlığa olumlu bir katkı sunan bireyler yetiştirmektir. Eğitimin hedefleri çerçevesinde baktığımızda değerlerin eğitim sistemlerinin genel amaçlarında olduğunu rahatlıkla görebiliriz(Milli Eğitim Bakanlığı, 2010:1). Aynı şekilde ilköğretim din kültürü

ve ahlak bilgisi öğretim programında da genel amaçlar değerlere doğrudan atıf yapmaktadır(MEB, 2010:12).

Değerler eğitimi 1960'lı 1970'li yıllarda geleneksel yöntemden farklı bir şekilde yapılmaya başlanmıştır. Artık geleneksel olarak değerlerin aktarımı yerine herkesin kendi değerini açıkladığı ve kendi değerlerini yaşadığı bir döneme girilmiştir(Kirschenbaum, 1995'den aktaran Akbaş, 2004:64). Bu dönemde batıda özellikle Amerika'da özgürlüğe çok fazla değer verildiği için bütün otoritelere karşı bir eylem başlamıştır. Bu durumdan en çok etkilenen kurumlar ise kurallar koyarak özgürlüğü sınırladığı iddia edilen din, devlet ve ailededir(Akbaş, 2004:64).

Bu süreci yaşayan başta Amerika ve diğer Avrupa ülkeleri, bu değişen değerler eğitimi yaklaşımlarının hala etkisi altındadır. Amerika ve Avrupa bireyselliğin vermiş olduğu bu zararları bertaraf etmek için çeşitli çalışmalar yapmışlardır. Suç oranlarının, insan kaçakçılığının, uyuşturucu kullanımının arttığı, yoksulluk, adaletsizlik, eşitsizlik, hak ihlalleri gibi birçok toplumsal sorunun var olduğu dünyamızda değerler eğitiminin önemi artmaktadır. Değerler gelecek nesillere aktarılması ilk olarak ailede başlamakta sonraları okul, iş yaşamı, medya, toplum aileden bu görevi alarak devam etmektedir. Değerler eğitimi için en önemli zamanın ailede geçen ilk yaşlar olduğu da bilinmektedir(Doğanay, 2012:230). Ancak günümüzde ailenin birey üzerindeki etkisi de geçmiş yıllara göre azalmıştır. Bireyin eğitimi üzerinde sadece aile ve akran grupları(çevre) değil, medya, gazete, internet, sosyal paylaşım siteleri de etkili olmaktadır. Bu gerekçelerle okulda verilen değerler eğitimi daha da önemli hale gelmiştir. Çünkü bireyin kendini yetiştirdiği dönemde en fazla zamanını aileden sonra okullarda geçirmektedir.

Değerler eğitiminin verilmesi eğitimin amaçlarına uygun olmasına rağmen hangi değerlerin verileceği konusu tartışılmaktadır(Doğanay, 2012:232). Bu konuda birçok çalışmalar yapılmış farklı farklı çekirdek değerler ortaya atılmıştır(Doğanay, 2012:232). Bu durum, küreselleşen dünyadaki çok kültürlülük adlı olgunun yansıması olarak insanlığın karşısına çıkmıştır. Bu yansıma, kendisini değerler eğitimi yaklaşımlarında da göstermiş ve bu yaklaşımların ana belirleyicisi olmuştur.

Demokratik toplumların oluşturduğu devletlerin yaşadığı bir dünyada, insanların söyleneni yapması, sorgulamadan kabul etmesi, kuralları ezberlemesi, rol modelleri izlemesi gibi davranışları yapması düşünülmemektedir. Çünkü eğitim felsefelerinin ve eğitim sistemlerinin hedeflemiş olduğu insan tipinin kritik davranışları yukarıda sayılanlarla özdeşleşmez. Bilakis özerk kararlar alabilen, demokrasinin değerlerini içselleştirmiş, insanlara saygı duyup empati kuran bireylerin yetiştirilmesi hedeflenmektedir. Doğanay(Bailey, 2000'den aktaran, 2012:234), demokratik bir toplumda değer eğitiminin şu dört genel süreci kapsamı gerektiğini belirtmektedir:

1. Akıl yürütme ve mantıklılığı teşvik etme
2. Empati geliştirme
3. Özsaygı geliştirme
4. İşbirliği geliştirme

İnsanların söylediklerini kabul etmede acele etmeyen akla ve mantığa uygunluğu esas alan, insanların yerine kendini koyabilen, kendine ve insanlara saygı duyan ve toplumda insanlarla işbirliği yaparak yaşayan insanların yetiştirilmesi değer eğitiminin kapsamında olması istenmektedir. Bu dört süreci benimseyen bir değer eğitiminde rol modellere, ezberlemelere, yer verilmemelidir.

D. DEĞERLER EĞİTİMİ YAKLAŞIMLARI

Değerler, eğitimin bir konusu olduğu gerçeği ile birlikte dünyada meydana gelen olumsuz hadiseler değerlerin önemini artırmıştır. Dünyanın geçen asırda iki büyük savaş görmesi, bunların yanında uyuşturucu kullanımı, insan ticareti, terör ve şiddet gibi birçok sorunun artması insanları büyük bir endişeye sevk etmiştir. Değerlerin yozlaştığı veya yok olduğu bir dünyanın mutlu ve huzurlu olması elbette düşünülemez. Bu sorunların üstesinden gelmek için değerler eğitimi gereklidir. Değerler, toplumda birçok kurumda verilmekle birlikte, eğitimin kurumu olan okulda da değerler eğitimi yapılmalıdır. Ancak bu değerlerin eğitimi nasıl yapılmalı? Bu konuda eğitimciler farklı yaklaşımlar geliştirmişlerdir.

Aydınlanma çağındaki düşüncedeki değişim eğitimi etkilemiş bunun sonucunda da eğitimdeki anlayış değişiklikleri değerler eğitiminde kendini göstermiştir. Aydın(2012:63), değerler eğitimi yaklaşımlarını temelde ikiye ayırmıştır. Birlikçi anlayışlara göre değerlerin doğrudan öğretimi veya aktarımı söz konusu iken, çoğulcu anlayışlarda bilişsel süreçler önemlidir. Çoğulcu anlayışlarda değerlerin benimsetilmesinden çok değerlerin sunumu ve tartışılması söz konusudur. Doğanay ise (2012:236-250) değerler eğitimi yaklaşımlarını üç gruba ayırır. Değer belirginleştirme, değer analizi ve ikilem tartışmasını sınıf içi etkinlikleri temel alan yaklaşım kapsamında değerlendirirken, bütüncül yaklaşımdan da Kohlberg'in adil topluluk okulları ile karakter eğitimi yaklaşımlarından söz etmiştir.

Konu ile ilgili yapılan araştırmalar(Çengelci, 2010; Gültekin, 2007; Dilmaç, 2007; Keskin, 2008; Aladağ, 2009) gözden geçirildiğinde çok farklı sayıda değerler eğitimi yaklaşımı ve isimlendirmeleri vardır. Bu çalışmalarda bazı yaklaşımların tekrar tekrar ele alındığını görmekteyiz. Doğrudan değer öğretimi(telkin), değer analizi, değer açıklama(belirginleştirme, ahlaki muhakeme(ahlaki gelişim yaklaşımı, ikilem tartışması) yaklaşımları her araştırmada mevcuttur. Bu yaklaşımlara ilaveten karakter eğitimi yaklaşımı, sosyal davranış yaklaşımı, yansıtıcı yaklaşımlarda vardır.

1. Doğrudan Değer Öğretimi(Telkin Yaklaşımı, Değer Aktarımı)

Doğrudan değer öğretimi, diğer adı ile telkin yaklaşımı tarihi olarak çok eskilere giden bir yaklaşımdır. Geçmiş dönemlerde, toplumların birbirine karışmadığı homojen bir yapının var olduğu zamanlarda bu yöntem çok kullanılmıştır. Telkin yaklaşımı beyin yıkamada olduğu gibi, eğer insanlara sürekli tekrar ederek neyin iyi neyin kötü olduğunu söylersen o yönde davranacakları sayıtlısına ve sorgulamanın, düşünmenin olmadan değerlerin kabulüne dayanır(Doğanay, 2012:237). Değer aktarımı gençlerin tavırlarını belirlemek, eylem ve karar oluşturma yapılarını etkilemek için gelecek kuşaklara aktarılmasında kuşku duyulmayan, denenmiş ve gerçek olan, önceden belirlenmiş değerlerin yetişkinler tarafından gençlere aktarılmasıdır(Ziebertz, 2007:455).

Öğretmen merkezli olan bu yaklaşım anlatım, gösteriler, alıştırma-tekrar yapma, didaktik soru sorma gibi yöntemleri içermektedir(Dilmaç, 2007:34). Ayrıca bu yaklaşım

model olma, olumlu ve olumsuz pekiştirme, küçümseme, azarlama, alternatifleri idare etme, oyunlar ve taklitler, rol oynama ve araştırmacı öğrenme gibi yöntemleri de kullanmaktadır(Aladağ, 2009:22). Telkin yaklaşımında değerler efsanevi kahramanlar, öyküler, töresel oyunlar ve kahramanlık şarkıları aracılığı ile de öğretilir(Doğanay, 2012:236). Ancak bu yaklaşımın yeterli zaman olmadığı için, öğretmenler tarafından başarılı bulunmadığı araştırmalarda ifade edilmiştir(Doğanay, 2012:238). Tümnden gelimci bir mantığa sahip olan doğrudan öğretim yaklaşımlarında önce kurallar verilir sonra bu kuralları destekleyen örneklendirmeler yapılır(Taşpınar ve Atıcı, 2002: 212).

Bu yaklaşımda öncelikle kazandırılacak değerler belirlenir ve zamanlanmış ve programlanmış etkinlikler aracılığı ile değer kazandırılmaya çalışılır(Doğanay, 2012:236). Değer aktarımı; ilk ve orta öğrenimdeki öğrencilere tutumları ve değerleri, yetişkinler, öğretmenler veya medya tarafından doğrudan öğretmek, bireyin davranışları yeniden yapılandırmaya, görev ve sorumluluklarını yerine getiren bireyler yetiştirmeyi hedefler(Dilmaç, 2007:35). Okulda veya çevrede öğrenci hayatlarında yer alan kişileri veya önem verdiği kişileri taklit ederek hayatlarına geçirmeye çalışırlar. Bu çaba sonucu oluşan değerler ailenin değerleri ile paralellik gösteriyorsa bu değerlerin içselleştirmesi daha kolay olacaktır(Dilmaç, 2007:35).

Değer aktarma bilişçi, duygusal ya da motivasyonel bir karaktere sahip olabilir. Bilişçi bir karakterde; ana kaygı bilginin işlenmesi yani bilginin kazandırılması ve düşüncenin geliştirilmesidir. Duygusal karakter, değerlerin öğrenilmesini bir içselleştirme süreci olarak görürken, motive edici karakter ise bireyin kendi arzu ve iradesiyle benimsediği yönde hareket etmesidir(Ziebertz, 2007: 455).

Ailede değer aktarımının temelinde şu görüş yatar. Yetişkin doğruluğunu tecrübe sonucu edindiği değerleri kabul eder. Yetişkin, gencin kendine farklı değerler seçmesinden endişe eder. Kendi değerlerini etkili bir şekilde transfer edemezse, gencin hoş olmayan değerler seçeceğini düşünür(Akbaş, 2004:96).

Değer aktarımında iki yöntem vardır:

1. Telkin yaklaşımı yöntemi: Yetişkinler hangi değerleri öğretmek istiyorlarsa gençlerde o değerleri öğrenmek durumundadırlar(Dilmaç, 2007:37).
2. Davranış değiştirme yöntemi: İstenilen değerlerle bireyin tutarlı davranış sergilemesi için şu işlemler uygulanır.
 - Amacın belirlenmesi
 - Ölçütün belirlenmesi
 - Yöntem seçme
 - Yöntemi uygulama
 - Değerlendirme ve gerektiğinde tekrar(Michaelis ve Garcia, 1996'dan aktaran Doğanay, 2012:238).

Çoğulcu bir toplum yapısında değerleri aktarmak, kaçınılmaz olarak belli bir sosyal grup tarafından tercih edilen değerler ve normları ifade eder(Ziebertz, 2007: 455). Bu durumda öğretilen değerlerin toplumun tümünün değerlerini temsil etmediği sonucuna ortaya çıkarır. Belli bir kesimin değerlerinin aktarımı toplumlarda huzursuzluklar ortaya çıkarabilir.

2. Değer Açıklama/Belirginleştirme

Bu yaklaşımın altında yatan varsayım, bireylerin kendi değerlerini açık bir şekilde ortaya koyamayacaklarıdır(Welton ve Mallon, 1999'dan aktaran Akbaş, 2004:98). Bu yaklaşıma göre insanların karar verme mekanizmalarında etkili olan değerlerin yerine TV, akran grupları gibi dış unsurlar daha fazla söz sahibi olmuş, bu durumda bireylerin değerlerinin açıklığa kavuşturulması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır.

1960 ila 1980 yılları arasında popüler olan(Kirschenbaum, 2000'den aktaran Doğanay) bu yaklaşımda insanlar için neyin önemli olduğunu nasıl belirlediklerine dayanmaktadır(Doğanay, 2012:238). Değer açıklama yaklaşımında değerlerin empoze edilmesi veya öğretilmesi amaç değil, değerlerin açıklanması esastır(Bacanlı,1999:24). Bu yaklaşımda değerlerin içeriğinden ziyade değerlerin oluşum süreci önemlidir(Akbaş, 2004:98). Burada tek tek bütün bireylerin kendilerinde olan biçimlenmiş ve yükselen değerlerinin farkına vardırma amaçlanmıştır(Bacanlı, 1999:24), bireylerin neye değer verip

vermeyeceğine başkalarının değil de bizzat, bireyin, kendisinin inceledikten sonra karar vermesi esastır(Doğanay, 2012:238). Değer açıklamada bireylerin kendi değerleri önemlidir. Bireyin değerleri toplumun değerleri ile aynı paralellikte olmayacağı gibi ahlaki değerlerle de aynı paralellikte olmayabilir. Değer açıklama bir değer eğitimi uygulaması ve teoridir, ahlak eğitimi ve teorisi değildir. Çünkü bu yaklaşım ahlaki olan ve olmayan değerlerle alakalıdır(Elias, 1989:172). Bu bağlamda değer açıklamanın, ahlak eğitiminde kullanılması bazı sakıncaları ortaya çıkarabilir. Mesela değer açıklama yaklaşımının sonucunda bir takım değerler ortaya çıkabilir. Ortaya çıkan değerler o toplumun genel ahlak yapısı veya dini inançları ile ters düşen değerler olabilir. Yaklaşımın yöntemi ve amacı gereği ortaya çıkan değere öğretmenin müdahale etmesi mümkün değildir. Hedefi topluma uygun bireyler yetiştirmek olan eğitimin topluma uyumsuz bireylerin yetiştirmesine neden olunabilir.

Değerleri belirginleştirme yaklaşımı, değerlerin kazanımında birbirinden farklı üç adımın bulunduğu, bu üç adımda da farklı etkinliklerin yer aldığını vurgular(Doğanay, 2012:238). Bu değerlendirme süreci şu şekilde ifade edilmiştir(Rath, Harmin ve Simon, 1966'dan aktaran Bacanlı, 1999:24):

1. Seçme:
 - Ölçüt
 - a. Özgürce seçmek
 - b. Seçenekler arasından seçmek
 - c. Her bir alternatifin doğurgularını dikkatli bir şekilde düşündükten sonra seçmek
2. Ödüllendirme:
 - Ölçüt
 - d. Ödüllendirme ve koruma
 - e. Onaylama
3. Davranma
 - f. Seçime göre davranma
 - g. Tekrarlama

Kirschenbaum(1992'den aktaran Bacanlı, 1999:24) değer açıklamasının dört ana adımı kapsadığını söylemiştir:

1. Değer veya ahlaki sorunla ilgili konu seçilir.
2. Düşünülmesi için ortaya sorular atılır.
3. Her görüşün saygıya değer olduğu güvence altına alınır. Sınıfta bir güven ortamı oluşturulur.
4. Öğretmen öğrencilerini;
 - Kendi duygularını anlama
 - Alternatif görüşleri inceleme
 - Alternatif görüşleri dikkate alma
 - Özgürce seçme
 - Görüşünü savunan konuşma yapma
 - İnançlarına göre yaşama

gibi değerlendirme becerilerinin kullanması için teşvik eder. Değer açıklamada sınıftaki güven ortamı büyük bir önem arz etmektedir. Bireyler kendi değerlerini ortaya koyacakları için kınanma, alaya alınma, eleştirilme gibi kişinin fikirlerini söylemesini engelleyen durumlar sınıf ortamında olmamalıdır.

Değer açıklamada; çalışma kâğıtları, grup çalışması, rol oynama, düşünce kâğıtları, açık uçlu sorular, otobiyografi, oylama, görüşme, alıntılama(tarafsız), öğrenci raporları gibi yöntem ve teknikler kullanılır(Bacanlı, 1999:25; Elias, 1989:173).

Değer açıklama etkinlikleri uygulanırken kesinlikle yapılmaması gerekenler şu şekilde belirtilmiştir(Oliner 1976'dan aktaran, Doğanay, 2012:241):

- Öğrencilerin belirttikleri değerler kesinlikle eleştirilmemeli ya da öğretmen kendi değerini öğrenciye belirtmemeli
- Öğrencilere yanıt vermeleri için baskı oluşturulmamalı
- Tartışmalar çok uzun tutulmamalı
- Grup için uygun olan soru bireysel olarak sorulmamalı

- Öğrencilerin sahip olduğu duyuşsal özelliklerin hepsi değer belirginleştirme için kullanılmamalı

Değer açıklama yaklaşımı dört ana maddeye sahiptir(Leming, 1999'dan aktaran, Aladağ, 2009:29-30):

1. Yaşam üzerine bir odak: Yaklaşım insanların dikkatini kendi yaşam yönlerine çeker. Bu da onların değerlerini belirtir.
2. Ne olduğunun kabulü: Değerleri açıklamak başkalarının kararsızlık durumlarını kabul etmektir.
3. Daha uzağı yansıtmaya bir davet: Hem başkalarının durumlarını kabul etmiş olmalı, hem de onların durumları üzerine bazı şüpheleri teşvik etmiş olmalıdır.
4. Kişisel güçlerin bir gıdası: Değerler açıklaması hem ustalıkların aydınlanma çalışmasını teşvik eder, hem de kendine hâkim olma duygusunu besler. Bu; eğer insanlar değerleri bilirse yaşamlarının sorumluluğunu alabilirler, demektir.

Değer açıklamada öğrenci kendi değerlerini ifade edebildiği gibi başkalarının düşüncelerine, değerlerine fikirlerine de öğrencinin saygı duymasını amaçlar. Birey kendi değeri ile çelişen bir başkasının değerini saygı ile karşılar. Kişinin kendi hayatı üzerine odaklanmasını sağlayarak hayat ile bağlantı kurar. Böylece kişinin kendi değerlerini açıklığa kavuşturmasını sağlar.

Değer açıklamada öğretmen rolü tartışmalıdır. Bu yaklaşımda öğretmen, değer yargılarını kesinlikle açığa çıkarmamalıdır. Öğretmen değer aktarıcısı veya bir rol model değil, öğrencinin yeteneklerini geliştirmesine yardımcıdır(Elias, 1989:174). Öğretmenin sınıfta kurduğu güven ortamının devamını getirebilmesi için öğrencinin fikirlerine müdahil olmamalı kendi değerlerini açıklamaktan kaçınmalıdır. Ancak öğretmenin tarafsız olması tecrübeli öğretmenler tarafından da bilinir ki eğitim durumlarında uzun vadede öğretmenler, kişisel değer ve tercihlerini belli edeceklerdir(Elias, 1989:175). Öğretmenin uzun vadede fikir ve değerlerini ifade etmesi öğrenciyi etkileyebilir. Öğretmen sınıftaki konumu nedeni ile bir öğrenci gibi değildir. Bu durum değer açıklama yaklaşımı için bir sınırlılıktır.

Değer açıklama etkinliğini yapan öğretmenin uygun ortamı oluşturmada şunlara dikkat etmesi gerekmektedir(Bybee ve Sund, 1990'dan aktaran Çengelci, 2010:14):

- Sınıf öğrenci merkezli bir yapıya kavuşturulmalıdır.
- Öğrenciler rol oynama etkinliği yapabilirler.
- Öğrenciler davranışlarını tartışabilirler.
- Öğrencilere sorumluluk verilmelidir.
- Öğrencilere verilen çatışma durumları açıklanır.
- Öğrencilere güven duygusu verilmelidir.

Değer açıklama yaklaşımının eleştirildiği noktalarda vardır. Bu yaklaşıma; öğrencinin gizlilik hakkını tehlikeye attığı, öğretmenleri danışman ya da psikiyatrist rolüne soktuğu, ahlaki ve ahlaki olmayan konuları araştırmadığı, tüm değerleri eşit gördüğü, estetik ve etik değerleri karıştırdığı şeklinde eleştiriler gelmektedir(Doğanay, 2012:241). Kirschenbaum(1992) 1970'lerden sonra bu yaklaşımın beş nedenden dolayı popüleritesinin azaldığını ifade etmiştir: Zamanın değişmesi, yeni kuramlara yönelme eğilimi, donuklaşma, yanlış uygulama ve teorinin kendindeki temel eksiklik(Bacanlı,1999:28).

3. Değer Analizi

Sosyal bilimler eğitimcileri tarafından geliştirilen bu yaklaşım(Doğanay, 2012: 242), diğer alanlar içinde kullanılabilir(Elias, 1989:163). Bu yaklaşımın amacı öğrencilere karşılaştıkları değerlerle ilgili sorunlar hakkında karar verebilmek için öğrencilerin bilimsel araştırma ve mantıksal düşünme süreçlerine yardımcı olmaktır(Dılmaç, 2007:39). Bu yaklaşımda öğrencilerin duygularına yer verilmez ve tamamen akıl yürütmeye dayalı bir karar alma süreci söz konusudur(Doğanay, 2012: 242).

Bu yaklaşımın amacı(Coombs, 1971'den aktaran Bacanlı, 1999: 22):

- a. Öğrencilere bir değer nesnesini belli bir şekilde değerlendirmeyi öğretmek
- b. Öğrencilere söz konusu değer hakkında en akılcı yargıya ulaşmalarını sağlamak
- c. Öğrencilere en akılcı yargıya ulaşmalarını öğretmek

- d. Öğrencilere bir olgu hakkında değer yargısı paylaşan bir gruba nasıl üyesi olabileceğini öğretmek.

Değer analizinin süreçleri ile ilgili olarak çalışmalarda maddelerin sayıları değişse de içerik olarak aynı kalmaktadırlar. Değer analizinde kullanılan süreç(Welton ve Mallon, 1999'dan aktaran Doğanay, 2012: 242-243):

1. Değer sorunu belirleme. Can köpekleri sevmektedir. Yolda giderken bir sokak köpeği görür ve babasına onu eve götürüp götürmeyeceğini sorar. Burada sorunun boyutlarını dikkate alarak düşünmek gerekmektedir. Sağlık sorunları, evin durumu ve diğer insanları rahatsız etme bağlamında düşünmek gerekmektedir.
2. Karşılaşılan değer sorunun açıklığa kavuşturma. Can'ın köpek sevgisi mi yoksa diğer etmenler mi öncelik kazanacaktır?
3. Sorun hakkında bilgi ve kanıt toplama.
4. Bilgi ve kanıtların uygunluğunu ve doğruluğunu değerlendirme. Bilgileri toplama ve bilgilerin güvenilirliği için seçenekleri iki boyutta ele alma.
 - Köpeği eve almak için nedenler
 - Köpeği eve almamak için nedenler
5. Olası çözüm yollarını belirleme. Belirlenen seçenekler dışında başka bir alternatif var mıdır? Mesela köpeği hayvan bakım evine bırakmak gibi
6. Çözüm yollarının her birinin olası doğrularını ve belirleme ve değerlendirme.
7. Seçenekler arasından birini seçme.
8. Seçilen öneri doğrultusunda davranışta bulunma.

Değer analizi yaklaşımdaki süreç, altı adımda da ifade edilmiştir(Coombs ve Meux, 1971'den aktaran Bacanlı, 1999: 22):

1. Değer sorunu belirleme ve açıklığa kavuşturma
2. Olguları birleştirme
3. Olguları değerlendirme
4. Olguları açıklığa kavuşturma

5. Geçici bir değer kararına erişme
6. Kararda ima edilen değer kuralını test etme

Öğrenci değerle ilgili karara ulaştıktan sonra, o kararın yeterli olup olmadığını anlamak için 4 teste tabi tutar(Elias, 1989:162):

1. Yeni durumlar testi: Kural yeni durumlara uyarlanabilmelidir.
2. Kapsam testi: Kural insanların çoğunlukla kabul ettiği genel bir değer prensibi tarafından kapsanmalıdır.
3. Rol değiştirme testi: Değer yargısını ortaya koyan kişi, yargıladığı kişinin yerine kendisini koyduğunda da sonuçları kabul edebilmelidir.
4. Evrensel sonuç testi: Değer prensibi evrensel olarak uygulanabilmelidir.

Değer analiz yaklaşımı için üç nesne sıralanır(Coombs ve Meux, 1971'den aktaran Dilmaç, 2007: 39):

1. Öğrencilerin mantıklı kararlar alabilmeleri için öğrencilere yardımcı olunması gerekir.
2. Öğrencilerin yetenek ve eğilimlerini geliştirmek için, mantıklı değer karar mekanizmalarını oluşturması gerekir.
3. Grupta kendi aralarında ve diğer üyeler arasındaki değer çatışmalarını nasıl çözüleceğini öğretilmelidir.

Değer analizi yaklaşımında öğrenciler kendi akıl yürütmeleri ile ulaşacakları değer yargıları farklılıklar arz edecektir. Aynı zamanda belli bir değer yargısına sahip gruplar arasında da farklılıklar ortaya çıkacaktır. Bu durum, değer çatışmalarına sebep olabilir. Sınıf içi çatışmalarda değer analizine paralel adımda şu çözüm stratejisi verilmiştir Elias(1989):

1. Değer sorununun yorumlanmasında farklılıkların azaltılması. Değer sorununa yapılan bir yorumun kabul edilebilmesi için ortak zemin bulunması zorunludur. Değerin ve ahlakiliğin ne olduğu konusunda ortak bir kabul olmalıdır.

2. Anlamalı olduğu düşünülerek bir araya getirilen gerçekliklerdeki farklılıkların azaltılması. Öğrenciler gerçeklik sorusu ile değer sorusu arasındaki farkı anlamak zorundadır. Öğrenciler birbirleri arasında bilgi paylaşımında bulunabilmelidir.
3. Gerçekliklerin güvenilirliği değerlendirilirken ortaya çıkan farklılıkların azaltılması. Öğrenciler, olaylar arasındaki korelasyon ile nedensellik arasındaki farkı anlamalıdır. Gerçekliğin oluşturulabilmesi için gerekli olan kanıtlar üzerinde de bir uzlaşma sağlanmalıdır.
4. Gerçeklerin uygunluğu hakkındaki farklılıkların azaltılması. Farklı bakış açıları nedeniyle sıklıkla farklı görüşler ortaya çıkmaktadır. Örneğin; çevre kirliliği; ekonomik, siyasi ve sağlık gibi farklı bakış açılarıyla açıklanabilir.
5. Değer kararının belirsizliğindeki farklılıkların azaltılması. İnsanlar çok genel terimler üzerinden değer yargısı oluşturdukları için bazı anlaşmazlıklar ortaya çıkar. Değer kararında çeşitli unsurlar onaylanıp onaylanmadığına göre ayrılmalıdır.
6. Değer prensiplerinin kabul edilebilirliği test edilirken ortaya çıkan farklılıkların azaltılması. Bu en iyi öğrencilerin değer prensiplerinde, yeni sonuçlar, yeni roller, yeni durumlar ortaya çıkması ile desteklenmektedir.

Bu prensipler öğrenciler arasındaki bütün farklılıkları ortadan kaldırmaz. Ama onlara farklılıkların temelinde farklı durum ve sebeplerin olduğunu gösterecektir. İnsanları kendi sonuçlarına ulaştıracak ve değerlerinin neler olduğunu ve niçin onlara değer verdiklerini anlamalarını sağlayacaktır. Diğerlerinin de farklı değerleri ve farklı sebepleri olduğunun farkına varmalarını sağlarken, öğrencilerin kendi değer sorunlarında da onlara yol gösterecektir.

Değer analizi yaklaşımı üniversite, lise ve ilköğretimde uygulanabilir(Ryan, 1991'den aktaran Akbaş, 2004: 103). Değer analizi yaklaşımı uygulanırken eleştirel düşünme yeteneğini kullanmamız gerekir(Dılmaç, 2007: 39). Bu yaklaşımda öğretim metotlarından kişi ve grup çalışması, kütüphane ve alan araştırması ile mantıksal sınıf

tartışması uygulanır(Aladağ, 2009: 28). Akbaş(Welton ve Mallan, 1999) öğretmenlerin bu yaklaşımda öğrencilerin ilgi ve alakalarını canlı tutmak için bazı çözüm yolları sunar:

1. Öğretmen, öğrencinin ilgi seviyesine dikkat etmelidir. İlgi seviyesi düşük olan öğrenciler aktivitelere katmamalıdır.
2. Mümkün olduğu zaman yaklaşım küçük gruplar biçiminde uygulanmalıdır.
3. Öğrencinin dikkati dağıldığı zaman özetleme yapılmalıdır.
4. Değer analizini uygulamak için, çözüme ulaşmaya yetecek kadar zaman ve konunun yeterli içeriği olmalıdır.

Bacanlı'da (Chadwick ve Meux, 1971) öğretmenlere bu yaklaşımla ilgili olarak şu işlemi tavsiye etmiştir:

1. Konunun seçimi,
2. Uygun kaynak materyalleri sağlama,
3. Uygun atmosferi sağlama,
4. Olumlu ve olumsuz ifadeleri listeleme ve dereceleme,
5. Sınıf tartışmaları,
6. Uygun çözümleri formülleştirme,
7. Soru ve cevap dönemi,
8. Gözlem ve öneriler

Değer analizi yöntemi bireyin kendi kendine mantık kuralları ile duygularına yer vermeden değerle ilgili bir sorun hakkında karar vermesini amaçlamaktadır. Ancak insanların bir şey hakkında karar verirken duygudan yoksun karar vermesi mümkün müdür? Özellikle hedef kitle olan öğrencilerin özellikle de ergenlik çağında olan öğrencilerin duygudan soyutlayarak karar vermesi mümkün değildir. Bu durum, değer analizi yaklaşımının sınırlılığı olarak değerlendirilebilir.

4. Ahlaki Sorgulama/Muhakeme

Lawrence Kohlberg, ahlaki değerlerin kazanımının, değerlerin başkaları tarafından değil de kişinin bilişsel ahlaki gelişim düzeyine göre şekillenen akıl yürütmesi sonucunda

oluşturduğunu belirtmiştir(Doğanay, 2012:243). Kohlberg, çocuklara gerçek veya kurgulanmış ikilemlerle hikâyeler anlatarak öğrencilerin vermiş olduğu cevaplara göre ahlaki düzeyi belirlemiştir. İkilem iki farklı değer ilkesinin çatıştığı gerçek yaşam problemidir(Aladağ, 2009:25). Bu ahlaki ikilemlerin çocukların sahip oldukları değerleri yansıtmaya olanak sağladığı ifade edilmiştir(Çengelci, 2010: 17). İyi bir ahlaki ikilemin şu özellikleri taşıması gerekmektedir(Doğanay, 2012:244):

- İkilem derste ele alınan konuyla ilişkili olmalıdır.
- İkilem mümkün olduğunca basit olmalıdır.
- İkilem açıkça belirgin tek bir yanıt yerine, farklı yanıt seçeneklerini içerecek şekilde açık uçlu olmalıdır. Burada amaç öğrenciler arasında bilişsel çatışma, tartışma ve akıl yürütmeyi sağlamaktır.
- İkilem öğrencilerin olgusal bilgiler üzerine değil, çatışmanın akıl yürütme boyutuna odaklanılmasına yardımcı olmalıdır.
- İkilemler öğrencilerin düzeylerine uygun olmalıdır

Piaget, ahlaki gelişimi bir inşa süreci olarak görürken, Kohlberg ise evrensel ahlaki ilkelerin keşif süreci olarak görmektedir(Aladağ, 2009:23). Kohlberg ikilemlerle hikâyelerden aldığı cevapları sınıflayarak, insanları altı yargı aşaması geçirdiklerini ifade etmiş ve bu altı aşamayı da üç düzey içerisinde incelemiştir(Senemoğlu, 2011:64).

1. Gelenek öncesi düzey
 - a. Ceza ve itaat eğilimi: Bu evrede ahlaki davranışı cezadan kaçma ve ödül alma belirler.
 - b. Araçsal ilişkiler eğilimi: Çıkar ilişkisine dayalı bir yaklaşım vardır.
2. Geleneksel düzey
 - a. Kişiler arası uyum eğilimi: Gruba bağlılık ve insanların onayını alma isteği kişinin davranışlarına etkide bulunur.
 - b. Kanun ve düzen eğilimi: Toplumsal düzeni koruma amaçtır. Toplumun kanunları uygulanmaz ise kargaşa ortaya çıkabilir.
3. Gelenek sonrası düzey

- a. Sosyal sözleşme eğilimi: İnsan hakları ve yararlılık önemlidir.
- b. Evrensel ahlak ilkeleri eğilimi: Davranışın kaynağını eşitlik, adalet, insan onuru gibi evrensel değerler oluşturmaktadır.

Bu yaklaşımda öğretmenlerin görevleri etik konularda öğrencilere ve öğrencilerin düşünmesini kolaylaştırmasına yardımcı olmak şeklinde ifade edilmiştir(Lewing, 1999'dan aktaran Aladağ, 2009:25). Ayrıca bu yaklaşımda eğitimci, öğrencinin hangi aşamada olduğunu teşhis edip sonraki düzeye geçmesini sağlamak üzere, o düzeyin argüman biçimlerini kullanmalıdır(Lickona, 1983'den aktaran Ziebertz, 2007:458).

İkilemler çerçevesinde çocukların ahlaki akıl yürütme düzeylerini geliştirmek için yapılan tartışmalara ahlaki tartışma denilmektedir(Doğanay, 2012:246). Bu ahlaki tartışmalarda amaç öğrencilerin davranışlarına rehberlik edecek ahlaki ilkeler geliştirmesine yardım etmektir. Bu ikilemlerde önemli olan çözüm değil bireyin çözüme nasıl ulaştığıdır(Akbaş, 2004:101). Bu tartışmalar esnasında öğrencilerin konuya ilişkin görüşlerini açıklaması diğer öğrencilerin görüşlerini etkilemediği araştırmalara da yansımıştır(Ryan, 1997'den aktaran Akbaş, 2004:101).

Ahlaki muhakemede öğrenci ikilemdeki değerlerden birini veya o değerini eylemini yapan hikâyedeki kahramanın haklı olduğunu iddia edebilir. Bu yaklaşımda asıl olan, öğrenci neden o kişiyi haklı seçtiği veya neden o değeri seçtiğidir. Neden sorusunun cevabı hem öğrencinin neleri önemsendiğini hem de öğrencinin ahlaki düzeyini ortaya çıkaracaktır. İçerisinde para, duygu, akıl gibi değerlerin olduğu kurgulanmış hikâyelerle öğrencinin değerleri ortaya çıkarılır.

Senemoğlu(2011: 67) Kohlberg'in yaklaşımının sınırlılıklarını şöyle ifade eder:

- Ahlaki usavurma: İnsan bir konu hakkında bir görüş belirtmesi onun o şekilde davranacağını göstermemektedir.
- Kohlberg'in ifade ettiği şekilde aynı düzeyde olanlar farklı davranmakta, farklı düzeyde olanlar ise aynı davranabilmektedir. Bu durum dönemlerin net bir şekilde ayrılmadığını göstermektedir.

- Hartshorne ve May bireylere yakalanamayacakları şekilde çalma ya da aldatma imkânı tanımıştır. Çok azı her durumda dürüst davranmış, çok azı da her durumda olumsuz davranmıştır. Bu durum bu yaklaşımın genellenemeyeceğini göstermektedir.

5. Yansıtıcı yaklaşım

Bu yaklaşımın amacı ahlaki eğitimden temel insani değerleri ortaya koymaktır. Beck; bu yaklaşıma diğer değerler eğitimi yaklaşımlarının güçlü yanlarını da eklemiştir. Bu yaklaşım, geleneğe eleştirel yaklaşmakla beraber muhtemel bütün değerler karşısında da tarafsız olunması gerektiğini belirtir(Elias, 1989:182).

Bu yaklaşımın üç temel ögesi vardır. Birincisi temel insani değerlerin belirlenmesi, ikincisi; insani değerlerle ilgili belirli değerlerin analizi, üçüncüsü ise; duygu ve davranışların gelişimidir(Elias, 1989:183). Beck, devlet okullarındaki değerlerin ortak yapısını tanımlar ve bu tanımlamanın evrensel olduğunu da iddia eder(Beck, 1981'den aktaran Elias, 1989:183):

“Hayatta kalma, mutluluk (eğlence, zevk ve diğerleri), sağlık, arkadaşlık (dostluk, aşk ve diğerleri), yardımlaşma (bir ölçüde), feraset, sorumluluk, özgürlük, özsaygı, farklılıklara saygı, hayatı anlamlı kılma ve benzeri”

Yansıtıcı yaklaşımın okullarda kullanılması için dört yol vardır. Birincisi okul ortamının değerlerin yansıtılmasını desteklemelidir. İkinci olarak; okul kuralları esnek ve eleştiriye açık olmalıdır. Üçüncüsü; dersler sosyal bilgiler ve edebiyat derslerinde verilmelidir. Son olarak da değerler tüm derslerde verilmelidir(Elias,1989:184).

Yansıtıcı yaklaşımın uygulanması karakter eğitimi yaklaşımı ile paralellik göstermektedir. Belli değerlerin olması, bir kurumun o değerleri benimsemesi ve bütün derslerde değerlerin verilmesi karakter eğitiminin de özelliklerindedir.

6. Karakter Eğitimi Programları

İnsanın gelişimi bir hayat boyu devam eder. Tüm yönleri ile bu gelişim olumlu yönde olması için insanlar çaba gösterirler. Bireyin yetişmesinde büyük sorumluluğa sahip olan ebeveynler modern çağla birlikte artık bu sorumluluklarını medya, internet, TV, okul, akran grupları vb. olgularla paylaşmak zorunda kalmıştır. Artık ebeveynin etkisi bireyde belli bir yaşa kadar etki etmekte, bu etki zamanla yok olmasa bile gerilemektedir. Bu durumda, bireylerin zamanlarının çoğunu geçirdikleri kurumlar olan okullara büyük sorumluluklar vermektedir. Okulların iki amacından söz edilebilir: akademik açıdan başarılı ve temel değerleri benimsemiş bireylerin yetiştirilmesi(Ekşi, 2003:79). Milli eğitim temel kanununda ve birçok dersin öğretim programlarında değerler eğitime yer verilmiş, verilmesi istenen değerler için etkinlikler dahi düzenlenmiştir.

Değerler eğitimi çalışmaları yeni bir alan değildir. Amerika birleşik devletlerinde 1960-1980 yılları arasında uygulanan değerler eğitimi ile istenilen hedefe varılamamıştır. Bu zamanda temele alınan yaklaşımlar, kişinin değerini dikkate almaması, nesnel doğruyu kabul etmemesi sonuçları ortaya çıkınca farklı yaklaşımlar geliştirilmiştir. Bu yaklaşımlardan sonuncusu ise karakter eğitimidir.

İnsanlar karakterlerini doğuştan getirmezler. Kalıtımın etkili olduğu gerçeği ile beraber bireyler kişiliklerini etkileşim yolu ile kazanırlar. Bu nedenle bireylerin iyi değerler kazanabilmesine yardımcı olunmalıdır. “Karakter eğitimi, öğrencilerin sorumluluklarını taşıyabilecekleri makul seçimler yapabilmelerine imkan tanıyan bilgi, beceri ve yeteneklerin geliştirilmesi demektir”(Ekşi, 2003:79).

Karakter eğitiminin temel prensipleri(Lickona, 1996’dan aktaran Ekşi, 2003:80):

- Karakter eğitimi iyi karakterlerin temeli olarak temel ahlaki değerleri teşvik eder: Karakter eğitimi, toplum tarafından üzerinde uzlaşmış dürüstlük, adalet, sorumluluk ve saygı değerlerini başlangıç felsefesi olarak alır.
- Karakter düşünme, duygu ve davranışı içerecek kapsamda tanımlanmalıdır: İyi karakter temel ahlaki değerleri anlama, onlar hakkında hassasiyet taşıma ve onlarla iş yapmayı içerir.

- Etkili karakter eğitimi okul yaşamının tüm basamaklarında temel değerleri teşvik eden maksatlı, inisiyatifi ele alan, kapsamlı bir yaklaşımı gerektirir: Fırsatı bekleyen değil, üzerinde düşünülmüş yollar planlar.
- Okul insancıl ve şefkatli bir topluluk olmalıdır: Okulun bütünü temel insani değerlerin yaşandığı yerler olmalıdır.
- Karakter geliştirmek için, öğrenciler ahlaki aksiyon fırsatlarına ihtiyaç duyarlar: Öğrenciler yaparak-yaşayarak öğrenirler.
- Etkili karakter eğitimi, öğrencileri merkeze alan ve başarılı olmalarına yardımcı olan, anlamlı ve teşviki edici akademik müfredatı içerir: Karakter okullarında akademik müfredat karakter müfredatı ayrımı yoktur. Öğrencilerin başarılı olmaları daha da muhtemeldir.
- Karakter eğitimi öğrencilerde iç güdümlü bir motivasyon geliştirme çabası içinde olmalıdır: Öğrenci davranışlarında düzelmeler dıştan disiplin ile değil, öğrencinin kendi içinden gelen bir motivasyon sonucudur.
- Tüm okul personeli, karakter eğitimi için sorumlulukları paylaşan ve aynı temel değerlere bağlı bir öğrenme ve ahlak topluluğu olmalıdır: Okulun bütün üyeleri bu eğitimin içinde olmalı, verilecek olan değerler okuldaki görevlilerinde değeri olmalı ve ahlaki konularda personel eğitilmelidir.
- Karakter eğitimi hem personelden hem de öğrencilerden ahlaki liderlik gerektirir: Bu eğitimin yapılabilmesi için lider yönetici ve öğrencilere ihtiyaç vardır.
- Okul karakter eğitimi çalışmalarında ebeveynleri ve çevre imkânlarını da kullanılmalıdır: Ailenin katkısı olamadan bu çabalar sonuca ulaşması zorlaşacaktır. Çevrede bulunan yerel yöneticiler, sivil toplum kuruluşları da çabalara destek vermelidir.
- Karakter eğitiminin değerlendirilmesi; okulun karakterini, okul personelinin işlevselliğini ve öğrencilerin iyi karakter gösterme bağlamını içermelidir.

Karakter eğitimi programlarının dayandığı öncüller şunlardır(Lickona, 1991'den aktaran Ekşi, 2003:84):

- Bireylerin feragat edemeyeceği hakları olduğu gibi kişisel ve toplumsal sorumlulukları da vardır.
- Özgür ve demokratik bir düzenin muhafazasını sadece erdemli insanlar sağlarlar.
- İyi karakterin oluşması için öğretme, model alma, öğrenme ve uygulama süreci gereklidir.
- Çocukların iyi karakterli olabilmesi için sorumluk bütün kesimlerde dir.(okul, aile, dini kurumlar...)

Karakter eğitiminin eleştirildiği yönler de vardır. Özellikle çoğulcu toplumlarda uygulanmasının zor olduğu bir gerçektir. Kimin değerlerinin öğretileceği konusunda da şu şekilde bir çözüm üretilebilir. Okul heyeti ile veliler arasında ortak değerlerin tespiti sonucu bu sorun aşılabilir. Ancak bu uzlaşımın olmaması da muhtemeldir. Karakter eğitiminin başlangıç değerler olarak aldığı dürüstlük, adalet, saygı ve sorumluluk evrensel değerler olarak değerlendirilebilir. Dinin okullara girmesinin laikliği ihlal edebileceği düşüncesi ve değerlerin okullarda öğretilmesinin ailenin imtiyazını elinden alacağı düşüncesi eleştirilerin boyutlarındandır(Ekşi, 2003:91).

Verilen değerler eğitimi yaklaşımlarının birbirleri ile olan ilişkilerini daha bütüncül bir şekilde göstermek için aşağıdaki tablo 1 verilmiştir. Tabloda görüldüğü gibi önceden verilecek değerlerin belirlenmediği tek yaklaşım değer açıklama yaklaşımıdır. Diğer yaklaşımlarda verilecek olan değerler önceden belirlenir. Bu belirlemeyi ya bireyin ebeveynleri, ya da eğitim sistemleri yapar. Eğitim sisteminin değerleri belirlemede baskın olan kültür, devletin yapılanması, din, o zamana ait özel şartlar etkilidir. Değer analizi ve ahlaki ikilem yaklaşımlarında önceden kurgulanmış veya yaşanmış olaylar üzerinden değerlendirme yapılır. Ancak olaylardaki davranış kalıpları bazı değerleri ifade eder. Ahlaki ikilemde ise değer çatışması esas alınarak öğrencinin ahlaki seviyesi tespit edilmeye çalışılır. Değer aktarımı, yansıtıcı yaklaşım ve karakter eğitiminde verilecek olan değerler bellidir. Değer açıklamada ise verilecek olan değerler belli olmamakla birlikte kişinin kendi değerlerinin farkına varması amaçlanmıştır.

Telkin bir otoritenin(ebeveyn, öğretmen vs.) bir konuyu bireye aşılmasıdır. Telkinde usa vurma genelde olmaz. Çünkü telkini veren kişi, kurum zaten düşünmüş ve en doğrusunu seçmiştir. Telkinin en bariz örneğini, yaklaşıma da ismini de veren değer aktarımında görmekteyiz. Değer açıklama, değer analizi ve ahlaki ikilem yaklaşımlarında öğrenme ortamlarında öğretmen telkin edici bir tavır sergilemez, rehberlik eder. Yansıtıcı yaklaşım ve karakter eğitimi yaklaşımlarında işbirlikçi bir eğitim olduğu için kısmen de olsa telkin vardır.

Toplumdan bağımsız kişiye ait değerlerin olup olamayacağı konusu tartışmalıdır. Ancak değer aktarımı yaklaşımında kişiye toplumun değerleri telkin edilir. Burada toplumsal bir anlayış ortaya çıkmakla beraber, değer aktarımı ile değeri kazanan birey onu kendi içerisinde yeniden bireyselleştirecektir. Topluma mal olan değer bireyin anlayışı ile bireye ait olacaktır. Değer açıklama yaklaşımında bir olay üzerinden hareket edilerek, bireyin o olaydaki davranışına etki eden değeri ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Burada toplumun değerleri ile uyumlu değerler ortaya çıkabileceği gibi toplumun değerleri ile çelişen, çatışan veya ahlaki olmayan değerlerin de ortaya çıkması söz konusudur ki bu da değerlerin bireysel bir yönünü ifade eder. Değer analizinde ise kurgulanmış veya yaşanmış olay üzerinden hareketle, öğrenme ortamında öğrenciler mantıklı bir çıkarım yapmaktadırlar. Bu çıkarımları da bazı testlere tabi tutmaları gerekir ki bu durum çıkarımların toplumsal olmasını gerektirir. Ahlaki ikilemde değer çatışmalarında amaç öğrencinin ahlaki seviyesini belirlemektir. Yansıtıcı yaklaşımda belirlenen ortak değerler çerçevesinde bir eyleme gidilir. Öğrencinin o değerleri öğrenmesi ve benimsemesi hedeflenmiştir. Derslerde işlenen değerler toplumsal olmakla beraber, öğrenci o değerleri kendinde bireyselleştirir. Daha sonra okul kültürü çerçevesinde oluşan değerlerle birlikte bireyin değerleri de topluma mal olur. Karakter eğitiminde de yansıtıcı yaklaşımın daha geniş bir yaklaşımı vardır. Dört ana değerden yola çıkan karakter eğitimi okulun bütün personeli ile birlikte bir değer eğitimi çalışmasını amaçlar. Bu çalışmadaki değerler, toplumun değerleri olmakla birlikte aynı yansıtıcı yaklaşımda olduğu gibi kişiye kazandırıldığında bireysel olur. Ancak zamanla o değerler okulun değerleri olduğundan toplumsallaşması kaçınılmazdır.

Bir öğrenme teorisi olarak yapılandırmacılık ile -değer aktarımı hariç- değer eğitimi yaklaşımları genel anlamda uygunluk göstermektedir. Değer aktarımında öğrencinin edilgen ve öğretmenin aktif olması nedeni ile yapılandırmacılığa uygun gözükmemektedir. Yansıtıcı ile karakter eğitimi yaklaşımları işbirliğine dayalı öğrenmeyi önemsediklerinden dolayı yapılandırmacı öğrenme kuramı ile paralellik göstermektedirler.

Tablo 1
Değer Eğitimi Yaklaşımlarına Bütünsel Bir Bakış

	Değer Aktarımı	Değer Açıklama	Değer Analizi	Ahlaki İnkilem	Yansıtıcı Yaklaşım	Karakter Eğitimi
Yaklaşımda değerler önceden belirlenir mi?	Evet	Hayır	Evet	Evet	Evet	Evet
Değer eğitiminde telkin var mı?	Var	Yok	Yok	Yok	Kısmen	Kısmen
Değer eğitiminde değerler hakkında bireysel anlayışlar mı önemlidir toplumsal anlayışlar mı?	Hem bireysel hem de toplumsal	Bireysel	Hem bireysel hem de toplumsal	Bireysel	Hem bireysel hem de toplumsal	Hem bireysel hem de toplumsal
Kullanmış olduğu yöntemler yapılandırmacı yaklaşıma uygun mu?	Uygun değildir	Uygun	Uygun	Uygun	Kısmen	Kısmen

E. BAZI DEĞERLER EĞİTİMİ YAKLAŞIMLARININ ADALET DEĞERİ ÖĞRETİMİNE UYGULANMASI

1. Değer Aktarımı Yaklaşımı Adalet Değeri Öğretimine Uygulanması

7. Sınıf Din ve Güzel Ahlak Ünitesi

7. sınıf beşinci ünite olan “Din ve Güzel Ahlak” ünitesinin kazanımları:

1. Bireyin güzel ahlaklı olmasında dinin rolünü açıklar.
2. İslam’da övülen ahlaki tutum ve davranışlara Kuran’dan ve Hz. Muhammed’in hayatından örnekler verir.
3. Ahlaklı olmanın birey ve toplum hayatındaki önemini yorumlar.
4. Ahlaki tutum ve davranışları yerine getirmeye istekli olur.

5. Ahlaklı olmayan tutum ve davranışlara yönelik çözüm önerilerinde bulunur.

Yöntem: Örnek olay incelemesi, düz anlatım, didaktik sorular

Adaletli olmak bir ahlaki tutum ve davranış olmasından dolayı bu ünitenin kazanımları adalet değeri ile ilgilidir. Ancak bu kazanımları değerler eğitimi yaklaşımlarından değer aktarımı açısından incelendiğinde 1, 2 ve 4. kazanımların bu yaklaşıma daha uygun olduğu değerlendirilebilir. Değer aktarımı yaklaşımında birey o değeri bilir ve uygular. O değer değer olup olmasını sorgulamaz. Değerin, değer olmasının temelinde bireyin kendisi dışındaki unsurlar etkilidir(devlet, toplum, din ve aile gibi). Değer aktarımında içsel bir motivasyondan ziyade dışsal motivasyon söz konusudur.

Yukarıda ifade edilen kazanımlarda bireyin ahlaklı olması hedeflenmiştir. Ahlaklı olmak olarak ifade edilen kelime grubunun içeriğini anlamak için o ünite de bulunan ahlaki davranışlara bakılabilir. Doğruluk, dürüstlük, infak etme, emaneti korumak, adaletli olmak, alçak gönüllülük, görgülü olmak ve savurganlıktan kaçınmak ünite içerisinde verilmektedir(Akgül, 2012d: 8). Bu bağlamda değer aktarımı yaklaşımının ilk basamağı olan verilecek değer belirlenmiş olur.

Değer aktarımı yaklaşımında öğrencilere ya doğrudan anlatım ya da tarihsel şahsiyetlerin hikâyeleri anlatılarak öğrencinin de o şahsiyet gibi davranması hedeflenmiştir. Akıl yürütmeden ziyade taklit ön plandadır.

Değer aktarımı yaklaşımında öğretmen öğrencilere Hz. Muhammed'in başından geçen aşağıdaki hadiseyi anlatmadan önce şu hadis ve ayete atıflarda bulunulabilir:

“Ben güzel ahlakı tamamlamak üzere gönderildim.”(Ahmed b. Hanbel, 1192:381)

“Muhakkak ki sen büyük bir ahlak üzeresin.”(Kalem, 68/74)

Bir gün Kureyş kabilesinin ileri gelenlerinden bir kadın hırsızlık yapmıştı. Kadını cezalandırmaması için sahabelerden Üsame'yi Peygamberimize gönderdiler. Bu duruma kızıp üzülen Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “Nasıl oluyor da bazı kimseler, Allah'ın emri karşısında aracı olmaya kalkışıyorlar. Sizden öncekilerin mahvolmasının sebebi şudur:

İçlerinden ileri gelen biri hırsızlık yapınca onu serbest bırakıyor, zayıf ve fakir bir kimse hırsızlık yapınca onu cezalandırıyorlardı. Allah'a yemin ederim ki Muhammed'in kızı Fatma hırsızlık yapsaydı onun da cezasını verirdim.” (Müslim, 1978:343).

Bu olaydan hareketle öğrencilerin Hz. Muhammed'in bu olayda davrandığı gibi davranması hedeflenir. Öğretmen tarafından öğrencilere, kanun önünde eşit olmanın adalet olduğu ifade edilir. Daha sonra, öğretmen öğrencilere konu ile alakalı olarak didaktik sorular yöneltebilir veya tarihsel şahsiyetlerin(Hz. Ömer, Fatih Sultan Mehmed) adaletle ilgili örneklerine yer verebilir.

2. Değer Açıklama Yaklaşımının Adalet Değeri Öğretimine Uygulanması

Değer açıklama yaklaşımında öğrencinin ilgili değerle ilgili konuşma, savunma, fikir belirtmesi hedeflenmektedir. Ayrıca bu yaklaşımda kişinin ilgili değeri sadece teoride değil aynı zamanda uygulanması da hedeflenmiştir. Bu bağlamda yedinci sınıf “Din ve Güzel Ahlak” ünitesinin yaklaşımla ilgili kazanımları şunlardır:

- Ahlaklı olmanın birey ve toplum hayatındaki önemini yorumlar.
- Ahlaki tutum ve davranışları yerine getirmeye istekli olur.

Yöntem: Oylama, açık uçlu sorular, grup çalışması

Değer açıklama yaklaşımı insanların kendi değerlerini ifade edemediği, başka etkenlerin değerlerini benimsediği varsayımına dayanır. Bu bağlamda değer açıklama yaklaşımında, değerler önceden belirlenmemelidir. Bu yaklaşım üç basamakta uygulanmaktadır.

a. Seçme Basamağı

Değer açıklamanın seçme basamağında, öğrencinin özgürce seçim yapması hedeflenmiştir. Seçimin olduğu yerde doğal olarak seçeneklerinde olması gerekmektedir. Öğrenci bu seçme işlemini yaptığında alternatiflerin sonuçlarını da düşünmelidir. Seçme basamağında, öğretmen, öğrencilerine bir değer kümesini ifade eden etkinlikler düzenler. Bu etkinlik öğrenciye bir hikâye veya olay verilerek yapılacağı gibi, öğrencinin listelenmiş değerler arasından bir önceleme yapması şeklinde de yapılabilir. Öğretmen, öğrencilerden aşağıdaki değerleri önem sırasın göre listelemeleri istenir.

Adil olmak	Doğru olmak
Saygılı olmak	Saygın olmak
Güvenilir olmak	Zengin olmak
Hoşgörülü olmak	Yardımsever olmak
Cömert olmak	Güçlü olmak

b. Ödüllendirme Basamağı

Öğrencilerin değerleri sıralamalarından sonra öğretmen öğrencilere sorular yönelterek sınıfta özgür bir ortam içerisinde fikirlerini ifade etmeleri sağlanır. Öğretmen öğrencilere “Bu değeri neden seçtin?, Seçtiğın bu değer senin için gerçekten önemli midir?, Seçtiğın değer hakkında konuşmak ister misin?, Seçtiğın değer hakkında bir örnek oluşturabilir misin?” gibi sorular yönelterek öğrencilerin seçtikleri değeri neden seçtiklerini açıklamaları hedeflenmektedir. Soruların sorulması ve fikirlerin ifade edilmesi sınıfta tartışma ortamını oluşturur. Bu tartışmada, öğrenciler birbirlerinin fikirlerini kabul edebildikleri gibi, kabul de etmeyebilirler. Bu durum saygıyla karşılanması gerekmektedir. Bu aşamada öğrencilerin fikirlerini açıkça söyleyebilmeleri ve birbirlerini anlamaları hedeflenmiştir.

c. Davranma Basamağı

Değer açıklama yaklaşımına göre öğrenci seçtiğı değere göre davranması ve bu değeri tekrar etmesi de hedeflenmiştir. Öğrenci davranma basamağında drama etkinliğı yaparak davranış kazanabilir. Veya sınıfta o değerle ilgili bir simülasyon da yapılabilir. Öğrencinin güncel hayatında bu değerın davranışını tekrar etmesi ve uygulanması hedeflenmektedir.

Başta ifade ettiğimiz gibi bu yaklaşımda değerlerin önceden belirlenmesi söz konusu olmadığından bir değerın öğretimi değil bireylerin değerlerini açığa çıkarmak amaçlanmaktadır. Adil olmak değeri, diğer değerler arasında her öğrenci için öncelikli

olamayabilir. Öğretmenin sınıf ortamında etkili olmaması nedeni ile bu yaklaşımda belirlenen değerler öğretilmeyebilir.

3. Değer Analizi Yaklaşımının Adalet Değeri Öğretimine Uygulanması

Değer analizi yaklaşımında amaç, öğrencinin karşılaştıkları sorunlar ve değerler hakkında karar vermek ve öğrencilerin bilimsel ve mantıksal düşüncelerine yardımcı olmaktır. Yaklaşımla ilgili kazanımlar şunlardır:

- Ahlaki tutum ve davranışları yerine getirmeye istekli olur.
- Ahlaklı olmayan tutum ve davranışlara yönelik çözüm önerilerinde bulunur.

Yöntem: Örnek olay, tartışma, açık uçlu sorular

Kaya ve Ali iki samimi arkadaşları. İkisi de ilkököl ve ortaokulu aynı sınıflarda okumuşlardı. Evleri de aynı site içerisinde idi. Kaya ve Ali'nin arkadaşlıkları herkes tarafından takdir edilirdi. Bir gün okudukları lisenin kantininde sırada beklerlerken Kaya hiç beklenmedik bir harekette bulunarak öndeki alt sınıftaki öğrencilerden Veli'nin sırasını aldı. Veli duruma itiraz edince Kaya sertleşti. Bu tartışma tam kavgaya dönüşecekti ki müdür yardımcısı Mehmet Bey kantine geldi. Kaya ve Veli ile birlikte Ali'yi de odasına çıkarttı. Müdür yardımcısı Mehmet Bey olayın tek şahidi Ali'ye tartışmanın sebebini sordu.

1. Değer sorununu belirleme: Öğretmen sınıfa yukarıdaki olayı anlatır. Ali için bir tarafta kadim dostu Kaya diğer tarafta adaletli olmak.
2. Karşılaşılan değer sorununu açıklığa kavuşturma: Ali ya adaletli olarak arkadaşının ceza almasına sebep olacak ya da farklı nedenlerden dolayı gerçeği gizleyecek.
3. Sorun hakkında bilgi ve kanıt toplama: Bu adımdan sonraki adımlarla değerlendirilecek.
4. Bilgi ve kanıtların uygunluğunu ve doğruluğunu değerlendirme:
 - Kaya'yı o durumdan kurtarmak için nedenler
 - ✓ Kaya ile uzun yıllara dayanan dostluk

- ✓ Daha sonraki zamanlarda derslerde iyi olan Kaya'ya ihtiyaç duyulması
 - Gerçeği söylemek için nedenler
 - ✓ Alt sınıftaki öğrencinin hakkına girmemek
 - ✓ Ali'nin kendisine olan saygısını yitirmemek
5. Olası çözüm yollarını belirleme: Bu iki alternatiften başka bir seçenek var mıdır? Kaya'nın yaptığı hatanın farkına vardırma gibi.
6. Çözüm yollarının her birinin olası doğrularını ve belirleme ve değerlendirme: Çözüm yolları ile ilgili değerlendirme yapma. Bu evrede öğrencilerin çözüm yollarındaki değerlendirmelerine katkıda bulunmak için şu ayet verilebilir:
 “Ey iman edenler! Kendiniz, ana-babanız ve en yakınınızın aleyhine dahi olsa Allah için şahitlik yaparak adaleti titizlikle ayakta tutan kimseler olun. (Şahitlik ettikleriniz) zengin veya fakir de olsalar (adaletten ayrılmayın). Çünkü Allah ikisine de daha yakındır. (Onları sizden çok kayırır.) Öyle ise adaleti yerine getirmede nefsinize uymayın. Eğer şahitliği çarpıtırsanız veya şahitlik yapmaktan çekinirseniz bilin ki Allah yaptıklarınızdan hakkı ile haberdardır.”(Nisa, 4/135)
7. Seçenekler arasından birini seçme: Altıncı madde çerçevesinde bir tercihte bulunma
8. Seçilen öneri doğrultusunda davranışta bulunma: Seçtiği davranışa uygun eylemde bulunma.

Bu analiz sonucunda değerle ilgili oluşan karar dört teste tabi tutulur:

- Karar yeni durumlara uygulanabilir mi?
- Ortaya çıkan karar insanların çoğunluğu tarafından kabul edilen değer prensipleri tarafından kapsanıyor mu?
- Kişi kendisini karşı tarafın yerine koyduğu zaman kararları kabul edebiliyor mu?
- Evrensel olarak uygulanabilir mi?

Değer, bu testler tarafından uygun bulunmuyorsa yukarıdaki adımlar tekrarlanır.

F. YAPILANDIRMACILIĞA GÖRE DEĞERLER EĞİTİMİ

Yapılandırmacılık, öğrenmenin doğası hakkında felsefi bir açıklama veya bir bilgi kuramıdır.(Schunk, 2009:236). Öğrenme kuramı olarak yapılandırmacılık ise öğrenmenin nasıl olduğunu açıklamaya çalışan bir yaklaşımdır(Okumuşlar, 2008:45). Davranışçı ve bilişçi kuramlardan sonra yapılandırmacılık öğrenmenin nasıl gerçekleştiği ile ilgilenmiş önceki kuramların verilerinden yararlanmıştır.

Yapılandırmacılık ile post modernite aynı düşüncenin ürünüdür. Evrenselliği değil yerelliği, genelliği değil öznelliği dikkate alır. Yapılandırmacılığa göre bilgi suje ile obje arasındaki bilgi değildir. Bilgi insandan ayrı olarak dışarıda olan da değildir. Bilgi insanın dışarıdan almış olduğu her şeyi zihninde oluşturması ile ortaya çıkar(Okumuşlar, 2008:47). Yapılandırmacılığa göre gerçek denen şeyde kişiye göre değişir. Bu nedenden dolayı yapılandırmacılıkta görecelilik söz konusudur.

Yapılandırmacılığın eğitimle ilişkisini kurabilmek için felsefi yapılandırmacılığı anlamlandırmak zorundayız. Felsefi yapılandırmacılığın yedi iddiası vardır. Felsefi yapılandırmacılığın ne olduğunu yeterince çözümleyebilmek için bu savları eleştiri süzgecinden geçirmek gerekmektedir(Aydın, 2007:25-37):

1. Gerçeklik: Yapılandırmacılıkta gerçeklik öznel deneyimlere indirgenmiş ve gerçekliği bireysel algıya indirgeyip öznelleştirilmiştir.
2. Görecelilik: Birey sayısınca doğrunun, bilginin ve değerinin olduğu varsayımı vardır. Bu durumda bilgiyi bilgi olmayandan, doğruyu doğru olmayandan ayırmada bir kriterin olamayacağı sonucunu çıkarabilir(Zengin,2011:252).
3. Öznellik: Bireyin yapmış olduğu tercihler eleştirilemez. Her bireyin, kültürün ifade ettiği doğruluk varsaydığı gerçeklik tartışılmaz. Zıtlık ifade eden iyi-kötü, güzel-çirkin, doğru-yanlış gibi önermeleri kabul etmez. Bu zıtlıkların birbirinden ayrılması için ölçütleri de kabul etmez.
4. Nesnellik: Nesnel bilgi bulunmamaktadır. Var olan bütün bilgi ve değerler yereldir. İnsanlığın ortak bir kültür havzasının varlığı bu şekilde inkâr

edilmekte, toplumda bulunan alt değerleri önemseydiği için farklı toplumsal problemlere zemin hazırlayabilmektedir.

5. Çokkültürlülük-Çoğulculuk: Modernizmin tekçi yapısına karşı çoğulcu bir anlayışı benimser. Her şey bireye ve kültürel bir yapıya bağlı olduğu için her bilgi ve değer, yerel ve kültürelidir.
6. Üst anlatılar: Nesnel bilginin olmadığını iddia eden yapılandırmacılık, nesnel olan üst anlatıları da reddetmektedir. İnsanı, evreni anlamak için ihtiyaç duyduğumuz üst anlatılarda yerelliğe kurban edilmektedir.
7. Yorumsamacılık: Hermenötik olarak da ifade edebileceğimiz bu kavramda asıl olanın insanın bir metinden ne anladığıdır. Metnin yazıldığı bir ortamı, o anı, şartları düşünmeden sadece bireyin algılaması esas alınır.

Öğrencilerin önceden öğrenmiş oldukları bilgileri ve geçmişteki yaşantıları, öğrenmeyi kolaylaştıran ve güçlendiren zengin bir kaynak olarak görülmesi, yapılandırmacılığa göre öğrenme-öğretmenin en önemli noktasıdır(Okumuşlar, 2008:52). Yapılandırmacılıkta sınıfa gelen öğrenci pasif bir alıcı değil bilgiyi yapılandıran aktif bir pozisyonu vardır. Yapılandırmacılık, öğrencinin zihnini boş bir kavanoz, bilgileri de öğrencinin zihnine konacak malzeme olarak görmez. Yapılandırmacılıkta öğrenme, ezberleme değil, öğrencinin bilgiyi transfer etmesi, var olan bilgiyi yorumlaması ve bu şekilde bilgiyi yapılandırması şeklinde gerçekleşir(Perkins, 1999'dan aktaran, Okumuşlar, 2008:53).

Yapılandırmacılıkta bireyin ne öğrendiği veya ne kadar öğrendiğinden ziyade onun nasıl öğrendiği üzerinde durulur. Yapılandırmacı öğrenmeyi temele alan program tasarımcıları “bireye ne öğretmeli?” sorusu yerine “bireye nasıl öğretmeli?” sorusu ile ilgilenirler(Altaş, 2011:140). Bu bağlamda yapılandırmacılık, sonuç odaklı değil süreç odaklı bir yaklaşıma sahiptir. İçerik konusunda da yapılandırmacılık katı kuralları olmamakla birlikte öğrencinin seçimi ile yapılabilir. Konular sadece okul ve sınıfla sınırlı kalmayıp, öğrencinin yaşamında da kullanabileceği konuları kapsamaktadır. Bu durumda tabi olarak öğrencinin öğrenme sürecine daha ilgi ve alaka ile yaklaşmasına sebep olmakta ve öğretme-öğrenme sürecine olumlu etkiler sunmaktadır.

Bilgiyi yapılandırmada öğrenci, sınıfa zihninde tasavvurlar, düşünceler, fikirlerle gelir. Sınıfta öğrenilen ham bilgiler(infomation) öğrencinin zihnindeki kalıplarla uyum halindeyse, çelişmiyorsa, öğrenci ham bilgileri alır ve aralarında bağlantılar kurar. Önceden edinilmiş bilgilerle özümşenerek, ilişkilendirilerek veya içselleştirilerek ham bilgiler anlamlı bilgiler(Knowledge) haline getirilir. Eğer zihindekiler ile ham bilgiler arasında bir çelişki, uyumsuzluk varsa zihindeki çatışma çözülmeye çalışılır. Her yeni öğrenme, öğrencinin zihinsel yapısını yeniden gözden geçirdiği, ona bir şeyler eklediği veya gerektiğinde değişiklik yaptığı içsel bir deneyimdir. Öğrenci bu deneyimleri hem zihinsel hem de fiziksel olarak gerçekleştirebilir(Okumuşlar, 2008:55).

Bu yaklaşımda öğretmenin rolü de geleneksel eğitim anlayışı ile farklılık arz etmektedir. Öğretmen merkezli bir eğitim ortamının yerine öğrenci merkezli bir yapı vardır. Öğretmen bilgi kaynağı olmayıp, öğrenme sürecini yöneten bir rehber konumundadır. Öğretmenin öğrenciye bakış açısında da farklılıklar mevcuttur. Öğretmen öğrencilerin önceki yaşamlarını da dikkate almalı, her öğrencinin aynı düzeyde olmayacağını kabul etmelidir. Yapılandırmacı öğrenme yaklaşımını savunanlar, öğretmenin görevleri ile ilgili birçok noktaya dikkat çekmektedirler. Bir kaçını aşağıda ifade edeceğiz(Aydın, 2007:62):

- Öğretmen sadece öğrenmeyi kılavuzlayan bir rehberdir.
- Öğrenciyi sorumluluk almaya yönlendirir.
- Öğrencileri deney, araştırma yapmaları konusunda cesaretlendirir.
- Öğrenmede önbilgilerin ve deneyimlerin farkındadır.
- Bilgiden çok öğrenmeyi öğretir.
- İşbirliğine dayalı öğrenme ile grupla çalışmayı destekler.
- Öğrencilerin soru sorma ve sorgulama becerilerini geliştirir.
- Öğrencinin kendi yanlısını kendisinin görmesini sağlar.

Yapılandırmacılık, eğitim ile ilgili ilkeler önerilebilir. Bunlar(Aydın, 2007:65-67):

1. Yapılandırmacılık bilginin ve anlamın öğrenci tarafından yapılandırılmasını temel alır.
2. Yapılandırmacılık, öğrenen odaklı bir eğitim varsayar.

3. Yapılandırmacılık, bütüne odaklanan bir eğitim varsayar.
4. Yapılandırmacılık, öğrencinin seçimlerini dikkate alır.
5. Yapılandırmacılık, etkinlik temelli ve esnektir.
6. Yapılandırmacılık, bireysel farklılıkları dikkate alır.
7. Yapılandırmacılık, öğrenmeyi öğrenmeye odaklı bir eğitimi temel alır.
8. Yapılandırmacılık, süreç temelli bir değerlendirme varsayar.

Yapılandırmacı yaklaşımın ilkelerinden hareketle, değerler eğitimi yaklaşımlarını düşündüğümüzde karşımıza şu yorumlar çıkmaktadır:

Bilginin ve anlamın öğrenci tarafından yapılandırılmasını temele alan yapılandırmacılık, değerler eğitimi için de değer öğrenci tarafından algılanıp, yorumlanıp içselleştirilmesini(kendine mal etmesini) hedefler. Dışarıdan verilen değerler veya bir değerden ne anlaşılacağı üzerine yapılan dışsal değerlendirmeler, yapılandırmacılık ile paralellik göstermeyecektir. Öğrenci, o değer hakkında anlamlandırmasını kendi yapmalı ve o değeri zihninde yapılandırmalıdır.

Öğrenci odaklı bir eğitim anlayışı yapılandırmacılıkta, öğrenenin ilgi ve istidatları önemli olup, pasif olmayan bilakis aktif bir öğrenci profili çizmektedir. İçerik, öğrencilerin kendi ilgileri, gelişim evreleri ve gereksinimlerine yanıt veren, gerçek yaşamla ilintili ve özgündür. Değerler öğrencilere verilirken, gerçek yaşamla bağlantı kurulmalı ve öğrencilerin gelişim evrelerine uygun yöntemlerle verilmelidir.

Bütünden parçaya giden bir yaklaşım olan yapılandırmacılık ile evrensel değerlerden yerel değerlere doğru bir yaklaşım geliştirilebilir mi? Bu sorunun cevabı noktasında değerlerin tasnifi sorunu karşımıza çıkmakta, özneliği çok fazla önceleyen yapılandırmacılıkta, bu durumun imkânı tartışılmalıdır. Ancak değerlerle ilgili yapılan tasniflerde ana değer, tepe değer şeklinde ifadeleri de görmekteyiz. İslam ahlakçılarının ifade ettiği adalet, cesaret, iffet ve hikmet şeklinde sıralanan tepe değerler diğer değerleri içerisinde barındırır. Bu bağlamda düşünüldüğünde yapılandırmacılığın tümünden gelimci yaklaşımı, değerler eğitimi için de değerlendirilebilir.

Değerler eğitimi yaklaşımlarında, öğrencinin kendi seçimlerinin dikkate alınması çokça kullanılmaktadır. İnsanların kendi değerlerini ortaya çıkarmayı amaçlayan değer açıklama ve bir durum karşısında mantıkla hareket ederek karar verilmeyi amaçlayan değer analizi, insanın seçimlerine önem verir. İnsanların değerlerine dış baskıların değil, kendisinin karar vermesi gerektiğini ifade eden değer açıklama, insanın özgür bir şekilde kendini ifade etmesini amaçlanmaktadır. Öğrencinin bir ikilemdeki tercihinden ziyade tercihinin nedeni üzerinde duran ahlaki muhakeme yaklaşımı, sonucu değil de süreci önceleyen yapılandırmacı yaklaşıma uygundur. Ancak değer aktarımı, yansıtıcı ve karakter eğitimi yaklaşımları yapılandırmacılığın felsefesi ile örtüşmemektedir. Belli değerleri ele alarak öğrenilmesini hedefleyen bu yaklaşımlar ile nesnelliği reddeden yapılandırmacı felsefe çelişmektedir.

Değer aktarımı yaklaşımında öğrencinin pasifliği, bilgiyi yapılandıran değil, ezberleyen konumunda olması nedenlerinden dolayı değer aktarımı yaklaşımı ile yapılandırmacı yaklaşım örtüşmez. Değer aktarımı dışındaki yaklaşımlar öğrenciyi pasifize etmeyip sürecin içine katarak değeri anlamlandırmalarını isterler. İlköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi öğretim programında, değer aktarımı yaklaşımına yer verilmemesi bu sebeplerle açıklanabilir.

Etkinliği önemseyen ve esnek olan yapılandırmacılık, küçük grup tartışmalarını, tartışma, rol oynama gibi yöntemleri kullanan değerler eğitimi yaklaşımları ile aynı doğrultudadır.

Bireysel farklılıkların dikkate alınması öğrenciyi olduğu gibi kabul etmektir. İnsanların bilgi durumları farklı olabileceği gibi değerlerinin de farklı olması kaçınılmazdır. Öğrencilerin sahip oldukları bilgi birikimlerinin farklılık gösterdiğinden dolayı yapılandırmacılıkta tek doğru yoktur. İki birey aynı kavrama farklı anlamlar yükleyebilir(Altaş, 2011:141). Küreselleşen dünyamızda insanların aynı kavramlara/değerlere farklı anlamlar yüklemesi, kavram veya değerlerin uygulamasının farklı olması olağan bir durum olmuştur. İnsanları bilgi ve değerleri ile kabul etmek ve insanlara saygı duymak insani bir gereklilik olarak değerlendirilebilir. Belki de insanlar akıl

ve mantık ile aynı değer yargılarına ulaştırılabilir. Değer eğitimi yaklaşımları arasında da bu durumun farklı algılandığı gözlemlenmiştir. Değer açıklama, değer analizi ve ahlaki ikilem yaklaşımları, öğrenciyi kendi değeri ile kabul edilmesini ister. Öğrencinin kendi değerini açıklaması değer açıklamanın hedefidir. Ancak değer aktarımı için bu durum geçerli değildir. Değer aktarımında, otoritenin(devlet, aile vs.) değerleri öğretilir. Öğrencinin değer seçme gibi bir hakkı olmadığı gibi öğrencinin değer seçmede doğru karar veremeyeceği de düşünülmüştür. Yansıtıcı yaklaşım ve karakter eğitiminde ise çatı değerler vardır. Bu çatı değerlerin altında diğer değerler listelenmiştir. Öğrencinin değerleri oluşturmasında veya algılamasında özgürlüğe önem verilmiştir.

Yapılandırmacılıktaki süreç temelli değerlendirme, değerler eğitimindeki bazı yaklaşımlar için de geçerlidir. Kişinin bir değeri alıp almadığından ziyade nasıl aldığı daha önemlidir. Ahlaki ikilemler yaklaşımında da bu durumu görmekteyiz. Değer açıklama ve değer analizi yaklaşımlarında öğrencinin o değerle ilgili görüşleri önemlidir. Öğrencinin o değeri kazanıp kazanmadığından ziyade öğrenci o değeri nasıl ele almaktadır sorusu cevaplanmaktadır. Değer aktarımı yaklaşımında öğrencinin değeri nasıl aldığı üzerinde durulmamakla birlikte değeri eylemlerinde kullanıp kullanmadığına bakılır. Yani önemli olan süreç değil sonuçtur. Yansıtıcı yaklaşım ile karakter eğitimi yaklaşımlarında öğrencinin o davranışı içsel olarak yapması açısından sonuca önem verirken, değeri kazandırmada kullanmış olduğu yöntemler süreci de önemli kılmaktadır.

Yapılandırmacı eğitim yaklaşımı ve diğer öğrenen merkezli yaklaşımların din öğretimi alanında kullanırken dikkat edilmesi gereken önemli noktalarının atlanmaması gerekir(Altaş, 2011:151). Din öğretiminde önemli olan bu durumu değerler eğitimi içinde ifade edebiliriz. Yapılandırmacı felsefi anlayışla paralellik gösteren değer açıklama yaklaşımının ilk çıktığı ülkede negatif etkilerinden dolayı terk edilmesi bizim için bir örnektir. Değerlerin oluşumunda önemli etkileri olan din, toplum kabulleri gibi unsurların yapılandırmacı felsefe tarafından reddedilmesi var olan değerleri ya değiştirmekte ya da yok etmektedir. Yapılandırmacı eğitim anlayışının dayandığı felsefenin öznelliği ve yerelliği incelemesi, tek doğrunun olmayacağı düşüncesi, üst anlatıları reddetmesi gibi

özellikleri nedeni ile değerler eğitiminde, yapılandırmacı eğitim anlayışını kullanılırken dikkat edilmesi gerekmektedir.

Tablo 2

Yapılandırmacı Yaklaşım ile Değerler Eğitimi Yaklaşımlarının Karşılaştırılması

	Değer Aktarımı	Değer Açıklama	Değer Analizi	Ahlaki Muhakeme	Yansıtıcı Yaklaşım	Karakter Eğitimi
Öğretmen merkezli midir?	Evet	Hayır	Hayır	Hayır	Hayır	Hayır
Öğrenci aktif midir?	Hayır	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
Süreç mi önemlidir sonuç mu?	Sonuç	Süreç	Süreç	Süreç	Süreç ve Sonuç	Süreç ve Sonuç
Bireysel farklılıklar dikkate alınıyor mu?	Hayır	Evet	Evet	Evet	Kısmen	Kısmen
İşbirliğe dayalı öğrenme var mı?	Yok	Kısmen Var	Var	Yok	Var	Var

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İLKÖĞRETİM DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ DERSİNDE ADALET DEĞERİ

A. İLKÖĞRETİM DİN KÜLTÜR VE AHLAK BİLGİSİ ÖĞRETİM PROGRAMLARINDA ADALET

İlköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi öğretim programları 2006 yılında değişmiş ve 2010 yılında son halini almıştır. 2006 yılındaki değişiklik ile değerlerin programa yansımaları daha somut bir hal almış ve verilmesi istenen değerler ilköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi öğretim programında listelenmiştir.

1. Programın Genel Yaklaşımında Değer Öğretimi ve Adalet Değeri

İlköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi öğretim programının genel yaklaşımında değerlerin önemi vurgulanmıştır. Türk Milli Eğitiminin genel amaçları içerisinde “Türk Milleti’nin bütün fertlerini Türk Milleti’nin milli, ahlaki, insani, kültürel ve manevi değerlerini benimseyen koruyan ve geliştiren yurttaşlar olarak yetiştirmek.” şeklindeki ifade, programın ilk amacını bizlere vermektedir(MEB, 2010:1). Burada değer ifadesinin önüne milli, insani, ahlaki, kültürel ve manevi sıfatları yerleştirilerek bütün değerlerin kapsanması amaçlanmıştır. Ancak değer ifadesinin önündeki sıfatların sıralanmasında önemliliğin olup olmadığı konusunda bilgi sahibi değiliz.

Türk milli eğitiminin genel amaçlar ile ilgili aynı maddede “Türkiye Cumhuriyeti’ne karşı sorumluklarını bilen” ifadesi ile sorumluluk değerine atıfta bulunulmuş, ancak sorumluluk burada sınırlandırılmıştır(MEB, 2010:1). Genel amaçların ikinci maddesinde topluma karşı sorumluluk ifadesi ile bu değer sınırları genişletilmiştir(MEB, 2010:1). Bir bireyin öncelikle sorumlu olduğu kurumun devlet olduğu ondan sonra toplum geldiği düşüncesi oluşmaktadır. Toplum ve devlet kavramlarının neden ayrı ayrı ifade edildiğinin de düşünülmesi gerekir. Zaten devlet toplum

için değil midir? Birisi olmadan birisinin olamayacağı bu iki kavramın Türk milli eğitiminin amaçlarında neden ayrıldığı ve bu iki kavramdan ne anlaşıldığı araştırılmalıdır.

Öğrencilerin eğitim süresince “anlama, sıralama, sınıflandırma, sorgulama, ilişki kurma, eleştirme, tahmin etme, analiz-sentez ve değerlendirme yapma, bilgiyi araştırma, yorumlama ve zihinde yapılandırma, kendini ifade etme, iletişim kurma, arkadaşları ile iş birliği yapma, tartışma” (MEB, 2010:2) gibi çeşitli üst düzey zihinsel becerileri kazanmaları beklenmektedir. Bu beceriler, ilköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi öğretim programındaki değerler eğitimi yaklaşımlarının yöntemleri ile paralellik göstermektedir. Değerler eğitimi yaklaşımları öğrenciyi merkeze alan, işbirliği ile öğrenme, iletişim kurma, araştırma, kendini ifade etme gibi sosyal öğrenmeleri eğitim süreçlerinde kullanmaktadır.

Eğitimin bir iletişim ve etkileşim süreci olduğunu ifade eden programa göre toplumun kültür dokularında; geçmiş nesillerin alın terinin, beyin gücünün, tutum ve davranışlarının, siyasi, dini ve ahlaki kurumlarının, dilin, atasözlerinin, geleneklerinin izleri vardır(MEB, 2010:2). Toplumun kültür dokularında izleri olan bu olguların hepsi değerlerin oluşmasında ve önemlerinin korunmasında da büyük etkendirler. Eğitimin görevlerinden birinin de kültürün muhtevasını aktarmak olduğunu ifade eden programa göre değerlerin aktarılması da eğitimin bir görevidir.

Küreselleşen bir dünyada çok farklı kültürlerle karşılaşmamız hatta onlarla aynı binalarda oturmamız, aynı okullarda okumamız mümkündür. Çok kültürlü bir toplumda huzurun ve barışın hâkim olması için insanların birbirlerini tanımaları, birbirlerine saygı göstermeleri gerekmektedir. Bu farklı kültürden insanların birbirlerini tanınmasından amaç birbirlerinin dinlerini, kültürlerini, değerlerini tanınması ve bilmesi, birbirleri ile anlaşabilmesi, birbirleri ile iyi ilişkiler kurabilmesidir(MEB, 2010:7). Burada bilme ve tanıma işlemini sağlayan din kültürü ve ahlak bilgisi dersleridir. Birbirlerine saygı göstermeleri, birbirlerinin haklarına riayet ederek adaletli davranmaları yani bunun davranış boyutunu ise değerler eğitimi vermektedir. Din kültürü ve ahlak bilgisi dersinin gerekliliği konusunda ileri sürülen evrensel temel ilkesi bize değerler eğitiminin gerekliliğini anlatmaktadır.

Her eğitim sisteminin yetiştirmek istediği bir insan tipi vardır. İnsan tipi denildiğinde o toplumun insanı, evreni, varlığı okuması anlaşılır. Bu okumayı belirleyen ise o toplumun değerleridir. Din kültürü ve ahlak bilgisi dersinin gerekliliği konusunda ileri sürülen felsefi temelde, değerlere atıfta bulunulmuştur(MEB, 2010:7). Değerleri aşınan, bozulan veya değişen toplumların yetiştirmek istedikleri insan tipinde o yönde farklılıklar meydana gelir. Yetiştirilmek istenen insanın özelliklerinde; insan haklarına saygılı, beden, zihin, ahlak, ruh ve duygu bakımından dengeli, haklarını ve sorumluluklarını bilen, yaşadığı çevreye duyarlı olması ile adalet değerine; bilimsel düşünen, araştıran, soran, sorgulayan, eleştiren olması ile bilimsellik değerine; kendi dininden ve başka dinden olanlara anlayışlı davranması ile hoşgörü değerine atıfta bulunulmuş bu değerlere sahip vatandaşlar yetiştirmesi programın vizyonu olarak ifade edilmiştir(MEB, 2010:8). Ayrıca programın vizyonunda değerlere doğrudan değinilmiş “ahlak değerlerini öğrenen” bir vatandaş yetiştirilmesi hedeflenmiştir.

Programın uygulanmasına ilişkin ilke ve açıklamalarda dikkate alınan hususlarda değerlere atıflarda bulunulmuştur. Değerlere atıf yapılan ilgili madde: “Milli birlik ve beraberliği kazandırıcı: sevgi, saygı, kardeşlik, arkadaşlık ve dostluk bağlarını güçlendirici, vatan, millet, bayrak, sancak, şehitlik, gazilik gibi milli değerleri kazandırıcı kavramların, öğrencilerin zihninde yer etmesine özen gösterilmelidir”(MEB, 2010:8). Programın uygulanmasına ilişkin ilke ve açıklamalarda dikkat edilmesi gereken hususlarda, hiçbir değer çeşidine atıf yapılmamıştır. Milli eğitimin amaçlarında milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini benimseyen vatandaş yetiştirmek varken neden sadece milli değerlere atıf yapılmıştır? Diğer değer türlerine yer verilmemesi bir eksiklik olarak değerlendirilebilir.

Programın temel yaklaşımında iki durum karşımıza çıkmaktadır:

- a. Eğitimsel yaklaşım: İlköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi öğretim programında yapılandırmacı yaklaşım, çoklu zekâ kuramı, öğrenci merkezli öğrenme gibi yaklaşımlar dikkate alınmıştır. Yapılandırmacılığa göre, öğrencinin ön öğrenmelerini harekete geçirme, gelişim düzeyini dikkate alma, etkili iletişim

kurma, uygulama ve değerlendirme önemli kavramlardır(MEB, 2010:9). Yapılandırmacı yaklaşıma göre hazırlanan bu programda değerler eğitimi geleneksel bir şekilde öğretilmesi beklenmemelidir. Din kültürü ve ahlak bilgisi öğretiminde olduğu gibi değer öğretiminde de öğrencinin aktif olduğu, işbirliğine açık, öğrenciler arası etkileşimin olduğu etkinliklere yer verilmelidir. İlköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi öğretim programında değerlerin öğrencilere etkinlikler yolu ile kazandırılması esas alınmıştır(MEB, 2010:10). Değerlerin öğretilmesi ile ilgili olarak programda üç değerler eğitimi yaklaşımı belirlenmiştir(MEB, 2010:188-196):

1. Değer açıklama yaklaşımı
2. Ahlaki muhakeme yaklaşımı
3. Değer analizi yaklaşımı

Yukarıda ifade edilen yaklaşımların öğrenen merkezli olması, etkinliklere yer vermeleri, işbirliğine dayalı öğrenmeyi sağladıkları, öğretmeni bir rehber olarak kabul etmeleri gerekçelerinden dolayı öğretim programının eğitim yaklaşımı ile örtüşükleri söylenebilir.

- b. Dinbilimsel yaklaşım: Din kültürü ve ahlak bilgisi öğretim programı, İslam dini ile ilgili bilgilerde; Kuran ve sünneti merkeze almıştır. Şüpheli, hakkında kesin bilgi olmayan durumlara değinilmemiştir. İslam dininin anlatımında, herhangi bir mezhebin görüşü temele alınmamıştır. İslam dininin kök değerlerine inilmiş, mezhepler üstü bir bakış açısı sergilenmiştir. Bu yaklaşımda, bireylerin dini, kültürel ve ahlaki değerler hakkında doğru bilgilenmelerini sağlamak, amaçlanmıştır. Bu yaklaşıma uygun olan bütün dini ve ahlaki değerler öğretime konu edilmiştir(MEB, 2010:10). Bu yaklaşıma uygun olan değerler ifadesini tersinden ele aldığımızda bu yaklaşıma uygun olmayan değerler şeklinde de bir sınıflamaya gidebiliriz. Oysa ilköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi öğretim programında yer verilen değerler eğitimi yaklaşımlarından “değer açıklama”; kişinin kendisinde olan değerlerini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Burada herhangi bir dinin, kültürün, düşüncenin değeri değil bireyin kendisinde saklı değerlerin ortaya çıkarılması hedeflenmektedir. Bu durum ilköğretim din kültürü

ve ahlak bilgisi öğretim programına bütüncül bakınca çelişki oluşturduğu görülecektir. Bireyin değerlerinin, yukarıda ifade edilen yaklaşıma uygun olup olmadığını denetlediğiniz anda değer açıklama yaklaşımından ayrılmış olmanız gerekmektedir. Ayrıca ilköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi öğretim programında verilmesi öngörülen değerler de listelenmiştir(MEB, 2010:23-24). Değerlerin önceden belirlenmesi, öğretim programının değerler eğitimi yaklaşımlarından “Değer açıklama” yaklaşımına aykırı bir durum oluşturmaktadır.

“Değer analizi” yaklaşımı için de aynı şeyleri ifade edebiliriz. Değer analizi yaklaşımı; değerlerle ilgili bir problem durumu hakkında duyguları katmadan mantıklı bir düşünce örgüsü ile düşünülür. Tüm alternatifler incelenerek grupla bir sonuca ulaşılır. Değer analizi yaklaşımı ile hareket edildiğinde dinbilimsel yaklaşıma uymayan bir değere ulaşıldığında yapılması gereken ne olacaktır? Bu durum değerler eğitimi açısından çelişki olarak karşımızda durmaktadır.

Bu iki yaklaşım çerçevesinde öğrencilerin milli, ahlaki, insani ve kültürel değerleri benimsemelerinin hedeflenmesi ile değerlere; zihin, ahlak, ruh ve duygu bakımından dengeli olmalarının hedeflenmesi ile adalet değerine; İslam düşüncesinde farklılıkların öğrenilip saygı ve hoşgörü ile karşılanmasının hedeflenmesi ile saygı ve hoşgörü değerlerine; ahlaki erdem ve değerleri içselleştirmesinin hedeflenmesi ile değer öğretimine göndermelerde bulunulmuştur(MEB, 2010:10-11).

İlköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi öğretim programının geliştirilmesinde temel alınan ilkelerde, değerlerin oluşması ön planda tutulmuş, milli kimlikle birlikte evrensel değerlerin benimsenmesine önem verilmiştir(MEB, 2010:11). Programın genel yapısı içerisinde değerlerin önlerine birçok kelime veya kelime grupları getirilmesi, hala tartışılan değerlerin sınıflandırılması meselesini karşımıza çıkarmaktadır. Çünkü ifade edilen evrensel, insani, kültürel, milli ifadeleri her birey için aynı anlamı karşılamayabilir. Değerler kişiden kişiye değişebildiği gibi toplumdan topluma farklılıklar arz edebilir. Kazandırılmak istenen değerlerin belirlendiği veya gruplara ayrıldığı bir sistemde, bireye değer kazandırmak istenirken değer açıklama yaklaşımının kullanılması eleştirilebilir.

İnsanların kendilerine ait değerlerinin olduğunu iddia eden bir değer açıklama yaklaşımıyla, kendi sistemi içinde değerleri oluşturan, bunları tasnif eden ve verilmesini öngören bir öğretim programının uyum sağlaması mümkün değildir.

Amerika Birleşik Devletleri'nde "değer açıklama" yaklaşımı bireyler üzerindeki olumsuz etkilerinden dolayı 1980'li yıllarda terk edilmiştir. 2010 yılı basımlı ilköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi öğretim programına, "değer açıklama" yaklaşımının değerler eğitimine yeni yaklaşımlar başlığı ile konulması da ayrı bir sorundur. Ve bu "değer açıklama" yaklaşımının ilköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi öğretim programında değer kazandırmada kullanılmasının önerilmesi de bir çelişkidir. Aynı zamanda "değer açıklama" yaklaşımının toplumdaki değerleri yozlaştırdığı belli olmasına rağmen(Doğanay, 2012:238) "değer açıklama" yaklaşımının ilköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi öğretim programında yer bulması nasıl açıklanmaktadır? Değer açıklama yaklaşımının ahlak eğitimi uygulaması olamayacağı ifade edilmişti. Değerler arasında herhangi bir ayrıma gitmeyen değer açıklama yaklaşımının ahlak eğitiminde kullanılması da düşündürücüdür.

Bu öğretim programın geliştirilmesinde dikkate alınan bir diğer ilke de öğrencilerin haklarını bilen ve kullanan bir birey olarak yetişmeleridir. Bu ifade ile adalet değerine atıfta bulunulmuştur(MEB, 2010:11).

İlköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi öğretim programının amaçları, bireysel, toplumsal, ahlaki, kültürel ve evrensel olmak üzere beş açıdan ifade edilmiştir. İlköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi öğretim programının bireysel açıdan amaçlarda, sadece bilimsellik değerine atıfta bulunulmuştur.

Programın toplumsal açıdan amaçlarından sadece hoşgörü değerine atıfta bulunulmuş ve farklı inanç ve yaşayışlara karşı hoşgörülü olunması programın toplumsal amacı olarak ifade edilmiştir(MEB, 2010:11). Hoşgörüden başka herhangi bir değere atıfta bulunulmamıştır. Değerler, toplum tarafından bireye kazandırılır. Birey o değerleri içselleştirir, tutum ve davranış haline getirir. Bu tutum ve davranışlar, toplumun ya refahını sağlar ya da huzurunu bozar.

Programın ahlaki amaçlarından değerlerle ilgili olarak iki madde sıralanmıştır: Bireylerin ahlaki değerleri bilen ve ahlaki değerlere saygı duyan erdemli kişiler olmaları ile öğrenilen ahlaki değerleri içselleştirmeleri(MEB, 2010:13). Bireyin bir değeri bilmesi, kişinin o değere göre davranacağı anlamına gelmemektedir. Kişi o değeri içselleştirmelidir ki o değer doğrultusunda davransın. Mesela, öğrencinin adaletin ne olduğunu bilmekle kalmayıp, adalet değerine uygun davranışlarda bulunması da gerekmektedir. Herhangi bir sırada sırasında beklemek gibi, konuşurken bir arkadaşının sözünü kesmemek gibi, arkadaşlarının eşyalarını izinsiz almamak gibi davranışlar adalet değerinin içselleştirildiğini ifade eder. Yani burada amaçlanan değerleri sadece bilişsel düzeyde bilmek değil, değerleri hayata yansıtmaktır. Programın ahlaki amaçlarında, değerlerin insanlar tarafından içselleştirilmesi ile davranışa yansıtmasının amaçlanması değerler eğitimi açısından önemlidir.

Program kültürel açıdan bireylerin, dini ve milli bayramların milleti birleştiren temel değerlerden olduğunu kavramalarını amaçlanmaktadır(MEB, 2010:13). Program evrensel açıdan bireylerin, evrensel değerlere kendi dini bilgi ve bilinçleri ile katılmalarını ve evrensel insani değerlerin İslam'ın insani değerleri ile örtüştüğü bilincine ulaşmalarını amaçlamaktadır(MEB, 2010:13). Programın bu doğrultudaki hedefinde, öğrencilerin evrensel değerlere katkıda bulunması amaçlanmaktadır. Evrensel değerlere katkıda bulunma ise değer öğretiminin yardımları ile oluşur. Kendi kültürünün değerlerini bilmeyen bir birey, evrensel değerlere nasıl katkıda bulunabilir? Evrensel insani değerlerin İslam'ın evrensel değerleri ile örtüştüğü bilincine ulaştırmak amacı ise tartışmalıdır. Evrensel insani değerler ile İslam'ın evrensel değerleri kavram olarak aynı olabilir. Ancak bu değerlerin içerikleri, algılama biçimleri, uygulamaları farklılıklar gösterebilir. Değerler tasnifinin tartışmalı olduğunu bir kenara bırakarak; evrensel olan özgürlük ve adalet değerinin batı dünyasındaki algısı ile İslam dünyasındaki algısı çok farklıdır. Kuran'da hırsızlık yapan kişinin elinin kesilmesi adalet uygulamasının bir örneğidir. Ancak modern toplumlarda hırsızlığa bu şekilde bir ceza verilmesi zulüm olarak addedilebilir. İslam Hukukunda haksız yere bir kişinin canına kıyılmasının cezası katilin aynı şekilde öldürülmesi adaletin

gereğidir. Ancak günümüz Avrupa'sında idam yoktur. Hatta Norveç'te 77 kişinin katili Anders Behring Breivik 21 yıl hapis cezası alması adalet olarak ifade edilmektedir.

2. Programın Öğrenme Alanlarında Değer Öğretimi ve Adalet Değeri

Öğrenme alanı; aynı konunun ardışık eğitim basamağında genişletilerek verilmesini amaçlayan, sınıf seviyelerine göre değişiklik ve aşamalılık gösteren ilgili konuların bir arada verildiği bir yapıdır. İlköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi dersi inanç, ibadet, Hz. Muhammed, Kur'an ve yorumu, ahlak, din ve kültürden oluşan altı öğrenme alanı üzerine inşa edilmiştir(MEB, 2010:13). İlköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi öğrenme alanları içinde, değer öğretimi diye bir öğrenme alanı bulunmamakla birlikte, öğrenme alanlarının amaçlarında ve konularında kendini göstermiştir.

İlköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi öğretim programında öğrenme alanları belirlenirken göz önüne alınan özelliklerden "Kişisel niteliklerin kazanılmasına imkân sağlanması"(MEB, 2010:13) maddesi değer öğretimine göndermede bulunmaktadır. Kişisel nitelikten, insanlara kazandırılması istenilen güzel söz ve davranışları kastedildiği düşünülmektedir. Bu bağlamda şunu ifade edebiliriz ki değer öğretimi din kültürü ve ahlak bilgisi dersinin öğrenme alanlarının belirlenmesinde etkilidir. Bu durumu öğrenme alanlarını incelendiğinde daha net bir şekilde görülecektir.

Ünitelerin sonuna, ünite ve kazanımları desteklemek amacı ile eklenen okuma parçaları da değer öğretimi ile ilgilidir. Aşağıda verilen okuma parçaları ve ilgili oldukları değer ve değerler verilmiştir:

Hz. Peygamberin Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin Sevgisi(merhamet ve sevgi değeri)

Hz. Peygamber'in Sadık Dostu: Hz. Ebu Bekir (6. sınıf)

Hz. Osman'ın Cömertliği ve Yumuşak Huyluluğu (6.sınıf)

Hz. Ali'nin Hz. Hasan'a Öğüdü (arkadaşlık)

Mevlana, Abdal Musa ve Kaygusuz Abdal'dan Sözler (sevgi, dostluk, doğruluk, dürüstlük, saygı, vefa, cömertlik...)

Hız. Ali'nin Cesaret ve Kahramanlığı (cesaret, fedakârlık)

Kurban Tığlama (Kesme) Duası (paylaşma)

A. İnanç

İnanç; bireyin, bir nesnenin veya varlığın kendisine ve o nesnenin veya varlığın sahip olduğunu düşündüğü şeyleri kabul etmesiyle ortaya çıkar. İslam inancı da en başta Allah'ın bir ve var olduğuna inanma ile başlar ve meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahret gününe ve kaza ve kadere iman ile tamamlanır. Din kültürü ve ahlaki bilgisi dersleri; 4.sınıfta; din ve ahlak hakkında neler biliyorum, 5.sınıfta; Allah inancı, 6.sınıfta; peygamberlere ve ilahi kitaplara inanç, 7.sınıfta; melek ve ahret inancı, 8.sınıfta; kaza ve kader ünitelerinden oluşmaktadır(MEB, 2010:14).

Bu ünite de öğrencilerin edineceği kazanımlar sonucunda değer öğretimi ile ilgili birkaç amaç vardır. Bu amaçlar;

- Bireyin güzel söz söylemesi ve davranması ile değerlere
- Bireyin insanlığını daha iyi gerçekleştirebilmesi amaçları ile değer öğretimine
- Peygamberlerin ve getirdikleri vahyin amaçlarını irdeleme ile bilimsellik değerine
- Diğer inanç sahiplerine saygılı olmasıyla da hoşgörü değerine göndermeler yapılmıştır.

Ayrıca bu öğrenme alanında öğrencilerin sorumlu davranma becerisi de geliştirmeleri hedeflenmiştir(MEB, 2010:15).

Ahrete iman eden birey, güzel işler yapmaya, kimsenin hakkını yememeye, yanlış davranışlardan kaçınmaya istekli olur. Ayrıca insanın vicdanındaki adalet duygusu ahretin varlığını destekler nitelikte olmasına rağmen inanç öğrenme alanında adalet değerine atıfta bulunulmaması düşündürücüdür. İnsanın zerre miktarı hayrının da şerrinin de karşılığını göreceği(Zilzal 99/7-8). O gün, hiç kimsenin hakkını yemeyecek olan mizan ile herkese adalet dağıtılacaktır.

B. İbadet

İbadet; Allah'ın emirlerini yerine getirme, ona yönelme ve saygı davranışlarında bulunma anlamına gelmektedir. Bu öğrenme alanında; 4.sınıfta; temiz olalım, 5.sınıfta; ibadetler konusunda bilgilenelim, 6.sınıfta; namaz ibadeti, 7.sınıfta; oruç ibadeti, 8.sınıfta; zekât, hac ve kurban ibadeti bulunmaktadır(MEB, 2010:15).

İbadet öğrenme alanında, dinlere ve ibadetlerine saygılı davranma alışkanlığı kazandırılmak hedeflenmiştir. Bu alanda, öğrenci dini ibadetlerin yerine getirilmesinde temizliğin önemi kavrar, İnsanların din, vicdan ve ibadet hürriyetine saygı duyar. Ayrıca bu öğrenme alanında, İslam için imandan sonra ifade edilen bir kavram olan salih ameli öğrencinin tanınması hedeflenmiştir. (MEB, 2010:15). İlköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi öğretim programındaki değerlerin birçoğu ile alakalı olan “Salih” kavramı; sözlükte(Karagöz, 2005:575) iyi, elverişli, dürüst, ahlaklı ve güzel anlamına gelmektedir. Amel kelimesine sıfat olduğunda da: İyi, güzel, yararlı, Kur'an ve sünnete uygun amel demektir.

Bu öğrenme alanında öğrenciler, güzel davranış edinme ile din, vicdan ve ibadet özgürlüğüne saygılı davranma becerileri geliştirecek etkinliklerle desteklenecektir(MEB, 2010:15).

İbadet öğrenme alanında Müslümanlar haricinde diğer dinlerin ibadetlerine yer verilmediği halde, farklı inanç mensuplarının ibadet özgürlüğüne saygılı davranma becerilerini geliştirecek etkinliklerle desteklenecekken, öğrenme alanının asıl konusu olan zekât ve kurban ibadetlerinin birebir ilişkili olduğu paylaşma ve yardımlaşma değerleri hiç konu edinilmemiştir. Bu durumla alakalı olarak, ibadet alanının konularından olan oruç ibadetinin desteklediği sabır ve başkalarını düşünme değerlerine aynı şekilde hiç değinilmemesi nasıl açıklanmalıdır? Temizlik ile ilgili geniş bir açıklama yapılmışken, temizliğin asıl amacı olan namaz ile ilgili hiçbir değerlendirme yapılmamıştır.

C. Hz. Muhammed

Hz. Muhammed öğrenme alanında; 4. sınıfta; Hz. Muhammed'i tanıyalım, 5. sınıfta; Hz. Muhammed ve aile hayatı, 6. sınıfta; son peygamber Hz. Muhammed, 7. sınıfta; bir

insan ve peygamber olarak Hz. Muhammed, 8. sınıfta; Hz. Muhammed'in hayatından örnek davranışlar üniteleri bulunmaktadır(MEB, 2010:16).

Hz. Muhammed öğrenme alanında; Hz. Muhammed'in erdemli davranışları, aile büyüklerine karşı davranışları ve arkadaşlarıyla iyi geçinmesi hakkında bilgi edinilir. "Öğrenci, aile bireylerini sevmeyi, onlarla görüş alışverişinde bulunmayı, akrabaları ziyaret etmeyi, misafirperverliği, komşulara iyilik etmeyi, öksüzleri ve kimsesizleri gözetmeyi, israftan kaçınmayı öğrenir; Hz. Muhammed'in toplumsal dayanışma konularında oluşturduğu kurumları tanır. Kur'an'ı açıklama görevini üstlendiğini insanlara davranışlarıyla model olduğunu ve insani değerleri yerleştirmek için gönderildiğini kavrar"(MEB, 2010:16). Hz. Muhammed öğrenme alanında yukarıda ifade edilenler değerler eğitimi ile alakalıdır. Değerlerin doğrudan öğretimi yaklaşımına göre bir değeri bir bireye kazandırmak için tarihsel kişilerin hayat hikâyelerinden yararlanılabilir. Aynı şekilde yukarıda ifade edildiği gibi Hz. Muhammed'in hayatından örnekler vererek öğrencilere birçok değer kazandırılabilir.

Hz. Muhammed'in haksızlıklara karşı çıkışı ve aile bireyleri arasında ayırım yapmamasında(MEB, 2010:16) adalet değerine göndermeler vardır.

D. Kur'an ve Yorumu

İslam'ın iki ana kaynağından birisi olan Kur'an insanların sorunlarının çözümü için temel prensipler koyar. İnsanlarda bu prensipler ile Kur'an'ı yorumlayarak çözümler üretirler. Böylece ilahi mesajı anlamaya çalışırlar. Kur'an ve yorumu öğrenme alanı; 4. sınıfta; Kur'an-ı Kerim'i tanıyalım, 5. sınıfta; Kur'an-ı Kerim'in temel eğitici nitelikleri, 6. sınıfta; Kur'an-ı Kerim'in ana konuları, 7. sınıfta; İslam Düşüncesinde Yorumlar ve 8. sınıfta; Kur'an'da akıl ve bilgi ünitelerinden oluşmaktadır(MEB, 2010:16).

Öğrencinin her türlü taassubun ve din istimrarının zararları hakkında bilgi sahibi olması ile bilimsellik değerine, din ve din anlayışındaki yorum farklılıkları ile inanç, amel ve ahlakla ilgili yorum farklılıklarının bir zenginlik olduğunu fark etmesi(MEB, 2010:17) ile hoşgörü değerine atıflar yapılmıştır.

E. Ahlak

Değer öğretimi ile içerik bağlamında birebir örtüşen bu öğrenme alanı; 4. sınıfta; sevgi, dostluk ve kardeşlik, 5. sınıfta; sevinç ve üzüntülerimizi paylaşalım, 6. sınıfta; İslam'ın sakınılmasını istediği davranışlar, 7. sınıfta; din ve güzel ahlak ile 8. sınıfta; İslam dinine göre kötü alışkanlıklar ünitelerinden oluşmaktadır(MEB, 2010:17).

Ahlak öğrenme alanında kişisel gelişim ve toplumsal barış için milli, ahlaki ve dini değerlerin önemini, hak ve özgürlüklerin kullanımını, barış içinde yaşamayı, dürüst ve güvenilir bir insan olmayı, affetmeyi ve bağışlamayı öğretmek amaçlanmaktadır(MEB, 2010:17).

İlköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi öğretim programının ahlak öğrenme alanında öğrenciler:

Genel olarak sevmek ve sevilmekten dinî, ahlaki ve toplumsal bir değer olduğunun, kin ve nefretin sevgi, barış, kardeşlik ve dostluğu ortadan kaldırdığının farkına varır, dostça ve kardeşçe yaşamaya özen gösterir. Paylaşmanın bir ihtiyaç ve erdem olduğunu, sevinç ve üzüntülerin paylaşılmasında dinî ve millî bayramların önemini anlar. Toplumda zor durumda olanlara, kimsesizlerin ve engellilerin sorunlarına karşı duyarlı olur. Dinimizin sakınmamızı istediği davranışlar ve kötü alışkanlıkların bireysel ve toplumsal zararlarını irdeler ve bunlara çözümler üretir. Kumar, alkollü içki, uyuşturucu ve sigaranın kişinin sağlığına ve topluma vereceği zararları kavrar ve bunlardan uzak durur. Başkalarının haklarına saygılı davranarak kul hakkı konusunda duyarlı olur. Bireyin güzel ahlak sahibi olmasında dinin rolünü fark eder. İslam'ın ahlaki değerlerini öğrenerek ahlaklı davranma konusunda duyarlı olur(MEB, 2010:17).

Ahlak öğrenme alanı ile alakalı olarak yukarıda verdiğimiz bilgiler doğrudan değerlerle ilgilidir. Başkalarının haklarına saygılı davranarak kul hakkı konusunda duyarlı olması adalet değeri ile alakalıdır.

Bu öğrenme alanında öğrenciler; ahlaklı, sorumlu ve hoşgörülü davranış geliştirme becerilerini geliştirecek etkinliklerle desteklenecektir(MEB, 2010:17). Sorumluluk ve hoşgörü değerleri konusunda beceri geliştirilmesine dikkat çekilmiştir.

F. Din ve Kültür

Din ve kültür öğrenme alanında; 4. sınıfta; aile ve din, 5. sınıfta; vatanımızı ve milletimizi seviyoruz, 6. sınıfta; İslamiyet ve Türkler, 7. sınıfta; kültürümüz ve din ve 8. sınıfta; dinler ve evrensel öğütleri üniteleri bulunmaktadır(MEB, 2010:18).

İlköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi öğretim programında bütün maddi ve manevi değerler kültürün tanımında merkez bir yer edinmiştir. Kültür; tarihî, toplumsal gelişme süreci içinde oluşturulan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları oluşturmada ve sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünüdür(MEB, 2010:17).

Din ve Kültür öğrenme alanında vatan ve millet sevgisini, milli ve manevi değerlere sahip çıkma ve koruma bilincini öğretmek amaçlanmış, her türlü bağnazlığın zararlarını öğretmekle bilimsellik değerine, farklı inançlara saygı duymayı öğretmek ile hoşgörü ve saygı değerlerine atıflar yapılmıştır(MEB, 2010:18).

Din ve kültür öğrenme alanında saygı, vatan ve millet sevgisi, bağımsızlık, çalışkanlık, bilimsellik, gazilik ve şehitlik değerlerine atıflar yapılmıştır:

İslam dininin anne, baba ve büyüklere saygıya yönelik öğütlerini öğrenir. Kardeşleriyle iyi geçinir. Aile içindeki sorumluluklarının bilincinde olur ve aile içi sorunlara birlikte çözüm üretir. Vatan ve milletini sever ve bağımsızlığın korunması için dayanışma içinde olur. Vatanının yücelmesi ve gelişmesi için çalışır. Gazi ve şehitlere saygılı olur. Her türlü bağnazlığın zararlarının farkında olur. Farklı inanç sahiplerine saygı duyar(MEB, 2010:18).

İlköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi öğretim programının temel yaklaşımı ve öğrenme alanlarında değerler ile ilgili geçen tasnifler şu şekilde verilmiştir: İslam'ın kök değerleri(MEB, 2010:2), insani değerler(MEB, 2010:6), temel demokratik değerler(MEB,

2010:8), ahlak değerleri (MEB, 2010:8), milli değerler(MEB, 2010:8), dini değerler(MEB, 2010:10), kültürel değerler(MEB, 2010:10), evrensel değerler(MEB, 2010:11), maddi ve manevi değerler(MEB, 2010:17). Verilen değer şekillerinden sadece milli değerler örneklerle açıklanmış ancak diğer değer çeşitleri ile alakalı bir örnekleme veya açıklama yapılmamıştır.

Öğrenme alanları ile alakalı olarak dikkatimizi bir konu çekmektedir. Öğrencilerin farklı dinlerin veya İslam dinin farklı yorumlarının hepsinin birer zenginlik olduğu ve saygılı bir şekilde davranılmasını öğretmek sadece Hz. Muhammed öğrenme alanında ifade edilmeyip, bütün öğrenme alanlarında bu konu hakkında değerlendirmeler yapılmıştır. Hatta bazı öğrenme alanlarında(ibadet, din ve kültür) tekrarı edilmiştir. Farklı inançlardan insanlara saygılı olmak doğrudur ve gereklidir. Ancak, toplumumuzda birçok değerlerin yaşanmasında sorunlar mevcuttur. Toplumumuzun rüşvet, iltimas, adam kayırma, gereksiz kaynak israfı, toplumsal şiddet, aile içi şiddet, çocuk istismarı, uyuşturucu, yoksulluk, fırsat eşitsizliği, hukuktan kaynaklanan sorunlar, temel insan haklarının kullanılmaması gibi daha önemli değer sorunları yok mudur ki, bu konunun üzerinde bu kadar durulmaktadır. Bir örnek olarak güvenilirlik değeri ile ilgili olarak yapılan değer araştırmalarında dünyada kişiler arası güvenin en az olduğu ülkeler arasında Türkiye’de bulunmaktadır. Kişiler arası güven Türkiye’de %12 seviyesindedir. Bu durum 1990’dan beri de devam etmektedir(Esmer, 2012). Bu gerçeğin ortada olmasına rağmen güven değerine atıflarda bulunulmaması öğretim programının bir eksikliği olarak değerlendirilebilir.

3. Kazanımlarda Değer Öğretimi ve Adalet Değeri

Kazanımlar öğrenme süreci içerisinde planlanmış ve düzenlenmiş yaşantılar sayesinde öğrencinin kazanması kararlaştırılan bilgi, beceri, değer ve tutumlardır. Kazanımın tanımında da geçtiği gibi, kazanımlar belirlenirken konu bütünlüğünün yanı sıra kavram, değer ve beceriler de esas alınmıştır(MEB, 2010:18).

Öğretim programında ünitelerdeki kazanımların sıralamasında herhangi bir öncelik yoktur. 10. kazanım 1. kazanım kadar önemlidir. Verilen kazanımların elde edilebilmesi öğrenme-öğretme sürecindeki etkinliklerle meydana gelmektedir. İlköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi öğretim programında verilen etkinlikler bir örnek ve öneri niteliğindedir. Bu

etkinlikler öğretmen inisiyatifine bırakılmış, öğretmenler ekleme ve çıkarmalar yapabileceklerdir. Bu etkinlikler yapılırken öğrenci merkezli ve öğrencinin etkin bir rol üstlenmesini sağlayacak şekilde düzenlenmelidir(MEB, 2010:19).

İlköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi öğretim programında öğrenciler tarafından içselleştirilmesi öngörülen değerler sıralanmıştır(MEB, 2010:23-24).

- Adalet
- Aile kurumuna ve birliğine önem verme
- Demokrasi bilinci
- Dürüstlük
- Alçak gönüllülük
- Bağımsızlık
- Bağışlama
- Barış
- Türk Bayrağına ve İstiklâl Marşı'na saygı
- Bilimsellik
- Cesaret
- Cömertlik
- Çalışkanlık
- Dayanışma
- Doğa sevgisi
- Doğal çevreye duyarlılık
- Doğruluk
- Dostluk
- Duyarlılık
- Emaneti korumak
- Estetik
- Fedakârlık
- Gazilik

- Görgülü olmak
- Güvenirlik
- Hakseverlik
- Hakikat sevgisi
- Hayâ
- Hoşgörü
- İbadet yerlerine saygı
- İffet
- İyi niyet
- Kadirşinaslık
- Kanaat
- Kardeşlik
- Merhamet
- Millet sevgisi
- Millî birlik şuuru
- Misafirperverlik
- Mürüvvet
- Namuslu olmak
- Nezaket
- lllk
- Paylaşımcı olmak
- Sabır
- Sadelik
- Sağlıklı olmaya önem verme
- Samimiyet
- Saygı
- Sevgi
- Sorumluluk
- Sözünde durmak

- Şehitlik
- Şükür
- Tarihsel mirasa duyarlılık
- Temizlik
- Tutumluluk
- Türk büyüklerine saygı
- Vatanseverlik
- Vefa
- Yardımseverlik

İlköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi öğretim programlarının kazanımlarında ‘adalet’ değerine doğrudan atıf yapılmamıştır. İlköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi öğretim programında açıklamalar kısmında, verilmek istenen değerler ve beceriler belirtilmiştir. Açıklamalar bölümünde, verilecek değerler arasında adaletin geçtiği beş ünite bulunmaktadır. Bu ünitelerin öğrenme alanları ve sınıfları şöyledir (MEB, 2010:35-66):

- 4. sınıfta Hz. Muhammed öğrenme alanında Hz. Muhammed’i tanıyalım ünitesi
- 5. sınıfta Hz. Muhammed öğrenme alanında Hz. Muhammed ve aile hayatı ünitesi
- 6. sınıfta Hz. Muhammed öğrenme alanında son peygamber Hz. Muhammed ünitesi
- 7. sınıfta Hz. Muhammed öğrenme alanında bir insan ve peygamber olarak Hz. Muhammed ünitesi
- 7. sınıfta ahlak öğrenme alanında din ve güzel ahlak ünitesi

Öğrenme alanı Hz. Muhammed olan ünitelerde, adalet ile ilgili konu başlığı bulunmamaktadır(MEB, 2010:74). Bu nedenle bu ünitelerin içerik incelemesi kitap kısmında ele alınacaktır. Yalnızca ahlak öğrenme alanı olan 7. sınıf, din ve güzel ahlak ünitesinde ‘adaletli olmak’ adı altında konu başlığı bulunmaktadır(MEB, 2010:76).

Yedinci sınıftaki din ve güzel ahlak ünitesinde İslam’da övülen bazı ahlaki tutum ve davranışlar verilmektedir. Bu davranışlarda sınırlandırılmaya gidilmiştir. “İslam’da övülen ahlaki tutum ve davranışlara Kur’an’dan ve Hz. Muhammed’in hayatından örnekler verir.”

kazanımı ile ‐Ahlaklı olmanın birey ve toplum hayatındaki önemini yorumlar.‑ kazanımları, adalet değeri ile yakından ilgilidir. Adalet değerinin ünite de nasıl ifade edildiğini kitapların incelenmesi kısmında ele alınacaktır.

Bu ünitelerin değerlerle ilgili etkinlik örneklerini değerler eğitimi yaklaşımları açısından değerlendireceğiz. Değerlendirmemizde öğretim programında verilen değerler eğitimi yaklaşımları ile programda verilmeyip de incelediğimiz değerler eğitimi yaklaşımları dikkate alınacaktır.

Yedinci sınıftaki din ve güzel ahlak ünitesinde ‐Onun ahlakı Kuran idi‑ etkinliği; Hz. Ayşe’den rivayet edilen ‐Onun ahlakı Kur’an ahlakı idi.‑ hadisinden hareketle sınıfta ‐Kur’an ahlakı‑nın ne anlama geldiği üzerine bir konuşma ortamı oluşturulur. Çıkan sonuçlar tahtaya listelenir(MEB, 2010:59). Peygamber olan Hz. Muhammed’in ahlakı üzerinde konuşmalar yapılması değer aktarımına bir örnek olarak verilebilir. Peygamberlerin ahlakı üzerine konuşmalarda olumsuz bir düşünce olamayacağı, öğrenci böyle bir düşünceye sahip olsa bile bu düşüncenin öğrenci tarafından ifade edilebilmesinin zorluğu bu etkinliğin istenen amacı vermesini engelleyeceği düşünülmektedir.

Yedinci sınıftaki din ve güzel ahlak ünitesinde, ‐din güzel ahlaktır‑ etkinliği; Öğretmen tarafından Kur’an-ı Kerim’den ahlaki tutum ve davranışlarla ilgili ayet mealleri sunulur(MEB, 2010:59). Öğretmenin bir metinden öğrencilere ahlaki tutum ve davranışları(değerler) sunması, öğrencinin alıcı konumunda olup pasif olması, değer aktarımı için bir örnektir.

Yedinci sınıftaki din ve güzel ahlak ünitesinde, ‐Ben güzel ahlakı tamamlamak üzere gönderildim.‑ etkinliği; Öğrencilerden Hz. Muhammed’in hayatından ahlaki tutum ve davranışlara örnekler bulmaları, bunları ilgili ayet mealleri ile ilişkilendirmeleri istenir. Yapılan etkinliklerden hareketle İslam’da övülen ahlaki tutum ve davranışlarla ilgili bir kavram haritası oluşturmaları istenir(MEB, 2010:59). Bu etkinlikte Hz. Muhammed’in hayatı ve Kuran materyalleri vardır. Öğrencinin araştırması, ilişki kurması istenmiş ancak sınırlandırılmıştır. Bu etkinlikte değer aktarımına bir örnektir.

Yedinci sınıftaki din ve güzel ahlak ünitesinde, “çözüm üretiyoruz” etkinliği; Öğrencilerden gördükleri olumsuz davranışları belirleyerek bunların düzeltilmesine yönelik öneriler getirmeleri istenir(MEB, 2010:59). Etkinlikte öğrencinin olumsuz davranışları ve bunları düzeltmesi istenmektedir. Bu olumsuz davranışlar ve çözüm önerileri sınıfta tartışıldığında değer analizi yaklaşımı uygulanmış olacaktır.

Dördüncü sınıftaki Hz. Muhammed’i tanıyalım ünitesinde, değer kazandırmada etkinlik örneği olarak verilen “Hz. Muhammed ve Biz” adlı etkinlik değer kazandırmak için yapılan bir etkinliktir. Hz. Muhammed’in erdemli davranışlarının bizler için önemi üzerinde öğrencilerle konuşulur(MEB, 2010:38). Öğrenci merkezli ve sürece öğrenciyi katarak, öğrencinin değerler üzerinde düşünmesi sağlanır. Aynı ünite de bir diğer etkinlik “Araştırıyoruz”da ise; Öğrenciler gruplara ayrılır. 1. grup Hz. Muhammed’in doğduğu çevreyi, 2. grup aile büyüklerini, 3. grup çocukluk ve gençlik yıllarını, 4. grup da çocukluk ve gençlik yıllarındaki erdemli davranışları hakkında bilgiler toplar. Toplanan bilgilerden sunu oluşturulup sınıfta paylaşılır(MEB, 2010:38). Bu etkinlikte öğrenci, bir peygamber olan Hz. Muhammed’in hayatını ve davranışlarını araştırır ve sonucunu sınıfta paylaşır. Herhangi bir fikir tartışması olmaz. Değer aktarımında tarihsel kişiliklerin biyografilerinin işlenmesini ve o şahsiyetin öğrenci için rol model olması amaçlanmaktadır. Bu etkinlik de değer aktarımı etkinliklerine bir örnektir.

Beşinci sınıf Hz. Muhammed ve aile hayatı ünitesinde “örnek aile” etkinliği; öğrencilerden, Hz. Muhammed’in ailesi içindeki davranışlarından örnekler bulmaları istenir ve öğrencilerle sınıfta örnek davranışlar üzerinde konuşulur(MEB, 2010:44). Öğrencilerin aktif olarak sürece katılmaları ve sınıfta bu örnek olay üzerinde konuşulması değer analizinin bir yöntemidir. Değer analizinde sınıfa olumlu veya olumsuz örnek olay getirilebilir. Burada amaç, öğrencilerin olumlu veya olumsuz bir davranış hakkında ortak yargıya ulaşmasıdır. Ancak, bu etkinlikte aile hayatı incelenen Hz. Muhammed olduğu için değer aktarımı yaklaşımı ile de alakalı olmaktadır. Değer analizinde öğrenciden duygularını katmadan mantıklı bir şekilde karar vermesi istenir. Hz. Muhammed’in ailesi ve davranışları hakkında öğrenci duygusunu katmaması nasıl olacaktır? Bu bağlamda Hz. Muhammed ile ilgili etkinliklerde değer analizi yaklaşımı tam anlamıyla kullanılmayabilir.

“Aile değerleri” etkinliğinde ise Hz. Muhammed’in ailesini örnek yapan temel değerler üzerinde konuşulur ve bu değerler listelenir(MEB, 2010:44). Öğrenci bu etkinliklerde örnek olarak verilen durumlar hakkında konuşmaktan çekinebilir. Çünkü üzerine konuşulan kişi veya durum bir peygambere aittir. Bu durum, bir öğrencinin değil pekâlâ bir yetişkininin dahi fikir beyan etmesini engelleyebilir.

Altıncı sınıf son peygamber Hz. Muhammed ünitesinde “Veda Hutbesinden insanlığa” etkinliği; Veda Hutbesi tahtaya yazılır/yansıtılır, öğrencilerin evrensel ilkeler belirlemeleri istenir. Bulunan ana düşünceler tahtaya listelenir(MEB, 2010:51). Bu etkinlikte yaklaşım olarak hem değer açıklama hem de değer aktarımı söz konusudur. Bu etkinlikte, öğrencinin Hz. Muhammed’in veda hutbesinden çıkardığı evrensel ilkeler, öğrencinin kendi değerleri midir yoksa metnin değerleri midir konusu tartışılabilir.

Yedinci sınıfta bir insan ve peygamber olarak Hz. Muhammed ünitesinde “Bende sahibim” etkinliği; Hz. Muhammed’in herhangi bir olay karşısındaki tutumunu gösteren bir örnek olay tahtaya yansıtılır. Öğrencilerden bu olaydan ilkeler çıkarmaları istenir. Kendilerinin de benzeri olay karşısındaki tutum ve davranışlarını karşılaştırmaları sağlanır(MEB, 2010:57). Değer analizi yaklaşımında öğrencilere bir olay anlatılır. Bu olay incelemesi sonucunda yapılması gereken davranışlar, seçenekler, alternatifler üzerinde durulur. Etkinliğin sonunda öğrenciler bir yargıya varırlar. Hz. Muhammed’in bir olay karşısında sergilemiş olduğu tutumu öğrencilerin tartışması sağlanmaktadır. Bunu hayatında da görecek olan öğrenci o olaydaki değerleri benimser. Böylece öğrenci benzer bir durumla karşılaştığında, sınıftaki tartışmaları düşünerek doğru karara ulaşacaktır. Bu etkinliğin değer analizi yöntemi ile ilgili olan kısmı, öğrencinin kendi hayatında benzer bir durumla karşılaşması ve bu durum üzerine düşünmesini sağlamaktır.

Bir başka etkinlik olan “ben olsaydım” etkinliği; Hz. Muhammed’in örnek davranışlarından birisi seçilir. Seçilen davranış hakkında konuşularak ilkeler çıkarılması sağlanır(MEB, 2010:57). Bu etkinlikte peygamber olan Hz. Muhammed’in bir davranışı seçilerek onun hakkında ilkeler çıkarılması hedeflenmektedir. Değer aktarımı yaklaşımında da tarihsel karakterlerin hayat hikâyelerinden öğrencilerin rol model olarak değer aktarımı

yapılmaktadır. Aynı zamanda değer açıklama yaklaşımı ile de alakalı bir etkinliktir. Öğrencinin yaşanan olayın benzeri ile karşılaştığında takınacağı tutum veya davranış öğrencinin değerini ortaya çıkarmasına sebep olacaktır. Ancak bu etkinliğin değer açıklama etkinliği olabilmesi için öğretmenin hiçbir müdahalede bulunmaması ve sınıfta bir güven ortamının olması gerekmektedir.

B. İLKÖĞRETİM DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ DERS KİTAPLARINDA ADALET DEĞERİ

İlköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitapları, ilköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi öğretim programlarına göre hazırlanmaktadır. Din kültürü ve ahlak bilgisi öğretim programında verilmesi istenen değerler arasında adaletin hangi sınıflarda kaç yerde geçtiği ile ilgili tablo aşağıda verilmiştir. Aşağıda verilen tablo 3’de de görüldüğü gibi adalet değeri ilköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitaplarında beş ünite de verilmesi istenmiştir. Ayrıca adalet değeri verilmesi istenen değerler arasında olmamasına rağmen adaletin konu edinildiği üniteler de mevcuttur.

Tablo 3

Adalet Değerinin Verilmesi Öngörülen Ünitelerin Sınıflara Göre Dağılımı

	4. Sınıflar	5. Sınıflar	6. Sınıflar	7. Sınıflar	8. Sınıflar	Toplam
Adalet	1	1	1	2	-	5

Ders kitapları, öğretmen kılavuz kitapları ile birlikte incelenmiştir. Ders işleme yönünde tavsiyeler içeren öğretmen kılavuz kitaplarında her konu öncesinde kazanımlar, kazandırılacak değerler, temel beceriler, yöntem ve teknikler, süre ve ders araç ve gereçleri belirtilmektedir. Konunun işlenişi, konu ile ilgili etkinliklerin nasıl kullanılacağı, değerlendirmenin nasıl yapılacağı, konuya nasıl dikkat çekileceği konularında öğretmene önerilerde bulunmaktadır. Bu önerilerde değerler eğitimi yaklaşımları açısından değerlendirilecektir. Ayrıca kılavuz kitapta, ders kitaplarında olmayan etkinlikler, şiirler, ilgili ayet ve hadisler de olabilmektedir.

Öncelikle Verilecek Değerler Arasında Adaletin Geçtiği Ünitelerin Değerlendirilmesi

İlköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitaplarında, adalet değerinin geçtiği ünitelerin öğrenme alanları Hz. Muhammed ile ilgili ünitelerdir. Yalnızca yedinci sınıf kitaplarında bu üniteye ek olarak “Din ve Güzel Ahlak” ünitesi de eklenmiştir.

a. Dördüncü Sınıf Hz. Muhammed’i Tanıyalım Ünitesi

Dördüncü sınıf üçüncü ünite olan “Hz. Muhammed’i Tanıyalım” ünitesi, Hz. Peygamber’in peygamberlik öncesine kadar olan yaşamını ele almaktadır. Ünitenin başında üniteye hazırlık için 4 cümle verilmiştir. Son cümle adalet değeri ile doğrudan alakalıdır. “Haksızlığa uğradığınızda neler hissedersiniz? Haksızlığa karşı durmak neden önemlidir? Duygu ve düşüncelerinizi defterinize yazınız.”(Akgül ve diğerleri, 2012a:73)

Kılavuz kitabın ünite ile ilgili açıklamalar kısmında Hz. Muhammed’in erdemli davranışları somut örneklerle öğrenciye kazandırılmak istenmekte ve öncelikle verilecek değerler arasında adalet değeri bulunmaktadır(Akgül ve diğerleri, 2012a:73).

Tablo 4

Dördüncü Sınıf “Hz. Muhammed’i Tanıyalım” Ünitesinin Adalet Değeri ile İlgili Durumu

Dördüncü sınıf konuları	Konu I	Konu II	Konu III	Konu IV
Kazandırılacak değerlerde adalet var mı?	Var	Var	Var	Var
İçerikte adalet değeri var mı?	Var	Yok	Var	Var
Etkinlikler yaklaşımlara uygun mu?	Uygun	Yok	Uygun	Uygun
Adalet ile ilgili resim var mı?	Yok	Yok	Yok	Yok
Adalet ile ilgili ayet ve hadis var mı?	Yok	Yok	Yok	Var
Adalet değeri varsa hangi boyutu ile vardır?	Hak	Yok	Hak	Hak
Adalet ilgili hikâye, şiir, atasözü, deyim var mı?	Yok	Yok	Yok	Yok
Adalet ile ilgili etkinlik var mı?	Var	Yok	Var	Var

I. Hz. Muhammed'in doğduğu çevreyi tanıyalım konusunun değerlendirilmesi

Bu konuda kazandırılacak değerler arasında adalet değeri geçmektedir. Konuda Hz. Muhammed'in doğduğu çevre tanıtılmıştır. Haksızlıkların yaygınlaştığı, güçlünün zayıfı ezdiği, kimsesizlere yardım edilmediği konuda ifade edilmiştir(Akgül ve diğerleri, 2012a:75). Adaletin hak ile ilgili boyutu kitapta yer bulmuştur.

Adalet değeri ile ilgili olarak Hz. Muhammed'in doğduğu çevreyi tanıyalım konusunda paylaşım etkinliği düzenlenmiş, öğrencilerin gruplara ayrılarak, her bir grubun Hz. Muhammed ile ilgili bir konuyu araştırıp sınıfta sunması hedeflenmiştir. Bir grup ise Hz. Muhammed'in erdemli davranışları hakkında bilgi toplamakla görevlendirilmiştir (Akgül ve diğerleri, 2012a:75). Bu etkinlikler öğrencileri aktif kılarak, bilgileri kendilerinin oluşturmasını sağlamaktadır. Hz. Muhammed'in erdemli davranışları olaylar üzerinden inceleneceğinden, değer analizi yaklaşımı ile uygunluk göstermektedir. Burada bir peygamberin hayatından yola çıkılarak değer öğretiminin hedeflenmesi, değer aktarımı ile de alakalıdır. Adalet değeri ile alakalı olarak ayet, hadis, resim, hikâye, şiir bulunmamaktadır.

II. Hz. Muhammed'in aile büyüklerini tanıyalım konusunun değerlendirilmesi

Hz. Muhammed'in aile büyüklerinin tanıyalım konusunda kazandırılmak istenen değerler arasında adalet olmasına rağmen adalet ile ilgili herhangi bir etkinlik, içerik, resim, ayet bulunmamaktadır.

III. Hz. Muhammed'in doğumu, çocukluk ve gençlik yılları konusunun değerlendirilmesi

Hz. Muhammed'in doğumu, çocukluk ve gençlik yılları konusunda kazandırılacak değerler arasında adalet değeri geçmektedir. Adalet değeri içerikte doğrudan olmasa da dolaylı olarak verilmek istenmiştir. İçerikte güvenilirlik ve dürüstlüğe değinilmiştir. Bu iki değerde adil vasfını taşıyan insanlar için gereklidir. Hz. Muhammed'e "el-emin" sıfatının verilmesi onun adaletli olması ile de yakından alakalıdır.

Kâbe'nin yeniden inşası ile ilgili olarak verilen vaka Hz. Muhammed'in adalet yönünü ortaya çıkarmaktadır. Bu olay kısaca şöyle gerçekleşmiştir: Kâbe'nin onarımı

esnasında cennetten geldiğine inanılan haceru'l-esved taşının yerine konulması konusunda anlaşmazlığa düşülmüştür. Orada bulunanlar bu taşı yerine koyma şerefini kimseye kaptırmak istememiş ve bunun için tartışmışlardır. Bu tartışma kavgaya dönüşmek üzereyken içlerinden biri, Kâbe'nin kapısından ilk giren kişinin hakem olması ve kararı vermesi önerisinde bulunmuştur. Bu öneri herkes tarafından kabul edilmiştir. Kâbe'nin kapısından ilk geleni herkes görünce sevinmişti(Akgül ve diğerleri, 2012a:79). Kitaptaki etkinlikte gelen kişinin kim olduğu noktalarla boş bırakılmış ve orada bulunanların neden sevinmiş olabilecekleri üzerinde öğrencilerin düşünmesi hedeflenmiştir. Hz. Muhammed'in buradaki tutumunun adilane olması ve yapmış olduğu önerinin herkesçe kabul edilmesinin nedeni üzerinde öğrenci düşünerek kendi değerini ortaya çıkarması hedeflenmiştir. Etkinlikte değer açıklama ve analizi yöntemlerini görmekteyiz. Bir olay üzerinden bir yargıya varma amaçlanmıştır.

Adaletle ilgili ayet, hadis, şiir, resim vb. etkinlikler olmamakla beraber yukarıda ifade ettiğimiz etkinlik adaletle ilgilidir.

IV. Hz. Muhammed'in çocukluk ve gençlik yıllarındaki erdemli davranışları konusunun değerlendirilmesi

Hz. Muhammed'in çocukluk ve gençlik yıllarındaki erdemli davranışları konusunun kazandırılacak değerleri arasında adalet değeri bulunmaktadır. Bu konuda başlığın da anlaşılacağı üzere birçok değer verilmek istenmiştir. Konu içerisinde adaletin yanı sıra saygı, vefa, doğruluk, dürüstlük değerleri üzerinde durulmuştur. İçerikte adaletle ilgili olarak şu ifadeler yer verilmiştir(Akgül ve diğerleri, 2012a:83):

İnsanlara karşı çok dikkatli davranırdı. Onlara zarar verecek her türlü davranıştan kaçınırdı.

Hz. Muhammed yalan sözden, yalan yere yemin etmekten ve yalancı şahitlikten hoşlanmazdı.

Haksızlıklara karşı güzellikle karşı çıkardı. O insanların haklarına önem verir her zaman haklının yanında dururdu. Herkesin hakkına saygı duyardı, haksızlıklar karşısında susmazdı. Yapılan haksızlıklara engel olmaya çalışırdı.

Hiz. Muhammed'in adaleti ile ilgili olarak Hılfu'l-fudul(erdemliler topluluğu)'un kurulmasının nasıl gerçekleştiği anlatılmaktadır. Bu cemiyetin kurulması ile alakalı olarak bu ünitenin birinci konusu ile bağlantı kurulmuş, Mekke'deki sosyal yapıdaki çarpıklıklar daha somut bir şekilde verilmiştir. Adaletli olanların bu tür durumlarda nasıl davranması gerektiği ön plana çıkarılmış ve Hiz. Muhammed'in "Şimdi olsa yine katılıyorum" sözü ile bu davranış örneği desteklenmiştir.

Bu konuda, özellikle de erdemliler topluluğu ile vurgulanmak istenen; haksızlığa uğrayana yardım etme, haksızlık karşısında hakkını arama, haksızlığa karşı mücadele edebilmek için bir araya gelme ve sivil toplum kuruluşları oluşturmaktır(Akgül ve diğerleri, 2012a:83).

İnsanın hakkını aramasında veya başkasının hakkını korumasında en güzel yolu araması gerekmektedir. Haksızlıklar karşısında susmayan insan, hak aramada başkalarının haklarını çiğnememelidir. Bu konuda insan dengeyi gözetmelidir. Hiz. Muhammed'in adaleti ve adaleti sağlamada dengeyi gözetmesi ile alakalı olarak verilen 'değerlendirelim' etkinliği, Ebu Cehil'in bir tüccarın malına el koymasını, yardım isteyen tüccara Hiz. Muhammed'in yardımını konu almıştır(Akgül ve diğerleri, 2012a:83). Bu olayın öğrenciler tarafından değerlendirilmesi istenmiş, Hiz. Muhammed'in olay karşısında göstermiş olduğu tavır öğrencilere örnek olarak sunulmuştur. Bu etkinlikte örnek olay incelemesi olduğu için değer analizi yaklaşımı ile yakın dursa da dini bir liderin hayatından değerlerin çıkarılması daha çok değer aktarımı yaklaşımının bir yöntemidir.

Konu içerisinde birçok etkinliğe yer verilmiştir. 'Konuşalım' Etkinliğinde elinde ağır yükü olan bir amcağı Hiz. Muhammed görse ne yapardı diye sormaktadır(Akgül ve diğerleri, 2012a:81). Etkinlik değer analizi yaklaşımının yöntemine uymaktadır. Sınıfa getirilen örnek bir olaydan hareketle değerler analiz edilir.

Hız. Muhammed'in yapmış olduğu erdemli davranışları kendi davranışları arasında bir bağlantı kurmayı amaçlayan 'Değerlendirelim' etkinliği(Akgül ve diğerleri, 2012a:82), doğrudan değer aktarımını ifade etmektedir. Hız. Muhammed'in erdemli davranışları arasında sevmesi, saygısı, dürüstlüğü, güvenirliliği, adaleti, yardımlaşması sayılmaktadır. Bir peygamber olan Hız. Muhammed'in davranışlarını örnek alarak onun gibi davranması hedeflenmektedir.

Adalet değeri ile alakalı olarak 'yazalım' etkinliği Kohlberg'in ahlaki ikilem kuramını kullanmaktadır. Ahmet'in para bulması ve o parayı ne yapması ile alakalı olarak verilen kurguda ikilemler verilmekte ve öğrencinin ahlaki seviyesi ölçülmektedir. İkilemle şu şekilde verilmiştir(Akgül ve diğerleri, 2012a:82):

- Ahmet parayı kantinde bulduğu için kantin sahibine vermelidir. Çünkü...
- İhtiyacı varsa kendi harcamalıdır. Çünkü...
- Paranın kime ait olduğunu sormalıdır. Çünkü...
- İhtiyacı olan birine vermelidir. Çünkü...

Ders kitabında olmadığı halde, öğretmen kılavuz kitabında önerilen 'Drama yapıyoruz' adlı etkinlikte(Akgül ve diğerleri, 2012a:82); Bir öğrenci; "Bizler büyüklerimize saygılı olmalıyız çünkü Hız. Muhammed büyüklerine saygılıydı." der. Sonra başka bir arkadaşı söylenmeyen bir erdemli davranış sözcükler ve üniteadaki bütün erdemli davranışlar söylenmiş olur. Bu etkinlikte doğrudan değer aktarımını yaklaşımı kullanılmıştır. Herhangi bir analiz veya akıl yürütmenin olmadığı, erdemli davranmasının nedeni olarak Hız. Muhammed'in o şekilde davranması olarak gösterilen bir etkinliktir.

'Listeleyelim' adlı etkinlikte(Akgül ve diğerleri, 2012a:82) öğrencilere erdemliler topluluğuna üye olmak isteyenlerin ne gibi özellikleri olabileceği sorularak, değerler ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Erdemliler topluluğunun toplumda ne gibi eylemler icra ettiğini bilen öğrenci o derneğe kimlerin katılacağı konusunda da akıl yürütebilecektir. Mesela adil olmayan insanların böyle bir oluşum içerisinde olamayacakları, bilakis bu oluşuma karşı çıkacaklarını düşünecektir.

Adaletin bu kadar yoğun olarak işlendiği bu konu içerisinde, adaletle ilgili herhangi bir ayet, atasözü, şiir, fotoğrafa yer verilmemiştir.

Dördüncü sınıf Hz. Muhammed'i tanıyalım ünitesinde değerlere bu kadar yer verilmesine rağmen, ünitemizi değerlendirelim kısmında hiç yer verilmemesi düşündürücüdür. Ünitemizi değerlendirelim kısmında kazandırılacak değerler listelendiği halde değerlerle ilgili hiçbir soru, bulmaca bu kısımda bulunmamaktadır.

b. Beşinci Sınıf Hz. Muhammed ve Aile Hayatı Ünitesi

Beşinci sınıf Hz. Muhammed ve aile hayatı adlı ünitesinde; Hz. Muhammed'in evliliği, çocuklarının isimleri ve aile hayatındaki davranışları hem Mekke dönemi hem de Medine dönemleri alınarak anlatılmıştır. Öğretim programına ve öğretmen kılavuz ders kitabında kazandırılacak değerler arasında adalet değeri geçmektedir. Ancak tablo 4'de de görüldüğü gibi adaletin kazandırılacak değerler arasında üç konudan sadece ikisinde geçmektedir.

Üniteye baktığımızda salâvat duaları hariç üç konudan oluşuyor olsa da, ünitenin ana temasını üçüncü konu olan 'Hz. Muhammed'in ailesinin örnek davranışları' konusu oluşturmaktadır. Bu konuda kendi içinde beş konuya ayrılmış olmasına rağmen kazandırılmak istenen değerler arasında adalet verilmemiştir. Ancak içerikte adaletle ayetlerle ve dolaylı şekillerde atıflar yapılmıştır.

Tablo 5:

Beşinci Sınıf “Hz. Muhammed ve Aile Hayatı” Adlı Ünitenin Adalet Değeri ile İlgili Durumu

Beşinci sınıf konuları	Konu I	Konu II	Konu III
Kazandırılacak değerlerde adalet var mı?	Var	Var	Yok
İçerikte adalet değeri var mı?	Var	Var	Var
Etkinlik varsa yaklaşımlara uygun mu?	Yok	Yok	Uygun
Adalet ile ilgili resim var mı?	Yok	Yok	Yok
Adalet ile ilgili ayet ve hadis var mı?	Yok	Yok	Var
Adalet değeri varsa hangi boyutu ile vardır?	?	Hak	Denge/Hak
Adalet ilgili hikâye, şiir, atasözü, deyim var mı?	Yok	Yok	Yok
Adalet ile ilgili etkinlik var mı?	Yok	Yok	Var

I. Hz. Muhammed’in evliliği ve çocukları konusunun değerlendirilmesi

Kazandırılacak değerler arasında adalet geçmesine rağmen içerikte dolaylı bir şekilde ilgili değere atıf vardır. Hz. Muhammed’e verilen el-emin lakabı, Hz. Muhammed’in doğru ve güvenilir olmasının göstergesidir. Toplumda doğru, güvenilir diye tanınan birisi için adaletli sıfatı da kullanılmaktadır.

Konu içerisinde adalet ile ilgili etkinliğe yer verilmediği gibi, resim, şiir, ayet veya hadis, hikâyelere de yer verilmemiştir.

II. Hz. Muhammed’in ailesi içindeki örnek davranışları konusunun değerlendirilmesi

Kazandırılacak değerler arasında adalet değeri geçmekle beraber, içerikte de adalet yer verilmiştir. Peygamber ailesinin en büyük özelliklerinden hoşgörü, merhamet ve adalet olduğu ifade edilmiştir. Ailede adaletin ne olduğu konusu da açıklığa kavuşturulmuştur. “Hz. Muhammed aile bireylerini ayırım yapmadan sevmiş, çocuklar arasında ayırım yapmayı kesinlikle doğru bulmamıştır.”(Akgül ve diğerleri, 2012b:77) ifadesi ile ailede adalet açıklanmıştır.

III. Hz. Muhammed'in ailesinin örnek davranışları konusunun değerlendirilmesi

Bu konu kendi içerisinde beş bölümde incelenmiştir. Konu içerisindeki bölümler şunlardır (Akgül ve diğerleri, 2012b:7):

- Hz. Muhammed'in Ailesinde Sevinçler ve Sıkıntılar Paylaşıldı
- Hz. Muhammed'in Ailesinde Misafire Cömert Davranılırdı
- Hz. Muhammed'in Ailesinde İraftan Kaçınılırdı
- Hz. Muhammed'in Ailesinde Akrabalık ve Komşuluk İlişkilerine Önem Verilirdi
- Hz. Muhammed'in Ailesinde Öksüzler ve Yoksullar Gözetilirdi

Verilen bu beş bölümde de kazandırılmak istenen değerler arasında adalet değeri yoktur. Ancak adalet, içerikte yer bulmuştur. İçerikte adaletle ilgili olarak şunlar geçmektedir(Akgül ve diğerleri, 2012b:79-82):

- “Müslüman Müslüman'ın kardeşidir ona zulmetmez.” hadisi
- Hz. Hatice'nin ilk vahiy sonrasında Hz. Muhammed'i teskin etmek için söylediği “Sen sözün doğrusunu söylersin ve emaneti korursun” şeklindeki ifadesi
- “İslam'ın sahip olduğumuz özellikleri ölçülü şekilde kullanmamızı ister.” ifadesi
- “Şüphesiz ki Allah adaleti, iyilik yapmayı yakınlarla yardım etmeyi emreder.” ayeti
- Hz. Muhammed'in hiç kimseye haksızlık yapılmamasını öğütlemesi

Yalnızca bir etkinlikte adalet değeri vardır. ‘Konuşalım’ etkinliğinde; “Müslüman Müslümanın kardeşidir. Ona zulmetmez, onu (düşmanına) teslim etmez. Kim, (mümin) kardeşinin bir ihtiyacını giderirse Allah da onun bir ihtiyacını giderir. Kim bir Müslümanı sıkıntıdan kurtarırsa bu sebeple Allah da onu kıyamet günü sıkıntılarının birinden kurtarır. Kim bir Müslümanın kusurunu örterse Allah da kıyamet günü onun kusurunu örter.” Hadisi verilmiş öğrencilere Müslümanların birbirlerine nasıl davranması gerektiği konusunda konuşmaları istenmiştir(Akgül ve diğerleri, 2012b:78). Bu etkinlikteki değerler örneklerle açıklanmıştır. Öğrenciler kendi aralarında konuşarak hadis içerisindeki değerleri içselleştirirler.

Ünitemizi değerlendirelim bölümünde adalet değeri ile ilgili değerlendirmeler vardır. Adalet Hz. Muhammed'in sahip olduğu davranışlar arasında verilmiştir. Bu değerlendirmeden başka herhangi bir başka şeyle desteklenmemiştir.

c. Altıncı Sınıf Son Peygamber Hz. Muhammed Ünitesi

Altıncı sınıf son peygamber Hz. Muhammed ünitesi; Hz. Muhammed'in peygamberliğin başlamasıyla birlikte Mekke ve Medine dönemlerini konu olarak ele almıştır. Birinci konu; ilk vahiy: Yaratıcı rabbinin adıyla oku konu başlığını, ikinci konu; yakın çevreye çağrı ve çağrının yaygınlaştırılması konu başlıklarını, üçüncü konu; hicret olayı konu başlığını, dördüncü konu; peygamber mescidi ve sosyal işlevi ile eğitim ve öğretim etkinlikleri konu başlıklarını, beşinci konu; toplumsal barışın kurulması ile Hudeybiye Barışı konu başlıklarını, altıncı konu; veda hutbesi ile Hz. Muhammed'in vefatı konu başlıklarını içermektedir(Akgül ve diğerleri, 2012c:79-90).

Ünitenin başında verilen açıklamalarda yeri geldikçe Hz. Muhammed'in adaletinin ve diğer değerlerinin vurgulanması istenmektedir. Ayrıca öncelikle verilecek değerler arasında adalet değeri de vardır(Akgül ve diğerleri, 2012c:79). Öğretim programında da adalet değeri verilmek istenen değerler arasında geçmesine rağmen tablo 5'de görüldüğü gibi ünitedeki konular arasında verilecek değerler arasında adalet görülmemektedir. Ünite başında adaletin verilmesi istenirken konu başlıklarında adalete yer verilmemesi bir çelişki olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 6

Altıncı Sınıf “Son Peygamber Hz. Muhammed” Adlı Ünitenin Adalet Değeri ile İlgili Durumu

Altıncı sınıf konuları	Konu I	Konu II	Konu III	Konu IV	Konu V	Konu VI
Kazandırılacak değerlerde adalet var mı?	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok
İçerikte adalet değeri var mı?	Var	Var	Yok	Yok	Var	Var
Etkinlik varsa yaklaşımlara uygun mu?	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Uygun
Adalet ile ilgili resim var mı?	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok
Adalet ile ilgili ayet ve hadis var mı?	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Var
Adalet değeri varsa hangi boyutu ile vardır?	Hak	Hak	?	Yok	Hak	Hak
Adalet ilgili hikâye, şiir, atasözü, deyim var mı?	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok
Adalet ile ilgili etkinlik var mı?	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Var

I. İlk vahiy: yaratan rabbinin adıyla oku konusunun değerlendirilmesi

Kazandırılacak değerler arasında adalet değeri geçmemektedir. Yalnızca içerikte Hz. Muhammed’in ilk vahiy gelmeden önce Hira Mağarasına çıkıp toplumdaki haksızlıklar dolayı üzüldüğü ifade edilmiştir. Ayrıca ilk vahiyden sonra Hz. Hatice’nin sözlerine yer verilerek dolaylı olarak Hz. Muhammed’in adaleti vurgulanmıştır(Akgül ve diğerleri, 2012c:80).

Bu konu içerisinde adalet ile ilgili herhangi bir etkinlik verilmemiştir. Konu içerisinde adaletle ilgili olarak şiir, hikâye, resim, ayet veya hadis bulunmamaktadır.

II. Yakın çevreye çağrı ve çağrının yaygınlaştırılması konularının değerlendirilmesi

Kazandırılacak değerler arasında adalet değeri geçmemesine rağmen içerikte Hz. Muhammed’in adaletine doğruluk değerinden dolayı yoldan bir atıf vardır. Mekkelilere İslam’ı tebliğ etmeye başlamadan önce kendisinin doğru bir insan olduğunu Mekkelilere itiraf ettirmiştir. Burada Hz. Muhammed’in doğruluğunu düşmanları tarafından söylenmiştir. Ayrıca içerikte Habeşistan hükümdarı olan Necaşi’nin adaletli olduğu ifade edilmiştir. O ülkenin insanların özgürce yaşamaları ve Müslümanlardan oraya göç edenlerinde özgürce yaşamaları hükümdar olan Necaşi’nin adaletine bağlanmıştır(Akgül ve diğerleri, 2012c:82).

Adalet ile ilgili etkinlik, şiir, hikâye, ayet ve hadis konu içerisinde bulunmamaktadır.

III. Hicret olayı konusunun değerlendirilmesi

Bu konu başlığı altında adalet kazandırılacak değerler arasında geçmediği gibi içerikte de adalete yer verilmemiştir. Adalet ile ilgili herhangi bir etkinlik, ayet ve hadis, şiir, resim bulunmamaktadır.

IV. Peygamber mescidi ve sosyal işlevi ile eğitim ve öğretim etkinlikleri konularının değerlendirilmesi

Kazandırılacak değerler arasında adaletin olmadığı gibi içerikte de ilgili değer bulunmamaktadır. Ayrıca içerikte adalet ile ilgili etkinlik bulunmamaktadır.

V. Toplumsal barışın kurulması ile Hudeybiye antlaşması ve Mekke'nin fethi konularının değerlendirilmesi

Kazandırılacak değerler arasında adalet değeri olmasa da içerikte adalet değeri vardır. İçeriğin adalet değerinin verilmesi uygun olduğunu da düşünmekteyiz. Çünkü toplumsal barışın en büyük etkeni adaletin varlığıdır. Hz. Muhammed'in toplumsal barışı sağlamak için neler yaptığı adalet ile alakalıdır. Toplumsal barış denilen şey sadece Müslümanlar arasında olan değil, Medine'de yaşayan diğer dini gruplar için de geçerlidir.

İçerikte Hz. Muhammed'in Mekke'yi fethettikten sonra kendini yurdundan çıkaran insanlara karşı davranışı da Hz. Muhammed'in adalet anlayışında bize ışık tutmaktadır. Hz. Muhammed yapılan o kadar haksızlığa misli ile mukabelede bulunmamış onları affetmiştir.

Konu içerisinde adalet değeri ile ilgili olarak herhangi bir etkinlik, şiir, resim, ayet veya hadis bulunmamaktadır.

VI. Veda hutbesi ve Hz. Muhammed'in vefatı konularının değerlendirilmesi

Kazandırılacak değerler arasında adaletin geçmediği bu konu, ünite içerisinde adalete en fazla vurgunun yapıldığı konu başlığıdır. İçerikte adaletle ilgili olarak hak kavramı üzerinde durulmuştur. Adaletle ilgili olarak konu içerisinde eşler arasındaki haklar, insanların kanlarının ve mallarının birbirlerine haram olması, bütün insanların kanun

önünde eşit olmaları, hiçbir kimsenin malının haksız yere yenilemeyeceği ve hiçbir kimseye zulüm edilemeyeceği ifadeleri geçmektedir(Akgül ve diğerleri, 2012c:86).

Adalet ile ilgili olarak ‘değerlendirelim’ etkinliği verilmiş, etkinlikte; Veda Hutbesinde yer alan ilkeleri insan hakları açısından öğrencilerin değerlendirilmesi istenmiştir(Akgül ve diğerleri, 2012c:86). Bu etkinlikte öğrencilerin bir metni insan hakları açısından değerlendirmeleri istenmiştir. Günümüzdeki insan hakları kavramının 1400 yıl önce ifade edilmiş bir metinde bulunabileceği öğrenciye verilmek istenmiştir.

Adalet değeri ile alakalı olarak hadisler geçmiştir. İlgili hadisler bir önceki paragrafta verildiği gibi veda hutbesi ile alakalıdır. Adalet ile ilgili olarak resim, hikâye, şiir konu içerisinde bulunmamaktadır.

d. Yedinci Sınıf Bir İnsan ve Peygamber Olarak Hz. Muhammed Ünitesi

Yedinci sınıf bir insan ve peygamber olarak Hz. Muhammed ünitesi, Hz. Muhammed’in özellikleri üzerine yoğunlaşmıştır. Bir insan olarak özellikleri ile bir peygamber olarak özellikleri verilmiş, Hz. Muhammed’in hayatından örnek davranışlarla kendi davranışlarını değerlendirilmesi hedeflenmiştir(MEB, 2010:57). Öğretim programının öncelikle verilecek değerler arasında da öğretmen kılavuz kitabının açıklamalar kısmında da adalet değerine yer verilmiştir. Ünitenin alt konu başlıklarında da adalet değeri öncelikle kazandırılacak değerler arasında gösterilmiştir.

Ünitede birinci konu; Hz. Muhammed’in insani yönünü, ikinci konu; Hz. Muhammed’in peygamberlik yönü ile ilgili genel bilgileri, üçüncü konu; Hz. Muhammed son peygamberdir ile Hz. Muhammed Kur’an’ı açıklayıcıdır konu başlıklarını, dördüncü konu; Hz. Muhammed insanlık için bir uyarıcıdır konu başlığını, beşinci konu da; Hz. Muhammed insanlığa bir rahmettir konu başlığını, altıncı konu da; Hz. Muhammed güzel ahlakın tamamlayıcısıdır konu başlığını içermektedir(Akgül ve diğerleri, 2012d:79-90).

Tablo 7:

Yedinci Sınıf “Bir İnsan ve Peygamber Olarak Hz. Muhammed” Adlı Ünitenin Adalet Değeri ile İlgili Durumu

Yedinci sınıf konuları	Konu I	Konu II	Konu III	Konu IV	Konu V	Konu VI
Kazandırılacak değerlerde adalet var mı?	Var	Var	Var	Var	Var	Var
İçerikte adalet değeri var mı?	Var	Var	Yok	Var	Var	Var
Etkinlik varsa yaklaşımlara uygun mu?	Yok	Yok	Yok	Yok	Uygun değil	Yok
Adalet ile ilgili resim var mı?	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok
Adalet ile ilgili ayet ve hadis var mı?	Yok	Var	Yok	Yok	Yok	Yok
Adalet değeri varsa hangi boyutu ile vardır?	Hak	Hak	Yok	Hak	Hak	Denge
Adalet ilgili hikâye, şiir, atasözü, deyim var mı?	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok
Adalet ile ilgili etkinlik var mı?	Yok	Yok	Yok	Yok	Var	Yok

I. Hz. Muhammed’in İnsani Yönü konusunun değerlendirilmesi

Hz. Muhammed’in insani yönü konusunda verilecek değerlerde adalet değeri de bulunmaktadır. Konunun içeriğinde ‘Erdemliler Topluluğu’na atıf yapılarak Hz. Muhammed’in toplumda yapılan haksızlıklarla mücadele ettiği ifade edilmiştir. Adalet ile doğrudan olmasa da dolaylı olarak ilgili olan Hz. Muhammed’in dürüstlüğüne ve güvenilirliğine konu içeriğinde vurgu yapılmıştır(Akgül ve diğerleri, 2012d:80).

Konu içeriğinde adaletle ilgili herhangi bir etkinlik verilmemekle birlikte, resim, ayet ve hadis, şiir, atasözü de kullanılmamıştır.

II. Hz. Muhammed’in Peygamberlik Yönü ile İlgili Genel Bilgiler konusunun değerlendirilmesi

İlgili konuda verilmesi istenen değerler arasında adalet bulunmaktadır. Konunun içeriğinde ise Hz. Muhammed’in daima hak ve adaletten taraf olduğu verilmiş ve Hz. Muhammed’in insanlar arasında adaleti gerçekleştirmekle emrolunduğu ifade edilmiştir(Akgül ve diğerleri, 2012d:82). İlgili konu içerisinde adaletle ilgili olarak etkinlik, resim, şiir verilmemiştir. Hz. Muhammed’in insanlar arasında adaleti gerçekleştirmekle emrolunduğunu ifade eden Şura Suresi 15. ayet verilmiştir(Akgül ve diğerleri, 2012d:82).

III. Hz. Muhammed Son Peygamberdir ve Hz. Muhammed Kuran'ı Açıklayıcıdır konusunun değerlendirilmesi

İlgili konu başlıklarında adalet değeri kazandırılacak değerler arasında verilmiştir. Ancak konu içeriğinde adalete yer verilmemiştir. Öğretmen kılavuz kitabında veda hutbesi ile ilgili olarak bir çalışma yapılması önerilmiştir. Bu çalışmada sorulacak sorularda adalet ile ilgili değildir. Öğretmen kılavuz kitabında veda hutbesinin verilen kısımları adalet ile alakalıdır. Veda hutbesinde adalet ile ilgili olan yerler kısaca şunlardır.

- İnsanların birbirlerine üstünlüğünün olmadığı,
- Eşler arasındaki hukuka dikkat edilmesini,
- İnsanların kanlarının ve mallarının her türlü tecavüzdten korunması gerektiği
- Aşırılıktan sakınılması gerektiği

Konu içerisinde adalet ile ilgili etkinlik, resim, ayet ve hadis, şiir bulunmamaktadır.

IV. Hz. Muhammed insanlık için bir uyarıcıdır konusunun değerlendirilmesi

Hz. Muhammed insanlık için bir uyarıcıdır konusunda kazandırılmak istenen değerler arasında adalet değeri vardır. Konu içeriği gereği adalet ile yakından ilgili olmasında rağmen, kitap birkaç olumsuz davranışların kötü olduğunu Hz. Muhammed'in insanlara bildirdiğini ifade ederek geçmiştir. Tablo 7'de de görüldüğü gibi konu içerisinde adalet ile ilgili etkinlik verilmemiş, ayet ve hadis, şiir, resim içerikte yer bulmamıştır.

V. Hz. Muhammed İnsanlığa bir rahmettir konusunun değerlendirilmesi

Hz. Muhammed insanlığa bir rahmettir konusunda kazandırılmak istenen değerler arasında adalet değeri vardır. Birçok konunun içeriğinde olduğu gibi Hz. Muhammed'in dünyaya geldiğindeki zaman ve mekân içerisinde meydana gelen olumsuz olaylar haksızlık ve adaletsizlik olarak ifade edilmiştir. İlgili konu içerisinde de bu zaman dilimi güçlülerin zayıfları ezdiği, kadının horlandığı, can ve mal güvenliğinin kalmadığı, kimsesizlerin korunmadığı, adaletsizliklerin ve ahlaksızlığın arttığı, kan davalarının görüldüğü gibi durumlarla nitelendirilmiştir.

Konu içerisinde ‘dolduralım’ etkinliği verilmiştir. Bu etkinlikte konu içerisinde Hz. Muhammed’in insani ve peygamberlik özelliklerinin karşılıklı şekilde doldurulması istenmiştir(Akgül ve diğerleri, 2012d:88). Ancak öğretim programında verilen yaklaşımlarla ilişkilendirilemez.

Konu içerisinde adalet ile ilgili olarak resim, şiir, ayet veya hadis bulunmamaktadır.

VI. Hz. Muhammed güzel ahlakın tamamlayıcısıdır konusunun değerlendirilmesi

Bu konuda, kazandırılacak değerler arasında adalet bulunmaktadır. İçerikte de adalet ile ilgili doğrudan ifadeler verilmiş, Hz. Muhammed’in adaleti örneklendirilmiştir. Hz. Muhammed’in kötülükler, zararlı işler ve yanlış durumlar karşısında asla sessiz kalmayacağını, olaylara önyargısız yaklaşır, sorumlu ve adaletli davrandığı ifade edilmiştir. Bütün ünitelerde ifade edilen Hz. Muhammed’in doğru sözlülüğü ve dürüst kişiliği burada da ifade edilmiştir.

Hz. Muhammed’in insanlar arası ilişkilerde adalet, tevazu ve hoşgörü sahibi olması ifade edilerek adaletin ‘denge’ boyutuna atıfta bulunulmuştur(Akgül ve diğerleri, 2012d:89).

Konu içerisinde adalet ile ilgili etkinlik yoktur. Ancak öğretmen kılavuz kitabında verilen bir etkinlik örneği değerler eğitimi yaklaşımları ile örtüşmektedir. Verilen etkinlikte(Akgül ve diğerleri, 2012d:89): “Hz. Muhammed’in herhangi bir olay karşısındaki tutumunu gösteren bir örnek olay tahtaya yansıtılır. Öğrencilerden bu olaydan ilkeler çıkarmaları istenir. Kendilerinin de benzeri olay karşısındaki tutum ve davranışlarını karşılaştırmaları sağlanır.” Bu etkinlikte değerler eğitimi yaklaşımlarından değer analizinin kullanıldığını görmekteyiz. Sınıftaki örnek olay incelenir ve bu örnek olay üzerinden analiz yapılır. Öğrenci örnek olay incelemesinden hareketle benzer durumlarda benzer eylemlerde bulunması hedeflenir.

e. Yedinci Sınıf Din ve Güzel Ahlak Ünitesi

Yedinci Sınıf Din ve Güzel Ahlak Ünitesi, dinin ahlaklı olmaya katkısını belirterek, İslam’da övülen; doğruluk ve dürüstlük, infak, emaneti korumak, adaletli olmak, hoşgörü

ve bağışlama, tevazu, görgülü olmak, savurganlıktan kaçınmak davranışlarını ele alır. Ünite bu ahlakî tutum ve davranışlarla kendini sınırlandırmıştır(Akgül ve diğerleri, 2012d:113).

Ünitenin açıklamalar kısmında öncelikle verilecek değerler arasında adalet bulunmaktadır. Konu içerisinde de adaletli olmak konu başlığı bulunmaktadır. İlgili ünitenin öğretim programındaki kazanımlarında, ünitenin içeriğinde geçen değerlere doğrudan değinilmemiştir(MEB, 2010:59).

Din ve güzel ahlak ünitesindeki kazandırılacak değerler arasında adaletin geçtiği tek konu ‘adaletli olmak’ konusudur. Diğerlerinde adalet değeri ne kazandırılacak değerler arasında verilmiştir ne de içerikte. Sadece iki konunun içeriğinde adaletle ilişkilendirme yapılmıştır. Adalet değeri ile alçak gönüllük arasındaki ilişkide; alçak gönüllü kimselerin ölçülü ve dengeli şekilde yaşamasından söz edilmiş, hakkı, gerçeği, adil olanı kabul edeceği ifade edilmiştir(Akgül ve diğerleri, 2012d:121). Bir diğer adaletle ilişkilendirme de görgülü olmakla kurulmuştur. Buradaki ilişkilendirme de adaletin zıddı olan haksızlık ile yapılmıştır. Görgü kurallarına uymamanın diğer insanların ve canlıların haklarını gözetmemek olduğu ifade edilmiştir(Akgül ve diğerleri, 2012:122).

Adaletli Olmak

Tablo 8:

Yedinci Sınıf “Din ve Güzel Ahlak” Adlı Ünitenin ‘Adaletli Olmak’ Konusunun Adalet Değeri ile İlgili Durumu

	Adaletli olmak
Kazandırılacak değerlerde adalet var mı?	Var
İçerikte adalet değeri var mı?	Var
Etkinlik varsa yaklaşımlara uygun mu?	Uygun
Adalet ile ilgili resim var mı?	Var
Adalet ile ilgili ayet ve hadis var mı?	Var
Adalet değeri varsa hangi boyutu ile vardır?	Hak/Denge
Adalet ilgili hikâye, şiir, atasözü, deyim var mı?	Var
Adalet ile ilgili etkinlik var mı?	Var

Adaletli olmak konusunda adalet her şeyin ve herkesin hakkının verilmesi, orta yolu bulmak, ölçülü ve dengeli davranmak şeklinde ifade edilmiştir. Adaletin tanımında her şeyin hakkını vermek ile dengeli davranmak vurgulanmıştır.

“Adalet mülkün temelidir.” Sözü'nün kullanılması ve daha sonra yapılan açıklama adaletin ne denli önemli olduğunu açıklamayı hedeflemiştir. Adaletin olmadığı toplumlarda sosyal ve ekonomik dengesizlikler huzursuzluklara sebep olur. Allah'ın da Kur'an-ı Kerim'de adaleti emrettiği ilgili ayet(Nahl 16/90) verilmiştir: “Şüphesiz ki Allah adaleti, iyiliği ve yakınlara bakmayı emreder...”

Konu adaleti birçok yönü ile ele almıştır(Akgül ve diğerleri, 2012d:120). İlk olarak, sosyal ilişkilerde olduğu gibi, ülkeler arası ilişkilerde de önemli belirleyici olan adaletin gözetilmesi gereken bir değer olduğunu ifade eden konu, bu görüşünü ayet meali ile de desteklemiştir(Maide 5/8). “Bir... topluluğa olan kininiz sizi adaleti gerçekleştirmekten alıkoymasın.”

İkinci olarak; idare konusunda adaleti ele almış, Hz. Muhammed'in adil devlet başkanları için söylemiş olduğu “Adil devlet başkanı ve idareciler mahşer yerinde Allah'ın yüce lütfuna ve himayesine erecek olanların öncüleridir.” hadis verilmiştir.

Üçüncü olarak ailede çocuklar arasında adaletli davranılması ele alınmış, ebeveynlerin çocukları arasında ayırım yapmamasını ve onların yetişmeleri için gayret göstermelerine değinmiştir. Aynı şekilde öğretmenin okulda öğrencileri arasında ayırım yapmamasını da adalet olarak ifade edilmiştir.

Adaletin bir başka boyutu da adaletin ticari hayatta ve işçi ve işveren münasebetlerinde göz önünde bulundurulması gereğidir.

Konu içerisindeki etkinliklerden ilkinde(Akgül ve diğerleri, 2012d:120); “Ey iman edenler! Adaleti titizlikle ayakta tutan, kendiniz, ana-baba ve akrabanız aleyhinde de olsa Allah için şahitlik eden kimseler olun. (Haklarında şahitlik ettikleriniz) zengin olsunlar, fakir olsunlar Allah onlara (sizden) daha yakındır. Hislerinize uyup adaletten sapmayın, (şahitliği) eğer, büker (doğru şahitlik etmez), yahut şahitlik etmekten kaçınırsanız (biliniz ki) Allah yaptıklarınızdan haberdardır.” Nisa suresinin 135. ayeti verilmiş ve ayette verilen mesajın öğrenciler tarafından değerlendirilmesi istenmiştir. Ayette şahitlik konusu ele alınmaktadır. İnsanların bu gibi durumlarda nasıl davranması gerektiği ayette açıkça

belirtilmiştir. Örnek olaydan hareketle bir durum hakkında yargıya varılması istenen bu etkinlik değerler eğitimi yaklaşımlarından değer analizine uygunluk göstermektedir.

‘Değerlendirelim’ etkinliğinde(Akgül ve diğerleri, 2012d:120); Bir gün Kureyş kabilesinin ileri gelenlerinden bir kadın hırsızlık yapmıştı. Kadını cezalandırmaması için sahabilardan Üsame’yi Peygamberimize gönderdiler. Bu duruma kızıp üzülen Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “Nasıl oluyor da bazı kimseler, Allah’ın emri karşısında aracı olmaya kalkışıyorlar. Sizden öncekilerin mahvolmasının sebebi şudur: İçlerinden ileri gelen biri hırsızlık yapınca onu serbest bırakıyor, zayıf ve fakir bir kimse hırsızlık yapınca onu cezalandırıyorlardı. Allah’a yemin ederim ki Muhammed’in kızı Fatıma hırsızlık yapsaydı onun da cezasını verirdim.” Etkinlikte örnek olayın öğrenciler tarafından incelenmesi hedeflenmiş böylece hem Hz. Muhammed’in adaletli tavrı hem de bu olay üzerinden insanların statüleri, nesepleri, görevleri ne olursa olsun yargılanmalarını etkilememesi gerektiği üzerinde durulmuştur. İnsanların kanun önünde eşit olmaları adaletin bir ifadesidir. Bu örnek olayda da bu durum göze çarpmaktadır.

Adaletle ilgili olarak tek resmin kullanıldığı ünite ‘din ve güzel ahlak’ ünitesidir. Ünite içerisinde adaletin simgesi olan terazi resmi konulmuş, resimle birlikte bulalım etkinliği verilmiştir. Etkinlikte adaleti ile tanınan Hz. Ömer’in hayatını çeşitli kaynaklardan araştırarak Hz. Ömer’in adaleti ile ilgili örnekler bulmaları istenmiştir(Akgül ve diğerleri, 2012d:120).

Adalet değeri ile alakalı olarak ‘ünitemizi değerlendirelim’ başlığı altında iki değerlendirme cümlesi kullanılmıştır. İlkinde, öğrenciden “Adalet bir gün herkese lazım olur.” cümlesini adaletin toplum ve fert hayatı için gerekliliği üzerine yorumlaması istenmiştir. İkincisinde ise adaletin zıddı olan zulüm ile eşleştirilmesi istenmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SONUÇ ve ÖNERİLER

Günümüzde modern toplumun temelleri XVI. asırda başlayan sosyal ve bilimsel gelişmelerle atılmıştır. O tarihten günümüze kadar toplumlar bilgi ve bilgiyi kullanma açısından çok iyi ilerlemişlerdir. Özellikle XX. Asırda teknolojik ilerleme çok hızlı olmuştur. Ancak insanın bu ilerlemesi, ahlaki anlamda görülmemiştir. Zenginleşen bir dünyanın yanında açlıktan ölen insanların varlığı, insanın ömrünün uzamasının yanında daha orta yaşlarında hayata çok basit hastalıklardan veda eden insanların varlığı ve bunlar gibi birçok nedenlerden dolayı insanın bu ilerleyişi eksik kalmıştır. Kominizim ile girdiği savaşta galip gelen kapitalizm dünyaya hâkim olmuş, dini ve insani değerleri yok etmemiş bilakis ya o değerleri değiştirmiş ya da kendi değerlerini oluşturmuştur.

Yaşanan değişimler toplumun bütün boyutlarını etkilemiştir. Yerel anlamda ortaya çıkan sorunlara bakıldığında insanlar arası ilişkilerin iyi olmadığı gerçeği karşımıza çıkacaktır. Yerel anlamda yaşanan sorunların küresel boyutları daha da kötüdür. Savaşlar, işgaller, hastalıklar, insan ticareti, alkol ve madde bağımlılığı, açlık, kuraklık gibi sorunlar küresel anlamdaki problemlerden bir kaçıdır. İnsanların bu sorunlara çözüm üretmeleri elzemdir. Bu çözüm de bütün insanların ortak kabul ettiği, evrensel/çatı değerlerin canlandırılması ile mümkündür. Her toplumun kabul ettiği değerler, bütün insanların ortak amacı olduğu zaman bu sorunlar çözülebilecektir. Bu bir idealizm olabilir. Lakin olması gereken budur.

İnsanların davranışlarını düzenleyen değerlerin yaşanması ve yeni gelen nesillere aktarılması bu yaşanan sorunlara çözüm olacağı düşünülebilir. Değerlerin oluşmasında veya aktarılmasında birçok faktör vardır. Aile, medya, akran grupları, çevre, okul... İnsan hayatının yaklaşık olarak ¼'ünü okullarda geçirmektedir. Bu durum da okulların değerler konusundaki önemini ortaya çıkarmaktadır.

Milli Eğitim Bakanlığı yayınlamış olduğu öğretim programlarında derslerde verilmesi istenen değerleri listelemiş ve yöntemleri belirlemiştir. Ders kitapları da Öğretim programlarına göre hazırlanmıştır. Öğretim programları ve ders kitapları eğitim-öğretim için çok önemli iki kaynaktır. Öğretmenler için bir kılavuz, öğrenciler için de başvuru kaynağıdır.

İlköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi öğretim programını adalet değeri açısından inceledik. Öğretim programından hareketle ilköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitaplarını adalet değeri ve değer eğitim yaklaşımları açısından değerlendirdik. Bu inceleme ve değerlendirme sonucunda şu sonuçlara ulaştık:

1. İlköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi öğretim programında, adalet değerinin doğrudan geçtiği bir kazanım yoktur.
2. İlköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi öğretim programında açıklamalar kısmında verilen etkinlik örnekleri ile programda verilen değer eğitimi yaklaşımları arasında uyum vardır. Ancak doğrudan değer aktarımı yaklaşımı programda olmamasına rağmen hem ilköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi öğretim programındaki etkinliklerde hem de ders kitapları ve öğretmen kılavuz kitaplarındaki etkinliklerde sıkça kullanılmıştır.
3. İlköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi öğretim programında verilen değer eğitimi yaklaşımlarından değer açıklama/belirginleştirme yaklaşımı Avrupa ve Amerika'da terk edilmiştir. Kullanılan bu yaklaşımın zararları ortaya çıkınca terk edilen bir yaklaşımın 2010 basımlı öğretim programında verilmesi düşündürücüdür.
4. Avrupa ve Amerika'da doğrudan değer aktarımına bir dönüş yaşanmasına rağmen 2010 basımlı öğretim programında yer verilmemesi dikkati çekmektedir.
5. İlköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi öğretim programında bir değeri sadece öğrenciye öğretmek değil, o değer doğrultusunda öğrencinin davranışta bulunmasını amaçlamıştır.

6. İlköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi öğrenme alanlarında adalet değerine değinilmemiştir. Buna karşın hoşgörü ve başka inançtan olanlara saygı konusu her öğrenme alanında işlenmiş ve doğrudan değinilmiştir.
7. İlköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi öğretim programında öncelikle verilecek değerler arasında adaletin geçtiği beş ünite bulunmaktadır. Beş üniteden dördünün öğrenme alanı Hz. Muhammed ile ilgilidir. Diğer ünite ise ahlak öğrenme alanındadır. Adalet değerinin sadece bir öğrenme alanı ile sınırlandırılması dikkatimizi çekmektedir.
8. Ders kitaplarında verilen etkinlik örnekleri değerler eğitimi yaklaşımları ile uyum göstermektedir.
9. Öğretmen kılavuz kitabı altıncı sınıf “Son Peygamber Hz. Muhammed” ünitesinin konularında kazandırılacak değerler arasında adalet değeri bulunmamaktadır. Oysa öğretim programında ve öğretmen kılavuz kitabının açıklamalar kısmında adalet değeri öncelikle verilecek değerler arasında bulunmaktadır.
10. Yedinci sınıf “Din ve Güzel Ahlak” ünitesinin ‘Adaletli Olmak’ konusu, adaleti bütün boyutları ile vermiştir. Konu içerisinde resim, ayet ve hadis meali, atasözü kullanılmış, zengin bir içerik sunulmuştur.
11. Verilecek değerler arasında adaletin olmadığı halde bazı ünitelerin konularında kazandırılmak istenen değerler arasında adalet değerine yer verilmiştir.

Bu sonuçların ışığında ilköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi öğretim programı ve öğretmen kılavuz kitapları ile alakalı olarak şu önerilerde bulunabiliriz:

1. İlköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi öğretim programında yer verilmeyen yaklaşımlardan değer aktarımı yaklaşımı ilköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi öğretim programında açıklanabilir.
2. Daha çok Hz. Muhammed öğrenme alanı ile sınırlandırılan adalet değerinin özellikle ahlak öğrenme alanı ile ilişkilendirilebilir.
3. Adalet değerinin öğrenciye kazandırılmasında Hz. Muhammed’in örnekliği ile beraber, Kuran’daki ayetlere daha fazla yer ayrılabilir.

4. Adalet değeri ile inanç öğrenme alanında özellikle Allah'a iman konusu ile ahrete iman konusu daha fazla ilişkilendirilebilir. Allah'ın güzel isimlerinden "el-Adl" ile adalet arasında ilişkilendirme yapılabilir. Adaletin ahrete imanın en önemli delillerinden birisi olması işlenebilir. Evrenin yaratılmasında adalet ile ilişkilendirme yapılabilir.
5. İlgili ünitelerde adalet ile ilgili hikâye, şiir, resim, karikatür kullanılabilir.
6. Konu içerisinde adaletin işlendiği ancak verilmek istenen değerler arasında adaletin verilmediği üniteler bulunmaktadır. Bu ünitelerde verilmesi hedeflenen değerler arasına adalet değeri de eklenebilir.
7. Aşağıda verilen ünitelerin konularının içeriğinde adalet geçtiği halde öğretim programında o üniteye adalet yer verilmemiştir. İlgili ünitelerde adalet değeri kazandırılacak değerler arasında verilebilir.
 - Beşinci sınıf, "Allah İnancı" ünitesinin 'Evrende Bir Düzen Vardır' Konusu
 - Beşinci sınıf, "İbadet Konusunda Bilgilenelim" ünitesi 'Güzel İş ve Güzel Davranış: Salih Amel' konusu
 - Altıncı sınıf, "Peygamberlere ve İlahî Kitaplara İnanç" ünitesi 'Peygamberlere Gelen Mesajların Ortak Amacı' konusu
 - Altıncı sınıf, "Kuran'ın Ana Konuları" ünitesi 'Ahlak' konusu
 - Altıncı sınıf, "İslam'ın Sakınılmasını İstediği Bazı Davranışlar" ünitesinin bütünü
 - Sekizinci sınıf, "Kaza ve Kader" ünitesi 'Allah Her Şeyi Belli Bir Ölçüye Göre Yaratmıştır' konusu ile 'İnsanın Özgürlüğü ve Sorumluluğu' konusu
 - Sekizinci sınıf, "Hz. Muhammed'in Hayatında Örnek Davranışlar" ünitesi 'Hz. Muhammed Hakkı Gözetirdi' konusu
 - Sekizinci sınıf, "İslam Dinine Göre Kötü Alışkanlıklar" ünitesi 'Başkalarına Zarar Vermek: Kul Hakkı' konusu
8. Sekizinci sınıf, "Dinlerin ve İslam'ın Evrensel Öğütleri" ünitesinin 'Dinlerin ve İslam'ın Evrensel Öğütleri' konusunun alt başlıklarında adalet değeri işlenebilir.

KAYNAKÇA

- Açıkgenç, A. (2009). Uluslar Arası Eğitim Felsefesi Kongresi. Halil Rahman Acar (Ed.). *Küreselleşme Karşısında Yeni Bir Eğitim Felsefesine Doğru*. Ankara.
- Ahmed b. Hanbel. (1992). *Müsned*. İstanbul: Çağrı Yayınları. C. 2 ve 5
- Akbaş, O. (2008). Değer Eğitimi Akımlarına Genel Bir Bakış. *Değerler Eğitimi Dergisi*. 6 (16), 9-27
- Akbaş, O. (2004). *Türk Milli Eğitim Sisteminin Duyuşsal Amaçlarının İlköğretim II. Kademedeki Derecesinin Değerlendirilmesi*. Ankara: Yayımlanmamış Doktora Tezi
- Akgül, M. Aldı, M. Çiftçi, T. Ekşi, A. Koç, E. Paça, H. Türker, A. Albayrak, A. Çatal, A. Demirci, F. Kara, A. Özbay, E. Şimşekçakan, M. (2012a). *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmen Kılavuz Kitabı 4. Sınıf*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları
- Akgül, M. Aldı, M. Çiftçi, T. Ekşi, A. Koç, E. Paça, H. Türker, A. Albayrak, A. Çatal, A. Demirci, F. Kara, A. Özbay, E. Şimşekçakan, M. (2012b). *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmen Kılavuz Kitabı 5. Sınıf*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları
- Akgül, M. Yıldırım, R. Albayrak, A. Çatal, A. Çiftçi, T. Kara, A. Koç, E. Özbay, E. Paça, H. Şimşekçakan, M. Türker, A. (2012c). *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmen Kılavuz Kitabı 6. Sınıf*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları
- Akgül, M. Yıldırım, R. Albayrak, A. Çatal, A. Çiftçi, T. Kara, A. Ekşi, A. Özbay, E. Paça, H. Şimşekçakan, M. Türker, A. (2012d). *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmen Kılavuz Kitabı 7. Sınıf*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları
- Akyol, T. (1997). *Hayat Yolunda*. İstanbul: Milliyet Yayınları
- Aladağ, S. (2009). *İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretiminde Değer Eğitimi Yaklaşımlarının Öğrencilerin Sorumluluk Değerini Kazanma Düzeyine Etkisi*. Ankara: Yayımlanmamış Doktora Tezi

- Altaş, N (2011). Türkiye’de Okullarda Din Öğretimi. Recep Kaymakcan(ed.). *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programlarının Amaç-İçerik İlişkisi Açısından Değerlendirilmesi*. İstanbul:Dem
- Arslan, M. (2009). Eğitim Bilimine Giriş. Mehmet Arslan(Ed.). *Eğitimle İlgili Temel Kavramlar*. Ankara: Gündüz.
- Aydın, H. (2007). *Felsefi Temelleri Işığında Yapılandırmacılık*. Ankara: Nobel Yayınları
- Aydın, M. (1994). Türkiye I. Eğitim Kongresi. *İnsan Yetiştirme Modelimiz ve Değer Eğitimi*. Van
- Aydın, M. Ş. (2011). *Açık Toplumda Din Eğitimi Yeni Paradigma İhtiyacı*. Ankara: Nobel
- Aydın, M.-Gürler, Ş. (2012). *Okulda Değerler Eğitimi: Yöntemler, Etkinlikler, Kaynaklar*. Ankara: Nobel Yayıncılık
- Bacanlı, H. (1999). *Duyuşsal Davranış Eğitimi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım
- Bardakoğlu, A. (1997). Hak. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. İstanbul:Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. (15)137-152
- Bazarkulov, S. (2008). *Değer Öğretimi ve Dinden Öğrenme*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara.
- Bolay, S. H. (2007). Değerler ve Eğitimi. Recep Kaymakcan(ed.). *Aşkın Değerler Buhranı*. İstanbul: Dem Yayınları
- Canatan, K. (2004). Avrupa birliği ülkelerinde değerler yönelimi. *Değerler Eğitimi Dergisi*. 2 (7-8), 41-63
- Ceylan, Y.(2009) Uluslar Arası Eğitim Felsefesi Kongresi. Halil Rahman Acar (Ed.). *Yirmi birinci Yüzyılda Eğitim Nasıl Olmalıdır?*. Ankara.
- Cevizci, A. (2000). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları

- Comte, A. S. (2004). *Büyük Erdemler Risalesi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Çağrı, M. (1988). Adalet. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. İstanbul:Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. (1)341-344
- Çağrı, M. (1997). Hak. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. İstanbul:Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. (15)137-152
- Çengelci, T. (2010). *İlköğretim Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitiminin Gerçekleştirilmesine İlişkin Bir Durum Çalışması*. Eskişehir: Yayımlanmamış Doktora Tezi
- Demirel, Ö. Kaya, Z. (2003). *Öğretmenlik Mesleğine Giriş*. Ankara: Pegem
- Doğanay, A. (2012). *Sosyal Bilgiler Öğretimi*. Cemil Öztürk(ed.). Ankara: Pegem Akademi
- Dilmaç, B. (2007). *Bir Grup Fen Lisesi Öğrencisine Verilen İnsani Değerler Eğitiminin İnsani Değerler Ölçeği İle Sınanması*. Konya: Yayımlanmamış Doktora Tezi
- Ekşi, H. (2003). Temel İnsani Değerlerin Kazandırılmasında Bir Yaklaşım: Karakter Eğitimi Programları. *Değerler Eğitimi Dergisi*. 1 (1), 79-96
- Elias, J. (1989). *Moral Education Secular and Religious*. Florida: Robert E. Krieger Publishing Company
- Erdem. H. (2006). *Son Devir Osmanlı Düşüncesinde Ahlak*. İstanbul: Dem Yayınları
- Esmer. Y. (2012). Türkiye Değerler Atlası 2012. http://www.bahcesehir.edu.tr/haber/turkiye_degerler_atlasi_2012_yayinlandi (12.12.2012 tarihinde erişilmiştir)
- Evkuran, M. (2009). Uluslar Arası Eğitim Felsefesi Kongresi. Halil Rahman Acar (Ed.). *Değerler Eğitimi ve Eğitiminde İdeoloji Sorunu*. Ankara.
- Güngör, E. (1993). *Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar*. İstanbul: Ötüken Neşriyat

Güriz, A. (1994). Adalet Kavramı. Adnan Güriz(ed.). *Adalet Kavramının Belirsizliği*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.

Gafarov, A. (2011). *Nasuruddin Tusi'nin Ahlak Felsefesi*. İstanbul: İsam Yayınları

Hadduri, M. (1991). *İslam'da Adalet Kavramı*. İstanbul: Yöneliş Yayınları

Hazlitt, H. (2006). Ahlakın Temelleri. Ankara:Liberte Yayınları

Hökelekli, H. (2011). *Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*. İstanbul: Timaş Yayınları

http://erg.sabanciuniv.edu/sites/erg.sabanciuniv.edu/files/Din.Kulturu.ve_.Ahlak_.Bilgisi.Og_Prog_.Inc_.12_04_07_0.pdf(04.07.2012 tarihinde erişilmiştir.)

http://www.meb.gov.tr/duyurular/duyurular2012/12Yil_Soru_Cevaplar.pdf(10.10.2012 tarihinde erişilmiştir.)

Karagöz, İ. (2005). *Dini Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları

Kasapoğlu, A. (2012). Kuran'da Adalet Psikolojisi -Adaleti Engelleyen Psiko-Sosyal Faktörler-. *Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*. 5 (10) 61-105.

Kaymakcan, R. Meydan, H. (2011). “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programlarına ve Öğretmenlerine Göre Değerler Eğitimi”. *Değerler Eğitimi Dergisi*. 9 (21) 29-55.

Kuçuradi, İ. (1971). *İnsan ve Değerleri*. İstanbul: Yankı Yayınları

Milli Eğitim Bakanlığı. (2010). İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı

Milli Eğitim Bakanlığı. (2009a). İlköğretim 1, 2 Ve 3. Sınıflar Hayat Bilgisi Dersi Öğretim programı ve Kılavuzu. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı

Milli Eğitim Bakanlığı. (2009b). Sosyal Bilgiler 4 ve 5. Sınıf Programı. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı

- Müslim. (1978). Sahih. *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi*. Ahmet Davudoğlu.(Şârih). İstanbul:Sönmez Yayınları
- Okumuşlar, M. (2008). *Yapılandırmacı Yaklaşım ve Din Eğitimi*. Konya: Yediveren Kitap
- Ozolins, J. (2009). Uluslar Arası Eğitim Felsefesi Kongresi. Halil Rahman Acar (Ed.). *Değişen Dünyada Küreselleşme, Eğitim ve Değerler*. Ankara.
- Öner, N. (1997). Kavramın Açıklığı ve Seçikliği. *Felsefe Dünyası Dergisi*. (24), 3-7
- Özensel, E. (2003). Sosyolojik Bir Olgu Olarak Değer. *Değerler Eğitimi Dergisi*. 1 (3), 217-239.
- Sanani. (1987). *Subulu's-Selam*. Beyrut. C.3
- Schunk, D. (2009). *Eğitimsel Bir Bakışla Öğrenme Teorileri*. Muzaffer Şahin(çeviri ed.). Ankara: Nobel Yayınları
- Senemoğlu, N. (2011). *Gelişim Öğrenme ve Öğretim Kuramdan Uygulamaya*. Ankara:Pegem Akademi
- Solomon. R. (2004). *Adalet Tutkusu*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Sönmez, V. (2006). Eğitim Bilimine Giriş. Veysel Sönmez(ed.). *Eğitimin Felsefi Temelleri*. Ankara: Anı.
- Tarhan. N. (2007). *Duyguların Dili: Duygusal Zekâya Yeni Bir Yorum*. İstanbul: Timaş Yayınları
- Taşpınar M., Atıcı, B. (2002). Öğretim Model, Strateji, Yöntem ve Becerileri/Teknikleri: Kavramsal Boyut. *Eğitim Araştırmaları*, 2 (8). 207–215
- Tepe, H. (2002). Bilgi ve Değer. Şahabettin Yalçın(ed.). *Değerler ve Değer Bilgisi*. Ankara: Vadi
- Toku, N. (2002). Bilgi ve Değer. Şahabettin Yalçın(ed.). *Değerlerin Dilemması: Sübjektiflik ve Objektiflik*. Ankara: Vadi

- Topçu, N. (1994). *Ahlak*. İstanbul: Dergah Yayınları
- Tosun, C. (2010). *Din Eğitimi Bilimine Giriş*. Ankara: Pegem
- Tozlu, N. (1994). Türkiye I. Eğitim Felsefesi Kongresi. *Eğitim Sistemimizin İnsan Anlayışı, Bilgi, Muhteva ve Metot Açısından Bir Tahlili*. Van.
- Türk Dil Kurumu. (1988). *Türkçe sözlük (Genişletilmiş baskı)*. Ankara: TDK.
- Ünal, A. (1999). *Kur'an'da Temel Kavramlar*. İzmir: Nil
- Zengin, M. (2011). Türkiye'de Okullarda Din Öğretimi. Recep Kaymakcan(ed.). *Yapılandırmacı Öğrenme Yaklaşımına Göre Din Eğitiminin İmkânına Dair Bir Değerlendirme*. İstanbul: Dem Yayınları
- Ziebertz, H. (2007). Değerler ve Eğitimi. Recep Kaymakcan(ed.). *Çokkültürlü Bir Toplumda Değerler Eğitimi Modelleri*. İstanbul: Dem Yayınları

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLERİ

Doğum Tarihi	17.07.1986
Doğum Yeri	Elazığ
Cinsiyet	Erkek
Medeni Durum	Evli

EĞİTİM BİLGİLERİ

Lise	Erzurum Anadolu İmam Hatip Lisesi (Erzurum, 2004)
Lisans	Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Erzurum, 2008)
Yüksek Lisans	Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İmam-Hatip Lisesi Meslek Dersleri Tezsiz Yüksek Lisans Programı (İstanbul-2010)

GÖREV BİLGİLERİ

Milli Eğitim Bakanlığı	Öğretmen	3 yıl	Muhtelif
Atatürk Üniversitesi	Araştırma Görevlisi	Halen devam	Erzurum

DİĞER (Detaylı Bilgi)

1986 yılında Elazığ'da doğdum. Aslen Erzurumluyum. İlahiyat eğitimimin 5 dönemini Rize Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, geriye kalan 3 dönemini ise mezun olduğum Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde tamamladım. Evliyim. Bir çocuğum var.